

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİMDALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FORM ELEŞTİRİ METODU TEMSİLCİSİ:
RUDOLF BULTMANN

DİDAR NACİYE GÜMÜŞSOY

2501160169

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ŞİNASİ GÜNDÜZ

İSTANBUL- 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : DİDAR NACİYE GÜMÜŞSOY Numarası : 2501160169
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Danışmanı : PROF. DR. ŞİNASİ GÜNDÜZ
Tez Savunma Tarihi : 26.08.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "FORM ELEŞTİRİ METODU TEMSİLCİSİ : RUDOLF BULTMANN"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ŞİNASİ GÜNDÜZ		KABUL
2- PROF. DR. HAKAN OLGUN		Kabul
3- DOÇ. DR. SALİH İNCİ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MUHAMMET TARAKÇI		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ MAHMET SALİHOĞLU		

ÖZ

FORM ELEŞTİRİ METODU TEMSİLCİSİ:

RUDOLF BULTMANN

DİDAR NACİYE GÜMÜŞSOY

Form eleştiri metodu Kitab-ı Mukaddes metinlerinin kökenini sözlü gelenekte var olan müstakil fragmentlere dayandırmaktadır. Bu metodun amacı, Kitab-ı Mukaddes metinlerinin içeriğinin edebi formlara göre yalnızca sınıflandırılması değil, aynı zamanda Kitab-ı Mukaddes metinlerinin tarihsel süreçlerinin ele alınması olarak tanımlanabilir. Rudolf Bultmann'ın, form eleştiri metodunun çıkış noktası ise geleneğin anlatılarını, geleneğin toplum hayatındaki bağlantısıyla çözümleyerek formları açık ve anlaşılır kılabilmeğdir.

Bu tezde XX. yüzyılın önde gelen Yeni Ahit uzmanları arasında yer alan Rudolf Bultmann'ın form eleştiri metodu ele alınmıştır. Bultmann'ın çalışması Sinoptik İnciller'in içeriğini oluşturan malzemelerin hangileri ilk geleneğin ürünü hangileri sonraki geleneğe ait olduklarının ayırt edilmesi ihtiyacından hareketle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Sinoptik İnciller'i oluşturan anlatıların biçimsel özellikleri tanımlanırsa anlatıların geçirdikleri değişim süreci de açıklığa kavuşacaktır. Aynı zamanda anlatının oluştuğı erken dönem Hristiyan toplumu daha iyi anlaşılacak ve anlatının gayesi daha anlaşılır olacaktır.

Anahtar kelimeler: Rudolf Bultmann, Kitab-ı Mukaddes, Yeni Ahit, Form Eleştirisi, Kitab-ı Mukaddes Eleştiri Metotları.

ABSTRACT

FORM ELEŞTİRİ METODU TEMSİLCİSİ:

RUDOLF BULTMANN

DİDAR NACİYE GÜMÜŞSOY

Form criticism method claimed that the origin of Bible depends on separate fragments in oral tradition. The purpose of the method could be described not only classification of the content of Bible's texts in respect to literal forms, but also assesment of historical process of Bible's texts.

In this thesis, it was examined Rudolf Bultmann's form criticism method, who is one of New Testament scholars in XX century. Starting point of Rudolf Bultmann's form criticism method is to clarify and make understandable traditional narratives by analysing the connections between traditions and community life. Bultmann's study arised from the need to differentiate whether materials formed to the content of Synoptic Gospels belong to earlier tradition or older tradition. Therefore, according to this view, if formal characteristics of narratives composed of Synoptic Gospels could be identified, then period of change of narratives was revealed. At the same time, thanks to this method, early period Christian community can be better understood and the purpose of the narrative would be more clear.

Key Words: Rudolf Bultmann, Bible, New Testament, Form Criticism, Biblical Criticism.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTAB-I MUKADDES ELEŞTİRİ METODLARI

1.1. Metin Eleştiri Metodu.....	9
1.2. Derin Eleştiri Metodu.....	12
1.3. Form Eleştiri Metodu.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

SİNOPTİK GELENEĞİN BULTMANN İÇİN ÖNEMİ

2.1. Rudolf Bultmann'ın Hayatına ve Düşüncesine Dair.....	27
2.2. Sinoptik Geleneğin Bultmann İçin Önemi.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUDOLF BULTMANN'IN FORM ELEŞTİRİ METODU

3.1. Özdeyişler (Apophthegms).....	42
3.2. İsa'ya Ait Sözler (Dominical Sayings).....	53
3.2.1. Hikmet Sözleri.....	56
3.2.2. İsa'nın Peygambere Özgü Apokaliptik Söylemleri.....	60
3.2.3. İsa'nın Yasa'ya Dair Söylemleri.....	64
3.3 Aktarılan Rivayet Geleneği.....	67
3.3.1. Mucize Anlatıları.....	67

3.3.2. Tarihsel Anlatılar.....	78
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA.....	90

ÖNSÖZ

Hristiyan bir ilahiyatçı olan Rudolf Karl Bultmann'ın yaptığı çalışmalar, vermiş olduğu eserler ortaya koyduğu metodlar dinler tarihi alanı için önemli katkı sağlamaktadır. Mitolojiden arındırma yöntemiyle ün salmış olsa da Bultmann'ın düşüncesi ve çalışmaları bu yöntemin ötesinde geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.

Bultmann nakil geleneğinin tarihini anlamayı ön plana çıkarmıştır. Bu anlamda *Formgeschichte (Form Criticism School)* ekolünün kurucuları arasındadır. Bu konuya dair görüşlerini ilk olarak 1921 yılında yayımladığı *A History of Synoptical Tradition* kitabında ele almaktadır. Bu çalışmasına paralel olarak ileriki yıllarında *Jesus and the World, The Gospel of John: A Commentary* ve *Theology of New Testament* adlı çalışmaları da neşretmiştir.

Yeni Ahit eleştirisinde form eleştirisi kanadında yer almaktadır. Form eleştirisinde metin büyük önem arz etmektedir. Metni bütün derinliğiyle inceleyerek asıl kastettiği anlama ulaşılabilir. Modern yorumcunun metne bakışıyla tam olarak metnin ne anlatmak istediğine odaklanmayı esas almaktadır. Metin kadar yorumcu da önem arz ettiği için ilk dönemlerdeki kilisenin rolü de İsa'nın ve vahyin anlaşılmasında önemli rol almaktadır. Liberal Protestanlık'ta Bultmann'ın görüşleri daha muhafazakar ve radikal köklere dayanmaktadır.

Tüm bu araştırmalar yapılırken emeği geçen hocalarımın katkısı büyük. Bu bağlamda tezimin her aşamasında desteğini esirgemeyen ve metnime dair titiz eleştirileri ve yapıcı tenkitleriyle metnin olgunlaşması için elinden geleni yapan, yoğunluğuna rağmen her daim zaman ayıran danışmanım, muhterem hocam Prof. Dr. Şinasi Gündüz'e şükranlarımı sunarım. Tezimin kaynaklarının temin edilmesi sürecinde maddi destekleriyle yanımda olan Mustafa Yelek Hocama da şükranlarımı sunarım.

Tez sürecinde bana olan inancını kaybetmeyen, maddi ve manevi desteğini hiç esirgemeyen Salih Göktürk Hocama şükranlarımı sunarım. Ayrıca tezimin başlangıç aşamasından son noktasını koyduğum ana kadar maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve tezimi satır satır okuyarak gerekli düzeltmeler konusunda beni

yönlendiren, her daim yanımda olan kardeşim Meryem Beyza Gümüşsoy'a ve arkadaşlarım Ayşe Karaman'la Zeynep Gül'e bilhassa teşekkür ederim.

Tez yazım süreci boyunca ihmal ettiğim ailem ve arkadaşlarıma, bu dönemlerimde beni sabırla destekledikleri için şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
No:	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Trans.	: Translated
v.b.	: ve benzeri
Vol.	: Volume

GİRİŞ

Kitab-ı Mukaddes'in İngilizce karşılığı *Bible* olarak geçmektedir. Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit ve Yeni Ahit olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. Eski Ahit tabiri Yahudi kutsal kitabı için Hristiyanların kullandığı izafi bir adlandırmadır. Eski Ahit tabirinin Grekçe karşılığı olarak ise *Palaia Diatheke*¹ kullanılmaktadır.

Yahudilerin kutsal kitabı adlandırılmasına bakıldığında ise birçok farklı isimle karşılaşılır. Adlandırmalardan en eski ve en yaygın olanı *Ha-Sefarim* ²(kitaplar)³dir. Kutsal kitaplar anlamına gelen *Ha-Kodesh*⁴ de Hristiyanlık dönemi öncesinde kullanılan isimlerdendir.⁵ Bu adlandırmalar arasında *Ha Ketuvim* de vardır ve 'kutsal yazılar' anlamına gelmektedir. Yahudilere özgü diğer bir adlandırma olan *Miqra*⁶, İbranice kökenli olup orta çağda kullanıldığı görülür. Bu adlandırma Nehemya Kitabı'na referansla⁷ kullanılır. Temel anlam olarak okuma manasına gelmektedir. Burada vurgulanmak istenen anlamı ise, Yahudi liturjisinin merkezinde yer alan kutsal kitap manasındadır. Yahudiler arasında yaygın olan diğer bir kullanım Tanakh⁸, kutsal kitabın üç bölümünün baş harflerinin yan yana getirilmesiyle oluşturulmuş akronimdir.

Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahit adıyla Yahudi kutsal kitabını kapsadığı ifade edilse bile bu topyekün bir kabul olmayıp, kabul edilen Yahudi metni ve bunun halihazırda Yahudiler tarafından kutsal görülen şekli arasında farklılıklar bulunduğunu unutmamak gerekir. Hristiyanlar Kitab-ı Mukaddes'in ilk bölümünde yer alan Eski Ahit'in Yunanca tercümesi olan Septuagint'i esas alırken Yahudilerin orijinal dili İbranice olan Masoretik metni (*Hebrew Bible*)'ı esas aldığı görülür.⁹

¹ Ömer Faruk Harman, **Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları**, İstanbul, 1988, s.1.

² Nahum M. Sarna, "Bible", **Encyclopedia of Judaica**, ed. Cecil Ruth, Jerusalem, Keter Publishing House, s. 816

³ Danyal kitabının 9:2 "Rab'bin Peygamber Yeremya'ya bildirdiği sayının - Yeruşalim'in ıssız kalacağı yılların sayısının - yetmiş olduğunu Kutsal Yazılar'dan anladım" kısmından referansla bu isim kullanılmıştır.

⁴ Nahum M. Sarna, "Bible", s. 816.

⁵ A.e.

⁶ Nahum M. Sarna, "Biblical Literature: Hebrew Scripture", **Encyclopedia of Religion**, ed. Mircae Eliade, 2. Baskı, s. 878.

⁷ Nehemya Kitabı 8:8 "Tanrı'nın yasa kitabını okuyup açıkladılar, herkesin anlamasını sağlayacak biçimde"

⁸ Sarna, "Biblical Literature: Hebrew Scripture", s. 878

⁹ Sarna, "Biblical Literature: Hebrew Scripture", s. 880.

Septuagint'in oluşumu MÖ III. yüzyılda başlayan tercüme faaliyetleri MÖ 132 yılında tamamlanır.¹⁰ Septuagint ve Masoretik metin arasında hem içerik, hem de iç düzen ve tertip bakımından farklılıklar bulunduğu gözden kaçmamaktadır.¹¹

Yahudiler ve Hristiyanlar için önem arz eden Kitab-ı Mukaddes modern zamanda bir çok yönden ele alınarak incelenmiş ve yorumlanmıştır. Modern eleştiri faaliyetleri inceleme ve yorum faaliyetlerinin başında gelmektedir.

XIV. yüzyılda başlayan Rönesans ve onu takip eden Reform ve Aydınlanma hareketleriyle birlikte Kitab-ı Mukaddes'e dair modern eleştiri çalışmalarının başladığı görülmektedir. Kitab-ı Mukaddes Modern eleştiri çalışmalarının öncüleri arasında sayılan Spinoza'nın "Kitab-ı Mukaddes'in yorumlanması, Kitab-ı Mukaddes'in incelenmesiyle ve onu yazarların amacının ana prensiplerinden akla yatkın sonuçlar çıkartılarak ilerler"¹² ifadesi modern Kitab-ı Mukaddes eleştiri faaliyetlerinin içeriğine açıklık getirecektir. Bu çalışmalar arasında başlıca yer alanlar metin eleştirisi, tarihsel eleştirisi, kaynak eleştirisi ve form eleştirisidir. Metin eleştirisi, Kitab-ı Mukaddes metinlerinin çeşitli nüshaları ve farklı varyasyonları üzerinde gramer, sentaks¹³ ve filolojiye dayalı karşılaştırmalar yaparak orijinal öğretiyi ulaşmayı amaçlar. Tarihsel eleştiri ise hem Kitab-ı Mukaddes metinlerinde yer alan tarihe hem de o metinlerin tarihine odaklanan bir metottur. Kaynak eleştirisi de Kitab-ı Mukaddes'in yazılı metinlerinin tarihlendirilmesi esasına dayanır. Modern Kitab-ı Mukaddes eleştirileri arasında yer alan form eleştiri metodu XX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Form eleştiri metodunun kurucusu Herman Gunkel, isim babası ise Martin Dibelius'tur.¹⁴ Form eleştiri metodu genel olarak Kitab-ı Mukaddes'i oluşturan materyallerin sınıflandırılması olarak tanımlanabilir. Form eleştiri metodunun diğer eleştiri metotlarından ayrıldığı nokta ise Kitab-ı Mukaddes metinlerinin yazılı hale geçmeden önceki sözlü gelenekteki haline ulaşma çabasıdır. Bunun yanı sıra bu materyallerin bir bütün halinde değil münferit bir şekilde

¹⁰ A.e.

¹¹ A.e.

¹² Bededict De Spinoza, Teolojik- Politik İnceleme, çev. M.Kazım Arıcan, s.124.

¹³ Sentaks: Söz dizimi

¹⁴ Raymond F. Collins, **Introduction to the New Testament**, New York, Crown Publishing Group, 1987, s. 156.

geçirdikleri değişimlerle birlikte bu değişimlere yol açan sosyokültürel şartlar da ele alınmalıdır.

Sinoptik geleneğe bu metodun uygulanması ise sinoptik geleneğe dair Wrede ile Wellhausen'ın Markus İncili'nin en eski İncil olmadığını ve İsa'nın hayatına ve söylemelerine dair en eski kaynağın kısa fragmentler halinde olduğu görüşünü öne sürmeleri yol açmıştır. Yeni Ahit'e form eleştirisi getirenlerin başında Karl Ludwing Schmidt, Martin Dibelius ve Rudolf Bultmann gelmektedir. Bu kişiler arasında arasında öne çıkan ve en kapsamlı çalışmaya sahip olan Rudolf Bultmann'dır. Rudolf Bultmann *Sinoptik Geleneğin Tarihi* adlı çalışmasında sinoptik geleneği, toplum hayatındaki bağlantısıyla çözümleyerek geleneğin formlarını açık ve anlaşılır kılmaya çalışmıştır. Bultmann sinoptik geleneğe dair kategorilerin ana ayrımını İsa'ya ait sözler geleneği ve aktarılan rivayet geleneği olarak yapmıştır. İsa'ya ait sözler geleneğini Özdeyişler (*apophthegms*) ve İsa'ya ait sözler (*dominical sayings*) alt başlıklarıyla ele almıştır. Aktarılan rivayetleri ise mucize anlatıları, tarihsel anlatılar ve menkıbeler olarak kategorilendirmiştir. Bultmann, tüm alt başlıkları kapsamlı bir şekilde örneklendirmeleriyle birlikte ele alarak analiz etmiştir. Bultmann çalışmasında sadece formları kategorilerine ayırmakla değil içerikleriyle ve geleneğin tarihsel süreciyle de ilgilenmiştir. Öyle ki Bultmann'ın çalışması erken dönem kilisesine, Helenistik Kiliseye ve Rabbinik geleneğine ilişkin önemli bilgi ve analizleri içermektedir.

Bu çalışmada, Bultmann'ın form eleştirisi metodu ele alınacaktır. Öncelikle form eleştirisinin Kitab-ı Mukaddes eleştirisi metotları arasındaki yeri ve önemi ele alınacaktır. Bultmann Form eleştirisi metodunun sadece Sinoptik İnciller'e uygulanabileceğini ifade eder. Dolayısıyla bu çalışmada sinoptik geleneğin de form eleştirisine yol açan zemini ve Bultmann için önemi de ele alınacaktır. Bultmann'ın Sinoptik İnciller'e uygulamış olduğu form eleştirisi metodu tüm yönleriyle ele alınacaktır.

Araştırmanın Tarihçesi

Batı'da Bultmann, "mitolojiden arındırma yöntemi" ile ün salmıştır. Bu sebeple Bultmann'ın mitolojiden arınma yöntemi üzerine ve diyalektik teolojisi

üzerine bir çok çalışma yapılmıştır. Bultmann'ın form eleştiri metodunu ele alan müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak içeriğinde Bultmann'ın form eleştiri metodundan bahseden çalışmalar arasında Samuel Ferdinand Nelson'un kaleme aldığı **“Implications of Form Criticism for A Knowledge of Historical Jesus”**¹⁵ adlı doktora tezi bulunmaktadır. Bu çalışmada da form eleştiri metodunu genel kapsamda ele almaktadır. İçeriğinde Bultmann'ın form eleştiri metodunun bulunduğu diğer bir çalışma ise Burton Keith Brewer'in **“Models for Oral Transmisson of The Gospel Traditions and The Problem of Continuity: An Analysis and Evaluation”**¹⁶ adlı doktora tezidir.

Türkiye’de de Bultmann üzerine yapılan çalışmalardan bahsedersek: 1997 yılında İsmail Taşpınar tarafından yazılmış **“Bultmann’ın Dinler Tarihine Katkısı”**¹⁷ adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Emir Kuşçu tarafından 2003 yılında **“Rudolf Bultmann’ın Mitolojiden Arındırma Yöntemi”**¹⁸ adlı yüksek lisans tezi yazılmıştır. Ayrıca Ayşe Ünal tarafından 2003 yılında yazılmış **“Rudolf Bultmann’da Vahiy ve Mitoloji”**¹⁹ adlı yüksek lisans tezi de bulunmaktadır.

Form eleştiri metodunu ya da temsilcilerini ele alan çalışmalar olmasa da genel olarak Kitab-ı Mukaddes eleştiri metodlarının tarihsel süreç ve gelişimini ele alan Muhammed Ali Bağır tarafından 2009 yılında kaleme alınan **“Kutsal Kitap Eleştirisi (Doğuşu, Gelişimi ve Metodları)”**²⁰ adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bağır tarafından kaleme alınan bu tez genel kapsamda tüm eleştiri metodlarını ele aldığı için form eleştiri metoduna biçim eleştirisi adlı alt başlıkta kısa bir şekilde değinilmiştir. Bunların dışında doğrudan konumuzla alakalı, Rudolf Bultmann'ın form eleştirine dair bir çalışma bulunmamaktadır.

¹⁵ Samuel Ferdinand Nelson, **Implications of Form Criticism for A Knowledge of Historical Jesus**, PhD, University of California, 1959.

¹⁶ Burton Keith Brewer, **Models for Oral Transmisson of The Gospel Traditions and The Problem of Continuity: An Analysis and Evaluation**, New Jersey, Drew University, 2005.

¹⁷ İsmail Taşpınar, **Rudolf Bultmann'ın Dinler Tarihi Araştırmalarına Katkısı**, Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 1997.

¹⁸ Emir Kuşçu, **Rudolf Bultmann’ın Mitolojiden Arındırma Yöntemi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2003.

¹⁹ Ayşe Çil, **Rudolf Bultmann’da Vahiy ve Mitoloji**, Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı, 2003.

²⁰ Muhammed Ali Bağır, **Kutsal Kitap Eleştirisi (Doğuşu, Gelişimi ve Metodları)**, Sakarya Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilimdalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2009.

Kaynaklar ve Yöntem

Kitab-ı Mukaddes eleştiri metodları arasında yer alan form eleştiri metodunu Bultman'ın bakış açısıyla inceleyen bu tezde mümkün olduğunca birincil kaynaklardan, zaman zaman da ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır.

Bultman'ın form eleştiri metodu üzerine en kapsamlı kaleme aldığı **“History of The Synoptic Tradition”**²¹ adlı kitabıdır. Yine Bultmann form eleştiri metodunu konu alan **“The Study of The Synoptic Gospels”**²² ve **“The New Approach of New Testament”**²³ adlı makalelerinden faydalanılmıştır. Bununla birlikte form eleştiri metodunun kurucusu Herman Gunkel'in konuya ilişkin **“The Legend of Genesis”**²⁴ adlı çalışmasından ve Martin Dibelius'un form eleştiri metoduna dair **“From Tradition to Gospels”**²⁵ adlı çalışmasından da faydalanılmıştır.

İkincil kaynaklar olarak ise birinci bölümde ele alınan Kitab-ı Mukaddes eleştiri metodlarına dair kapsamlı bilgiler muhteva eden Biblical Exegesis, Handbook of Biblical Criticism, Interpretation of Dictionary Encyclopedia, Encyclopedia of Religion, Encyclopedia of Judaica'dan geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Çalışmamızda yer alan kavram ve terimlerin kullanımında Şinasi Gündüz'ün **“Din ve İnançlar Sözlüğü”**nden²⁶ istifade edilmiştir. Ayrıca Kitab-ı Mukaddes alıntılarında Kutsal Kitap yayınları tarafından basılı olan çeviri kullanılmıştır.²⁷ Bu çalışma kütüphane araştırması bazlı çalışmadır. Çalışmanın konusu yer yer değerlendirmelerle birlikte genelde deskriptif bir yöntemle ele alınmıştır.

“Form Eleştiri Metodu Temsilcisi: Rudolf Bultmann” başlıklı tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. “Kitab-ı Mukaddes Eleştiri Metodları” başlıklı

²¹ Rudolf Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, trans. John Marsh, Oxford, Hendrickson Publishers, 1963.

²² Rudolf Bultmann, **“The Study of The Synoptic Gospels”**, **Form Criticism Two Essays on New Testament Research**, trans. Frederick C. Grant, New York, Harper Torchbooks, 1962

²³ Rudolf Bultmann, **“The New Approach of New Testament”**, **The Journal of Religion**, The University of Chicago Press, Vol. 6, No. 4, 1926.

²⁴ Herman Gunkel, **The Legend of Genesis**, trans. W. H. Carruth, New York, Schocken Books, 1970.

²⁵ Martin Dibelius, **From Tradition to Gospels**, New York, Charles Scribner's sons, 1935.

²⁶ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara, Vadi Yayınları, 1998.

²⁷ **Kutsal Kitap: (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri**, Kitab-ı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Kore, Ekim 2014.

birinci bölümde Kitab-ı Mukaddes eleştiri metodları metin eleştiri metodu ve derin eleştiri metodu başlıkları altında çeşitleri incelenmiştir. Tarihsel eleştiri, edebi eleştiri, kaynak eleştiri metodları derin eleştiri metodu başlığının altında incelenmiştir. Derin eleştiri başlığı altında yer alan form eleştiri metodu ise ayrı bir başlık altında prensipleri ve öncüleriyle ele alınmıştır. Form eleştiri metodunun kurucusu olan Herman Gunkel'in ve temsilcilerinden Martin Dibelius'un form kategorileri, örneklerle beraber incelenmiştir.

“Sinoptik gelenek ve Bultmann için önemi” başlıklı ikinci bölümde ise sinoptik problem ve ona sunulan hipotezler incelenmiştir. Bununla birlikte Bultmann'nın düşüncesinde yer alan sinoptik gelenek tespit edilmeye çalışılmıştır.

Son olarak ise “Bultmann'ın form eleştiri metodu” başlıklı üçüncü bölümde Bultmann'ın sinoptik geleneğin örneklerini, yazıldıkları dönemde öne çıkan üç gelenekle birlikte ele alması üzerinde durulmuştur. Bu üç gelenek arasında erken dönem kilisesinin öğretileri, Rabbinik geleneği ve Helenistik gelenek yer almaktadır. Bu kısımda ayrıca Bultmann'ın çalışmasında sinoptik gelenekle paralellik içeren sözlü gelenek örneklerine de yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTAB-I MUKADDES ELEŞTİRİ METODLARI

Kitab-ı Mukaddes eleştirilerine ve bu yolda kullanılan eleştiri metodlarına geçmeden evvel, eleştiri kavramı üzerinde biraz durmak gerekir. Eleştiri, bir insanı veya eseri, bir konuyu, doğru veya yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme anlamına gelir. Edebî eleştiri, bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle değerlendirerek onun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazılan metin tenkiti, kritik anlamlarına gelmektedir.²⁸ İngilizce karşılığı olan ‘*criticism*’ kavramı Yunanca kökenlidir ve “*krinein*” kökünden gelmektedir. Muhakeme etmek, ayırt edici özelliklerini ortaya koymak için kullanılmaktadır.²⁹

Kitab-ı Mukaddes eleştirisi genel anlamıyla, rasyonel metodların Kitab-ı Mukaddes’e uygulanması³⁰ ve Kitab-ı Mukaddes’in yalın anlamını ve tarihsel doğruluğunu tarafsız bir şekilde tespit etmek³¹ olarak tanımlanabilir.

Kitab-ı Mukaddes’e dair modern eleştiri çalışmalarının aydınlanma hareketiyle başladığı görülmektedir. Bu alanda öne çıkan isimlerden söz etmek gerekirse, ilk olarak Hollandalı bir hukukçu olan Hugo Grotius’un (1583-1645) Kitab-ı Mukaddes çalışmaları dikkat çekmektedir. Grotius, bu alanda çeşitli incelemeler ve eserler yayınlamış, yaptığı bu incelemeler ona ‘tarihsel eleştiri metodunun babası’ unvanını kazandırmıştır.³² Müstakil olarak Yeni Ahit’teki İnciller üzerine olan çalışması 1641’de, Eski Ahit üzerine olan da 1644’de yayınlanmıştır. Ölümünden sonra ise Yeni Ahit’e dair olan önemli eseri olan *Annotationes In Novum Testamentum* adlı çalışması yaptığı eklemelerle 1646-1650 yılları arasında yayınlanmıştır.³³ Grotius diğer kitaplara uygulanan analiz ve inceleme yöntemlerinin,

²⁸ Tdk, “Tenkit”, (çevrimiçi), <http://sozluk.gov.tr/>

²⁹ John H. Hayes, Carl R. Holladay, **Biblical Exegesis: A Beginner’s Handbook**, Atlanta, John Knox Press, s. 26.

³⁰ Richard N. Soulen & R. Kendall Soulen, **Handbook of Biblical Criticism**, Westminster, John Knox Press, 2001, s. 18.

³¹ Daniel J. Harrinson, Biblical Criticism, **Oxford Bibliographies**, (çevrimiçi) <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195393361/obo-9780195393361-0066.xml>, 20.04. 2019.

³² Sarna, “Biblical Literature: Hebrew Scripture”, s. 905.

³³ S. J. De Vries, “Biblical Criticism”, **The Interpreter’s of Dictionary: An Illustrated Encyclopedia**, ed. Buttrick, George Arthur, Nashville, Abingdon Press, C. 1., 1892-1980, s. 414.

Kitab-ı Mukaddes üzerine de uygulanabileceğini, hatta uygulanması gerektiğini öne sürmüştür.³⁴

Aynı yıllarda Thomas Hobbes (1588-1679) ise *Leviathan* (1651) adlı eserinde, Pentateuh'un Musa tarafından yazılmadığını ileri sürmüştür. Bunu ise Tesniye Kitabı'nın son bölümde geçen Musa'nın ölümünün anlatıldığı kısma, Tekvin Kitabı'nın 12:6³⁵ bölümüne ve Sayılar Kitabı'nın 21:14 bölümüne dayanarak temellendirmeye çalışmaktadır. Yeşu Kitabı'nın 4:9³⁶ kısmından dolayı da bu kitabın Yeşu'dan sonra yazıldığını ileri sürmektedir.³⁷

Yine bu arada Benedict De Spinoza (1632-1677) mensup olduğu Yahudi cemaatinden uzaklaştırıldıktan on dört yıl sonra, *Tractatus Theologico – Politicus* (1670) Teolojik ve Politik İncelemeler adlı eserini yayınladı.³⁸ Orada 'Kutsal Kitap'ın Açıklanması Hususunda' bir başlık altında Kitab-ı Mukaddes'in nasıl analiz edilmesi ve incelenmesi gerektiği hususunda kendine mahsus görüşlerini açıklamıştır.³⁹ Spinoza'ya göre Kitab-ı Mukaddes'in içeriği, tarihsel anlatılar, vahiy ve ahlak öğretisi olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. Spinoza'ya göre Kitab-ı Mukaddes dilsel özellikleri, konularına göre ve tarihsel açıdan olmak üzere üç yönden incelenmelidir.⁴⁰

Jean Astruc (1684-1766) Pentateuch'a dair kaynak eleştirileri yapmaktadır. Jean Astruc, Tekvin ve Çıkış Kitabı'nda farklı isimlerin kullanılma biçimlerini inceleyen ilk eleştirmen olarak dikkat çeker.⁴¹ Richard Simon (1638-1712) ise kaleme aldığı çeşitli eserleriyle, Kitab-ı Mukaddes eleştirisini sistematığa kavuşturan kişi hüviyetine bürünür. Kitab-ı Mukaddes eleştirisini filoloji ile temellendirir.⁴² Simon, Kitab-ı Mukaddes metinlerinin nerede, ne zaman ve nasıl bulunduğu

³⁴ A.e.

³⁵ Tekvin 12:6 "Avram ülke boyunca Şekem'deki More meşesine kadar ilerledi. O günlerde orada Kenanlılar yaşıyordu."

³⁶ Yeşu 4:9 "Yeşu ayrıca Şeria Irmağı'nın ortasına, Antlaşma Sandığı'nı taşıyan kâhinlerin durduğu yere on iki taş diktirdi. Bu taşlar bugün de oradadır."

³⁷ Thomas Hobbes, *Leviathan*, ed. A. R. Waller, Cambridge, Cambridge University Press, 1904, s. 276.

³⁸ Sarna, "Biblical Literature: Hebrew Scripture", s. 905.

³⁹ Benedict De Spinoza, **Teolojik-politik inceleme**, terc. M. Kazım Arıcan, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.148.

⁴⁰ Mahmut Salihoğlu, **Spinoza and Bible**, İstanbul, b.y., 2012, s. 72.

⁴¹ De Vries, a.y., s. 414.

⁴² Paul Hazard, **Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme**, terc. Erol Güngör, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1994, s. 199.

bilinmeden bununla beraber metinlerde bulunan bütün değişimleri doğru bir şekilde bilinmeden anlaşılamayacağını ifade eder.⁴³ Kaleme aldığı eserler; *Historie Critique du Vieux Testament, Eski Ahit'in Tenkidi Tarihi* (1678), *Histoire critique du Txe du Nouveau Testament-Yeni Ahit'in Tarihi* (1689)⁴⁴ adlarını taşımaktadır.

Eleştiri (*Criticism*) tabiri Kitabı Mukaddes için ilk defa Louis Cappelle tarafından *Critica Sacra* adlı eserinde (1650), daha sonra da Richard Simon tarafından *Histoire Critique Des livres du Vieux Testament* adlı eserinin adında kullanılmıştır.⁴⁵

Kitab-ı Mukaddes'e yönelik uygulanan eleştiri metodları iki temel başlığa ayrılmaktadır. Bunlar metin eleştiri metodu ve derin eleştiri metodu olarak adlandırılmaktadır.

1.1. Metin Eleştiri Metodu

Metin eleştiri metodu en genel anlamıyla bir metnin en sağlam ve özgün halini tespit etmeyi amaçlayan çalışmadır.⁴⁶ Kitab-ı Mukaddes bağlamında metin eleştirisi ise Kitab-ı Mukaddes metinlerinin orijinal ifadelerine ulaşmaya çalışmak ve devirden devire metinlerin nakledilişlerinin, çoğaltılmalarının tarihini oluşturmak olarak tanımlanabilir.⁴⁷ Eski Ahit ile Yeni Ahit'in tarihte ortaya çıktığı ilk nüshalar ile şu an ulaşılan en eski nüshalar arasında farklılıklar olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, metin eleştirisinin amacı Eski ve Yeni Ahit'in orijinaline (orijinal el yazmasına) olabildiğince ulaşma çabasıdır.

Eski Ahit'e dönük metin eleştirileri ile Yeni Ahit'e dönük metin eleştirileri birbirinden farklılık arz etmektedir. İlk olarak Eski Ahit yazmalarını kopyalama sürecinin çok daha geniş bir zamana yayıldığı görülmektedir. İkincisi de her iki metnin başlangıç tarihleri birbirinden farklıdır.⁴⁸ Eski Ahit'in aktarım tarihinin ne

⁴³ A.e., s. 202.

⁴⁴ Sarna, "Biblical Literature: Hebrew Scripture", s. 905.

⁴⁵ Ömer Faruk Harman, "Tevrat'ın Yahudilikteki Yeri ve Tevrat'a Yönelik Tenkit Faaliyetleri", *Dinler Tarihi Araştırmaları VIII*, Ankara, 2012, s. 31.

⁴⁶ Paul D. Wegner, *A Student's Guide to Textual Criticism of the Bible: Its History, Methods and Results*, USA, An Imprint of Intervarsity Press, 2006, s. 24.

⁴⁷ Soulen & Soulen, *Handbook of Biblical Criticism*, s. 189.

⁴⁸ A.e., s. 26.

kadar bir geniş bir zamana yayıldığı ifade edilecek olursa; Musa MÖ XIV-XII.⁴⁹ yüzyılları arasında yaşadığı ve o dönemde Kitab-ı Mukaddes'e dair herhangi bir metin kaleme alındığı varsayılırsa Eski Ahit metninin üç bin yıl boyunca aktarıldığı düşünülebilir.⁵⁰

Eski Ahit'in metin eleştiri metodu kaynaklarının başında günümüze ulaşmış olan en eski Eski Ahit bölümü MÖ VII. yüzyıla tarihlendirilen ve gümüş bir muska üzerine işlenmiş olan Sayılar Kitabı'nın iki dizesidir.⁵¹ Eski Ahit metin eleştirisinin diğer bir kaynağı ise Ölü Deniz Yazmaları'dır.⁵² Ölü Deniz Yazmaları'nın keşfiyle, Eski Ahit'in bilinen Masoretik metninden yaklaşık bin yıl daha erken tarihli metinlere ulaşılmıştır.⁵³ Eski Ahit'in İbranice Masoretik metni, bütün halinde X. yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁵⁴ Diğer bir husus olarak Eski Ahit'in metin eleştiri metodunun kaynakları arasında Septuagint metinleri de yer almaktadır. İlgili metnin Yunanca tercümesinin birden çok versiyonu bulunmaktadır.

Yeni Ahit'in metin eleştiri kaynaklarına bakıldığında, Yeni Ahit'in en eski yazmasının I. yüzyılın son yarısı ile II. yüzyılın ilk yarısı arasında yazıya geçirildiği anlaşılan Yuhanna İncili'nin bir bölümü bulunmaktadır.⁵⁵ Diğer eski bir kaynak da, 125 ile 150 yılları arasında yazıya geçirildiği tespit edilen Rylands Papirüsü'dür.⁵⁶

Kitab-ı Mukaddes'e yönelik her türlü metin eleştirisinin amacı nüsha farklılıklarının tespitini sağlamak ve metnin orijinal haline ulaşmak olmuştur. Metin eleştiri metodunun kullandığı kaynaklar belirli ölçütlere göre değerlendirilmektedir. Bu ölçütler de ikiye ayrılmaktadır: İç ölçütler ve dış ölçütler. İç ölçütlerde dikkat edilmesi gereken durumlar metnin zor okunması, özetleyerek okumalar, metnin bağlamla olan uyumu ve diğer metinleri besleyen ve onlara açıklık getiren temel bir metin tercih edilmesidir. Eğer metnin güvenilirliği iç ölçütlerle sağlanamıyorsa dış

⁴⁹ Bruce K. Waltke, Michael Patrick O'Connor, **An Introduction to Biblical Hebrew Syntax**, USA, Eisenbrauns, 1990, s. 3.

⁵⁰ Wegner, **A Student's Guide to Textual Criticism of the Bible: Its History, Methods and Results**, s. 26.

⁵¹ Soulen & Soulen, **Handbook of Biblical Criticism**, s. 26.

⁵² Ölü deniz yazmaları diğer bir adı Qumran yazmalarıdır. 1947 yılında 800'e yakın el yazması bulunmuştur. Bu yazmalar MÖ 250 ile MÖ 135 yılları arasına tarihlendirilmiştir.

⁵³ Soulen & Soulen, **Handbook of Biblical Criticism**, s.189; M. David Johnson, **A Brief Survey of Textual Criticism**, (çevrimiçi)

https://archive.org/details/ABriefSurveyOfTextualCriticism_941/page/n11 , 10.05.2019

⁵⁴ Sarna, "Bible Literature: Hebrew Scriptures", s. 885.

⁵⁵ A.e.

⁵⁶ A.e., s. 26

ölçütlere bakılır. Dış ölçütlerin ise metnin şeceresi, metnin çoğaltılması, yaşı, kullandığı dil ve metnin yazma değerine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷

Son olarak, Kitab-ı Mukaddes uzmanları metin eleştiri metodunun içeriğinde metinler çoğaltılırken oluşan hataları da ele almışlardır. Bu hatalar, bilinçsiz hatalar ve bilinçli yapılan hatalar olmak üzere ikiye ayrılır. Bilinçsizce yapılan hatalar da kendi aralarında görme hataları, duyma hataları, hafıza hataları, yazma hataları ve muhakeme hataları olarak sınıflandırılabilir. Bilinçli yapılan hatalar ise gramatik ve dilsel düzenlemeler, liturjik düzenlemeler, zıtlıkları giderme ve birleştirme, yazma ve nüshaların hatalarını düzeltme olarak gruplara ayrılabilir.⁵⁸

Bilinçsizce yapılan hatalar arasında yer alan görme hatalarının benzer harflerin ve benzer kelimelerin karıştırılmasıyla ortaya çıktığı ifade edilmiştir.⁵⁹ Nitekim metinler satır satır kopya edilirken benzer yazıma sahip kelimelerin art arda olan satırlarla başlayıp bitmesi satır veya kelime atlamasına yol açabilmektedir. Örnek olarak İbranice’de birbiriyle karıştırılma ihtimali bulunan harfleri; ך , ד , ק sırasıyla r, d, k harfleri ile; כ , ב , נ sırasıyla k, b, n, harflerine tekabül etmektedir. “Anayollar bomboş, yolculuk eden kimse kalmadı. Düşman antlaşmayı bozdu, kentleri hor gördü, insanları hiçe saydı.”⁶⁰ ibaresi İbranice yazımında ך , ד ; r, d harflerinin yanlış yazımından dolayı “kentleri” kelimesi “yemin/ahit” olarak ifade edilmiştir. Benzeri kelimelerin yazımının karıştırılmasına şu örnek verilebilir: Vulgata metni tercüme edilirken benzer kelimeler karıştırılmış Musa iki boynuzlu olarak tercüme edilmiştir.⁶¹ “Musa elinde iki antlaşma levhasıyla Sina Dağı’ndan indi. Rab ile konuştuğu için yüzü ışıldıyordu, ama kendisi bunun farkında değildi” bu kısımda Musa’nın Sina Dağı’ndan dönüşünde yüzünün parlaması yanlış tercüme edilmiş ve yüzü boynuzluydu şekline dönüştürülmüştür.⁶² İkinci bir husus olarak işitme hataları ise genellikle orijinal nüshanın dikte edilerek yazdırılması sırasında

⁵⁷ Ömer Faruk Harman, **Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları**, İstanbul, 1988, s. 11.

⁵⁸ B. J. Robert, “Text, OT”, **The Interpreter’s of Dictionary: An Illustrated Encyclopedia**, ed. Buttrick, George Arthur, Nashville, Abingdon Press, vol. 4, 1892-1980, s. 585.

⁵⁹ Dennis Bratcher, “**Sacred Words? or Words about the Sacred?: A Basic Introduction to the Issues of Text Criticism**”, (çevrimiçi), 17.06.2019, s. 10.

⁶⁰ Yeşu Kitabı 33:8.

⁶¹ Çıkış Kitabı 34:29.

⁶² Hikmet Tanyu, “Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları: İlmî İnceleme ve Tenkidi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1966, c.14, s.110, açıklama: Facies cornuta yerine facies coranata yapılmıştır.

ortaya çıktığı ileri sürülmüştür.⁶³ Orijinal nüsha ya da bir sonraki kopya önünde olsa bile sesleri birbirine benzeyen harfler telaffuz edilirken karıştırılabilmektedir. Son olarak, hafızadan kaynaklı hatalar da yapılabilmektedir. Nitekim katip bir paragrafı yazarken yazdığı paragrafa benzeyen bir başka yeri hatırlamakta ve bu yüzden beklenmedik yanlışlar yapabilmektedir.

Bilinçli ya da kısmen bilinçli hatalar Kitab-ı Mukaddes metnini kopya eden kişilerin inançlı biri olmaları veya metnin yanlış anlaşılma ihtimalini dikkate almaları durumunda takındıkları tutumlarla irtibatlı olabileceği düşünülmüştür.⁶⁴ Şöyle ki bunlar da metindeki ifadeleri değiştirme ya da komplike ifadeleri açıklamak için yeni kelimeler eklenmesi ya da gramer olarak daha uygun ifadeler yerleştirilmesi, metnin daha net anlaşılmasını sağlayacak şekilde uygun kelimeler konması veyahut benzeri bölümlerle bağdaştırmalar yapmaya çalışılması ile ortaya çıkmaktadır. Bu tür hatalar genelde orijinal kopyalar tercüme edilirken eklenen kelimelerin, ilave açıklamaların, ve paralel pasajların hepsinin birlikte bir bütün olarak tercüme edilmesinden dolayı ortaya çıkmaktadır.

1.2. Derin Eleştiri Metodu (Higher Criticism)

Derin eleştiri metodu Kitab-ı Mukaddes metinlerinin muhteva, üslup, tarihsel değeri ve menşei bakımından ele alınmasıdır.⁶⁵ Derin eleştiri tabirini ilk defa Alman Kitab-ı Mukaddes uzmanı Eichhorn *Einleitung in das Alte Testament* adlı eserinin önsözünde kullanmıştır.⁶⁶ Derin eleştiri metodunun birçok alt başlığı bulunmaktadır. Bu başlık altında en önemlileri olan tarihsel eleştiri metodu, edebî eleştiri metodu, kaynak eleştiri metodu ele alınacaktır. Ayrıca derin eleştiri metodunun alt başlıkları arasında yer alan form eleştiri metodu ayrı bir başlık altında incelenecektir.

⁶³ Bratcher, “Sacred Words? or Words about the Sacred?: A Basic Introduction to the Issues of Text Criticism”, s. 10.

⁶⁴ A.e., s. 13.

⁶⁵ George Reid, “Biblical Criticism (Higher)”, *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 4. New York: Robert Appleton Company, 1908., <http://www.newadvent.org/cathen/04491c.htm>, 25.06.2019

⁶⁶ A.e.

Tarihsel eleştiri, geçmişte vuku bulan olaylar aktarılırken onunla ne kastedildiğini anlamaya, tarihsel verileri doğrulamaya,⁶⁷ geçmişteki olgulara dair doğru ve yanlışları ayırt edebilme becerisine dayanır.⁶⁸ Tarihsel eleştiri hem metinde anlatılan tarihe hem de metnin tarihine odaklanan bir çalışma yöntemidir.⁶⁹ Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus tarihsel metot ile tarihsellik kavramının birbirinden ayrı manalar içerdiğidir. Öncelikle tarihsellik, insanın tarih denen anlam geleneğine, yorumlama çabasıyla katkıda bulunabilmesi olarak tanımlanabilir.⁷⁰ Tarihsel eleştiri metodu ise metnin değerini, nispet edilen yazara ait olup olmadığını, kopya edilen kaynakla ilintisini, metnin bir bütün halinde günümüze ulaşp ulaşmadığını, tahrifata uğrayıp uğramadığını, haliyle de iman için esas teşkil edip edemeyeceğini, yani gerçeği ifade edip etmediğini devamlı olarak sorgular ve inceler.⁷¹ Aslında metin eleştiri metodu ile tarihsel eleştiri metodu birbirinden bağımsız metodlar değildir. Her ikisinin de birbirini besleyen ve destekleyen metodlar olarak kabul edilmesi gerekir.

Tarihi metinler günümüzden yazıldığı döneme doğru birer pencere açarlar. Bu pencerelerden üç aşamalı tarihi okumalar yapılır. İlk olarak tarihsel metinler ilgili zamanı, şahısları, olayları ve o dönemin düşüncesini ve zihniyetini okuma imkanı verir. İkinci aşama olarak da ilgili dönemin siyasal, sosyal, kültürel hayatına veya dini hayatına dair önemli kodlara ulaşılmasını sağlar. Üçüncü aşamada metnin kendi tarihi serüvenine dair önemli bilgiler edinilir. Buradaki serüvenden kasıt metnin nasıl, neden, ne zaman, nerede, hangi durumlarda, kim tarafından ve kimin için yazıldığı hususudur. Dolayısıyla metnin yazılma, tertip edilme, düzenlenme ve tercüme edilme dönemlerinin ciddi şekilde araştırılması gerekir.

Bu açıdan Kitab-ı Mukaddes geçirdiği tarihi, kültürel ve edebî süreçler olarak çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Kitab-ı Mukaddes metinleri günümüze kadar ulaşırken çok çeşitli safhalardan geçmiştir. Kitab-ı Mukaddes metinlerinin kanonizasyon

⁶⁷ Edward Zinke, “**Historical Criticism**”, (çevrimiçi), http://www.adventistbiblicalresearch.org/materials/bible-interpretation-hermeneutics/historical-criticism_, 09.11.2019.

⁶⁸ De Smedt, “**Historical Criticism**”, Catholic Encyclopedia, (çevrimiçi), <http://www.newadvent.org/cathen/04497a.htm>, 09.11.2019.

⁶⁹ John Hayes, Carl Holladay, **Biblical Exegesis A Beginner’s Handbook**, Atlanta, John Knox Press, 1971, s. 46.

⁷⁰ Şevket Kotan, **Kur’an ve Tarihselcilik**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2.baskı, 2011, s. 14.

⁷¹ Harman, **Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları**, s. 203

süreci, kopyalama, ve tercüme süreçleri çeşitli tarihi ortamlarda ve dönemlerde gerçekleşmiştir. Her metnin aktardığı ve aktarıldığı tarihsel ortam birbirinden farklılık arz etmektedir. Hatta bir metin, farklı tarihsel dönemleri bile içerebilmektedir. Onun için Kitab-ı Mukaddes metnlerinin kendilerine mahsus birer tarihi bulunduğu rahatlıkla kabul edilebilir.

Kitab-ı Mukaddes metnlerine tarihsel eleştiri metodunun uygulanmasına yönelik gereklilikler arasında bu metnlerin içerisinde doğrudan tarihle ilgili bölümlerin bulunuyor olması yer alır.⁷² Tekvin Kitabı'ndan II. Krallara kadar olan bölüm, I. Tarihler ve II. Tarihler, Ezra, Nehemya Kitapları tarihi dönemlerden söz eden metinler arasında yer alır. Kitab-ı Mukaddes'te metnin tarihi genelde dolaylı yollarla ifade edilmeye, belirlenmeye çalışılır. Bunlar arkeolojik kanıtlardan ve aynı dönemi ele alan diğer metinlerden Kitab-ı Mukaddes'te sözü edilen kişi ve olaylardan yola çıkılarak belirlenmeye çalışılır. Örnek olarak, arkeolojik kazılarda yeni bulunan bir kitabede Achaio Valisi Gallio'dan bahsetmektedir.⁷³ Bu kişi, Pavlus'un Resullerin İşleri Kitabı'nda⁷⁴ sözünü ettiği Gallio ile aynı kişidir. Bu da Pavlus'un ilk olarak Korintlileri ziyaret ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bilgi sadece I. ve II. Korintlilerin tarihine değil Yeni Ahit'e ait kronoloji bilgisine de katkı sağlamaktadır.⁷⁵

Diğer bir gereklilik ise metnlerinin yazıldığı tarihle aktardığı tarihlerin farklı zamanlara tekabül etmesidir. Mesela, Tekvin Kitabı'nın anlattığı durumlarla yazıldığı durumun farklı zamanlarda kaleme alındığı çok açıktır. Aynı şekilde İncillerin yazıldıkları tarihle tanımladıkları ve tasvir ettikleri tarihler arasında da uzun zaman bulunmaktadır. Araştırmacıların bu noktada çok dikkatli olması, hem metnin tasvir ettiği dönemi kapsamlı olarak araştırması hem de metnin kendisinin ortaya koyduğu durumu iyi incelemesi gerektiği ifade edilir. Bu durumun en iyi örnekleminden biri, Eski Ahit'teki Danyal Kitabı'dır. Danyal Kitabı'nda anlatılan olayların MÖ VI. yüzyıldan MÖ II. yüzyıla kadar devam ettiği görülmektedir. Nitekim Danyal Kitabı'nın en son derlemesi MÖ II. yüzyılın sonlarına doğru

⁷² Hayes, Holladay, **Biblical Exegesis: A Beginner's Handbook**, s. 46

⁷³ Harper Collins, **Harper's Bible Dictionary**, ed. Paul J. Achtemier, <http://www.bibletexts.com/glossary/biblical-criticism.htm> , (çevrimiçi), 15.11.2018

⁷⁴ Resullerin İşleri 18:12-17.

⁷⁵ Collins, **Harper's Bible Dictionary**.

yapılmıştır. Bu bakımdan⁷⁶ yorumcunun hem VI. yüzyıla hem de II. yüzyıla aşina olması gerekir. Aynı zamanda yazıldığı tarihe ve kendi yazdığı tarihe dair kapsamlı bir bilgiye sahip olması icap eder.⁷⁷ Aynı şekilde Yeni Ahit kitaplarında da bu durum söz konusudur. Daha açık ifade ile I. yüzyılın son çeyreğine son derece iyi hakim olmak gerekir.

Edebî eleştiri metnin otantikliği ve doğduğu ortamı, dilin çeşitli görünüşleri ve doğrudan metnin içeriği ile ilgilenir.⁷⁸ Genel olarak Kitab-ı Mukaddes'in edebî metin kriterlerine göre ele alınması, ilgili metnin türünü, karakteristik özelliklerini, söylemini, simge ve sembollerini, kullanılan metaforları, ölçü bilgisini ve uyumunu bu kriterlere göre değerlendirilmesine ve incelenmesine dayanır.⁷⁹ Görünüşü itibarıyla edebî bir metin olmakla beraber Kitab-ı Mukaddes edebî metnin ötesinde bir değer ifade eder. Çoğu Kitab-ı Mukaddes metinleri özellikle bu amacı aşacak şekilde yazılmıştır. Çünkü Kitab-ı Mukaddes metinleri okuyucuyu belli bir hakikate, belli bir amaca ve eylem planına yönlendirmeye çabalamaktadır.⁸⁰ Kitab-ı Mukaddes edebî bir gelenek sunmamakla beraber onun oluşumu da kendine özgü bir edebî ortamda olmuştur.⁸¹

Eski Ahit'in edebî özellikleri arasında üstü kapalı anlatım, tekrarlar, semboller ve tipolojiler dikkat çeker. Bu tekrarlara Tesniye Kitabı ve Çıkış Kitabı arasındaki benzerlikler örnek olarak verilebilir. Kitab-ı Mukaddes'te yer isimleri, kişi adları ve sayılar genellikle sembolik olarak kullanılır. İsimlerin sembolik kullanımına örnek olarak, Rut Kitabı'nda Rut ve Orpa'nın ölmüş kocalarının ismi Mahlon ve Kilyon olarak verilmektedir. Mahlon 'hasta' ve Kilyon 'kusur' anlamlarına gelmektedir.⁸² Ayrıca Yeni Ahit'te Eski Ahit'ten alıntılar bulunmaktadır. Matta İncili'ndeki İsa'nın çarmıha gerilişinin anlatıldığı kısımlarda Eski Ahit'e ait 57 alıntı

⁷⁶ A.e.

⁷⁷ Hayes & Holladay, **Biblical Exegesis: A Beginner's Handbook**, s. 49.

⁷⁸ A.e., s. 73.

⁷⁹ Joseph Patrick Wall, **A History of Literary Studies of Bible**, Las Vegas, University of Nevada, 1995, s. 11.

⁸⁰ Hayes & Holladay, **Biblical Exegesis: A Beginner's Handbook**, s. 74.

⁸¹ Wall, **A History of Literary Studies of Bible**, s. 30.

⁸² A.e., s. 38., Rut kitabı 1;3.

ve 160 üstü kapalı anlatımın aktarıldığı görülür.⁸³ Bu bakımdan İnciller arasında anlatımlarda benzerlik ve tekrarlarla beraber farklılıklar da bulunmaktadır.

Kitab-ı Mukaddes yorumcuları Kitab-ı Mukaddes metnindeki ifade farklılıklarını ve uyumsuzlukları fark ettiklerinde Kitab-ı Mukaddes kitaplarının farklı dökümanlardan faydalanılarak terkip edildiğini düşünmüşlerdir. Kaynak eleştiri metodunun ilk kullanıldığı eser Jean Astruc'un⁸⁴ *Conjectures on the Reminiscences Which Moses Appears to Have Used in Composing the Book of Genesis* adlı çalışmasıdır. O, Tekvin Kitabı'nın metnlerinin kaynaklarını Tanrı'nın YHWH, Elohim adlandırmalarına dayandırmaktadır.⁸⁵ Kaynak eleştirisinin amacı Kitab-ı Mukaddes'i oluşturan yazılı kaynakların tarihlendirilmesini, metnin tarihsel periodlarını ve ortaya çıktığı coğrafi bölgeleri saptamaya dayanır.⁸⁶ Kaynak eleştirisine dayalı çalışmaların doruk noktası XIX. yüzyılın son çeyreğine tekabül etmektedir. Pentateuch'a tam anlamıyla kaynak eleştirisi yöntemini uygulayanlar arasında Eichhorn (1752-1827) da bulunmaktadır. *Einleitung in das Alte Testament* adlı eserinde onun, Eski Ahit'i modern tarihsel eleştiri yorumuyla ele aldığı görülür.⁸⁷ Eski Ahit'e kaynak eleştirisine dayalı yorum getirenler arasında H. Hupfeld *The Sources of Genesis and Nature of Their Combination* adlı eseriyle H. Graft'ın *Historical Books of the Old Testament* adlı eseri ve W. Vatke'nin *The Religion of Old Testament* adlı eseri yer alır. Kaynak eleştirisinin zirvesini Wellhausen'ın (1844-1918) *Prolegomena to the History of Israel* adlı eseri teşkil eder. O, bu hususta 'Kaynak Hipotezini' (*Documentary Hypothesis*) geliştirmiştir.⁸⁸ Bu hipoteze göre Eski Ahit J (Yahwist), E (Elohist), D (Deuteronomy) ve P (Priest) şeklinde, birbirinden farklı dört kaynağa dayanmaktadır.⁸⁹ Bu kaynaklar arasında; J kaynağı MÖ (950) en kıdemli kabul edilen kaynaktır, E kaynağı MÖ 850, D kaynağı MÖ 621, P kaynağı da MÖ 550 yıllarına tarihlendirilmektedir.⁹⁰

⁸³ A.e., s. 41.

⁸⁴ Sarna, "Bible", s. 905.

⁸⁵ Pauline A. Viviano, "Source Criticism", **To Each Its Own Meaning : An Introduction To Biblical Criticisms And Their Application**, Louisville, Westminster, John Knox Press, 1993, s. 32.

⁸⁶ Viviano, "Source Criticism", s. 29.

⁸⁷ Buban, **The Place And Significance Of Historical Criticism In Biblical Hermeneutics**, s. 25.

⁸⁸ A.e., s. 26.

⁸⁹ A.e., s. 27.

⁹⁰ Viviano, "Source Criticism", s. 34.

Yeni Ahit'e yönelik kaynak eleştirisi XX. yüzyılın ilk dönemlerinde iki kaynak hipotezini ileri süren Jülies Heinri Holtzman (1832-1910) ile başlatılmaktadır. Onun özelliği Yeni Ahit metinlerinin arka planındaki dökümanları ortaya koymasındır. Ancak bu hipotezden sonra Markus İncili'nin ve Q İncili'nin Matta ve Luka İncili'ne kaynak teşkil ettiği kabul görmeye başlamıştır denilebilir. Bu kısım ikinci bölümde daha detaylı şekilde incelenecektir.

1.3. Form Eleştirisi Metodu

Genel olarak form eleştirisi 'bütüncül biçim analizi' olarak ifade edilebilir.⁹¹ Form eleştirisi metodu ismini Almanca bir terim olan "formgeschichte"den alır.⁹² Bu terimin tam karşılığı olmamakla birlikte sözcük anlamında "form tarihi" olarak karşılık bulmaktadır. Rudolf Bultmann, form eleştirisi metodunu şöyle tanımlamaktadır. Sinoptik İnciller'de mevcut bulunan orijinal söylemlerinin ve anlatımlarının tarihsel oluşumlarının incelenmesi ve bu söylemlerin ve anlatıların yazılı geleneğe mi sözlü geleneğe mi ait olduğunun ayırt edilmesidir.⁹³

Form eleştirisi metodunun prensipleri arasında *Sitz im Leben* (toplumsal hayattaki oluşumu) ve *Gattungsgeschichte* (form inceleme), *Kleinliterature* (küçük edebî yazmalar), *Community Production* (toplum ürünü) kavramları özellikle dikkat çeker. İlk olarak *Sitz im Leben* teriminin tam olarak aktarımı yapılamamaktadır. Kavramın İngilizce karşılığı *setting in life* toplum hayatında oluşum olarak tanımlansa da bu anlam, terimin tam karşılığını vermemektedir. *Sitz im Leben* tarihsel oluşum anlamından daha ötede toplum hayatında devam eden sosyolojik süreçler ve oluşumlar olarak aktarılabilir.⁹⁴ O dönemin kültürü, gelenekleri ve dinamikleri toplumun sosyal ve dini ritüelleri arasında bu aktarım biçimini etkilemektedir. Bu sebeple Eski Ahit'in içeriğinde yer alan çeşitli edebî türler, ilgili türlerin ortaya çıktığı eski İsrail toplumunun kültürel ve sosyal hayatıyla ilişkilendirilerek anlaşılabilir. Aynı zamanda Yeni Ahit metinleri ile İsa'nın söylemleri, kilisenin

⁹¹ A.e., s. 70.

⁹² Kenton L. Sparks, "Form Criticism", ed. Stanley E. Porter, **Dictionary of Biblical Criticism and Interpretation**, London and New York, Routledge, 2007, s. 111.

⁹³ Rudolf Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, ter. John Marsh, Oxford, Hendrickson Publishers, 1963, s. 3.

⁹⁴ Laurence J. McGinley, "Form Criticism of Synoptic Healing Narratives" **Theological Studies**, Vol.2, S. 4., s. 471.

yorum ve ritüelleriyle iç içe geçtiği için kilisenin geçirdiği sosyokültürel şartlarla eşleştirilerek aktarılmaktaydı. Dolayısıyla Yeni Ahit metinlerini anlamak için erken dönem kilise geleneğini, milattan önceki Yahudilik geleneğini ve ikisi arasındaki etkileşim süreçlerini ele almak gerekir.⁹⁵

İkinci olarak *Gattungsgeschichte*⁹⁶ terimi ise Alman dilinde *gattung*: form, tür, biçim anlamlarına gelmektedir. *Forschung*: araştırma, inceleme anlamını taşımaktadır. *Geschichte*: tarih, geçmiş anlamında kullanılmaktadır. Bu arada *Gattung* teriminin Kitab-ı Mukaddes eleştiri metodlarındaki kullanımı tartışmalara yol açmıştır. Çünkü bu terim bazen edebî türler için örneğin İncil, mektup, vahiy vb. geniş kapsamlı olarak kullanılabilir. *Gattungsforschung* edebî türlerin analizi *Gattungsgeschichte* edebî türlerin tarihsel geçmişini, dönüşümünü, yok oluşunu ve diğer edebî türlerle birleşimini incelemek anlamına gelmektedir.⁹⁷

Buna karşılık *Kleinliterature* ise Kitab-ı Mukaddesin tek bir seferde tek kalemden çıkmış tam manasıyla bir edebî eser olmadığının ifadesidir.⁹⁸ Form eleştirisi yapanlar Kitab-ı Mukaddes'in birbirinden bağımsız küçük edebî bölümlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğunu söylerler. Aynı zamanda Kitab-ı Mukaddes'te geçen yer ve zaman bildirimlerinin kurgusal olduğunu iddia ederler.⁹⁹ Dolayısıyla, Sinoptik İncil yazarları birbirinden bağımsız küçük kısımları yapay bir kurguyla bir araya getiren derleyici konumundadırlar.

Diğer bir prensip olan *Community Production* (toplum ürünü) ise Sinoptik İnciller'in sadece erken dönem Hristiyan toplumunun inanç ve kavramlarının kaydı olduğunu ifade eder. Bultmann, "Sinoptik gelenekle ilişkili olarak öncelikle erken dönem Hristiyan toplumun bilinmesi gerekir. O toplumsal ortamın aracılığı ile Tarihsel İsa'nın şahsiyeti ortaya çıkacaktır"¹⁰⁰ ifadeleriyle bu prensibe değinmiştir.

⁹⁵ Sitz im Leben için bkz, Samuel Ferdinand Nelson, **The Implications of Form Criticism for A Knowledge of The Historical Jesus**, University of California, 1959, s. 11.

⁹⁶ Soulen, **Handbook of Biblical Criticism**, s. 75.

⁹⁷ Soulen, **Handbook of Biblical Criticism**, s. 75.

⁹⁸ John J. Collins, "Form Criticism and Synoptic Gospels", **Journal of Biblical Literature**, Weston, Weston Colledge, S. 59, 1940, s. 389.

⁹⁹ McGinley, **What is Form Criticism?**, s. 453.

¹⁰⁰ Bultmann, "The Study of The Synoptic Gospels", s.32

Bu terimleri esas alarak yapılan form eleştirisi, ilgili eserin edebî biçim ve türünü belirli geleneklerle, sosyal ve kültürel ortamlarla bağlantısını kurarak incelemeye çalışır. Metnin taşıdığı edebî türleri dikkatli bir şekilde incelemek, form ve içeriğin anlamla bağlantılı olduğunu bize göstermektedir. Nitekim Kitab-ı Mukaddes metinleri o dönemin toplumuna yönelik hitabi metinler olduğu için oluşum aşamasında yazıldığı toplumun belirli dinamiklerini de bünyesinde bulundurur.¹⁰¹ Dolayısıyla ilgili metinlerin ortaya çıktığı şartlar ve dinamikler iyice bilinmeden onları tam olarak anlamak mümkün değildir. Form eleştiri metoduna göre metnin ne söylediğini, nasıl söylediğini, hangi şartlarda söylendiğini göz önünde bulundurmak ve tüm bu dinamikleri birbiriyle ilişkilendirmek suretiyle pasajlar anlamlandırılmalı ve yorumlanmalıdır.

Herman Gunkel (1862-1932) Kitab-ı Mukaddes'e form eleştiri metodunu ilk uygulayan kişidir.¹⁰² Form eleştirisini *The Legends of Genesis* (1901)¹⁰³ adlı eserinde Eski Ahit'in ilk beş kitabından birincisi olan Tekvin Kitabı üzerinde denemiştir.¹⁰⁴ Herman Gunkel'in Kitab-ı Mukaddese dönük kaynak eleştiri metodundan ayrıldığı nokta ise bu kaynakların yazıya geçirilme dönemleri ile ortaya çıkış dönemleri arasındaki boşluğa açıklama getirmesidir.¹⁰⁵ Herman Gunkel, bu metinlerin yazıya geçirilmeden önce münferit anlatılar halinde, sözlü gelenek vasıtası ile dilden dile aktarıldığını öne sürmektedir. Herman Gunkel, toplum içinde parça parça rivayetler biçiminde varlığını sürdüren söylencelerin zamanda derlenerek onlara bir bütünlük kazandırdığını ileri sürmektedir. Kıssaların ve münferit dönemlerin erken dönem tarihini çalışmak için Pentateuch'un içeriği olarak değil münferit birimler halinde ele alınması görüşündedir. Gunkel'in düşüncesine göre Pentateuch'ı teşkil eden bu eski kaynaklar yazarlar tarafından kaleme alınmamış, derleyenler tarafından toplu sözlü bir metin haline getirilmişlerdir.

Herman Gunkel, Tekvin Kitabı'ndaki anlatıları amaçlarına göre tasnif etmeye çalışmıştır. Ona göre bu anlatılardan bazıları tarihsel vakıalardan yansıyarak tarihi

¹⁰¹ A.e.

¹⁰² Mcknight, **What is Form Criticism?**, s. 3.

¹⁰³ Herman Gunkel, **The Legends Of Genesis**, New York, Schocken Books,1901; Nahum M. Sarna, "Bible", s. 978.

¹⁰⁴ Gunkel, **The Legends Of Genesis**, s. 3.

¹⁰⁵ Gene M. Turner, **Form Criticism of The Old Testament**, Philadelphia, Fortress Press, 1971, s. 5.

yönleri aktarırken, bazıları ise bir geleneğin ağır bastığı olayları aktarmaktadır. Genel olarak anlatılar belli bir konuya açıklama getirdikleri için Gunkel, konuya ilişkin sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflandırmaya göre bu anlatılar etnolojik, etimolojik, seromoni ve jeolojik olmak üzere dörde ayrılmıştır.¹⁰⁶ Etnolojik anlatılar,¹⁰⁷ kabileler arasındaki ilişkiyi anlatmak için uydurulmuş hikayelerdir. Tarihsel bir hikaye üzerine temellendirilerek şiirsel olarak anlatılmıştır. O tür bölümler tarihsel bir hikaye üzerine oturtulmakta ve şiirsel bir dil ile anlatılmaktadırlar. Etnolojik ve etimolojik anlatılar genellikle aynı menkıbe içerisinde yer alırlar.¹⁰⁸ Etimolojik anlatıların Antik dönem Yahudilikten beslendiği görülmektedir. O tür anlatılar soy kütüğü, dağlar, su kaynakları, tapınaklar ve şehirler hakkındadır. Halk dilinde ilmi bir niteliği olmamakla birlikte yaygın şekilde tekrar edilirler. Eski döneme ilişkin bu tür isimleri anlamaya çalışırken manalarına ulaşmak zorlaşmaktadır. Fakat özel bazı adlandırmaların arka planına da açıklık getirmektedirler.¹⁰⁹ Örneğin Yakup’a “topuk tutucu” olarak hitap edilmektedir. Yakup doğumu sırasında kardeşini topuğuyla tutmuştur. O yüzden bu olaydan sonra “topuk tutucu” olarak anılmaya başlamıştır.¹¹⁰

Seremonik anlatıların önemi, Yahudilerin hayatında önemli bir yeri olan dini ritüelleri aktarması ile ilgilidir. Örnek olarak, “Rab yolda, bir konaklama yerinde Musa’yla karşılaştı, onu öldürmek istedi. O anda Sippora, keskin bir taş alıp oğlunu sünnet etti, derisini Musa’nın ayaklarına dokundurdu. Gerçekten sen bana kanlı güveysin” dedi. Böylece Rab, Musa’yı esirgedi. Sippora, Musa’ya sünnetten ötürü “Kanlı güveysin” demişti.”¹¹¹ Böylelikle ilk doğanların sünnet edilmesi, Musa’nın kefareti olarak anlamlandırılmıştır.¹¹²

Jeolojik anlatılarda ise mekana ya da bölgeye dair bilgiler verilmektedir. Jeolojik anlatılara Tekvin’deki şu pasaj örnek verilebilir: “Lut, Soar’a vardığında güneş doğmuştu. Rab, Sodom ve Gomora’nın üzerine gökten ateşli kükürt yağdırdı. Bu kentleri, bütün ovayı, oradaki insanların hepsini ve bütün bitkileri yok etti. Ancak

¹⁰⁶ Gunkel, **The Legends Of Genesis**, s. 25.

¹⁰⁷ A.e., s. 25.

¹⁰⁸ Etnolojik hikayeler için bkz.: Tekvin 27:1-29

¹⁰⁹ McKnight, **What is Form Criticism?**, s. 12.

¹¹⁰ Gunkel, **The Legends Of Genesis**, s. 29.

¹¹¹ Çıkış Kitabı 4:24-26.

¹¹² Gunkel, **The Legends Of Genesis**, s. 31.

Lut'un peşi sıra gelen karısı dönüp geriye bakınca tuz kesildi. İbrahim sabah erkenden kalkıp önceki gün Rabb'in huzurunda durduğu yere gitti. Sodom ve Gomora'ya ve bütün ovaya baktı. Yerden, tüten bir ocak gibi duman yükseliyordu.”¹¹³ Burada Sodom ve Gomora halkının işlediği günahlardan dolayı lanetlenmesi ve oranın içinde hiçbir canlının yaşamadığı ölü bir denize dönüşmesi anlatılmaktadır. Böylece Lut Gölü'nün oluşumuna ve tarihine dair bilgiler aktarmaktadır.¹¹⁴

Herman Gunkel, sözlü anlatıların tarihi geçmişini araştırırken zamana ve mekana bağlı değişimlerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir. Anlatılara yapılan eklemeler bazen yüzeysel bazen kapsamlı bazen de bir gelenekle iç içe geçmiş bir şekilde karşımıza çıkabilmektedir. Anlatıcılar tarafından metinlere eklemeler yapılırken, düşünce anlatının biçiminden daha öne geçmektedir. Bu eklemeler metnin siyak sibakına olan uyumsuzluk sebebiyle fark edilebilmektedir. Bu türden eklemeleri şu örneklerle açıkladığı görülür: “Yakup güvenlik içinde Paddan-Aram'dan Kenan ülkesine, Şekem Kenti'ne vardı. Kentin yakınında konakladı. Çadırını kurduğu arsayı Şekem'in babası Hamor'un oğullarından yüz parça gümüşe aldı. Orada bir sunak kurarak El-Elohe-İsrail adını verdi.”¹¹⁵, “Rebeka'nın dadısı Debora ölünce Beytel'in güneyindeki meşe ağacının altına gömüldü. Bu yüzden ağaca Allon-Bakut adı verildi.”¹¹⁶

Eklentiler olduğu gibi anlatılar aktarılırken de anlatıcılar tarafından eksiltilmeye uğramaktadır. Bu eksiltmeler sonucu anlatılar başı sonu belirsiz hikaye öbeklerine dönüşmektedirler. Böylece bize, aşağıdaki örnekte görüleceği gibi anlatıdaki figürlerin sadece adları ulaşmıştır: “Ham'ın oğulları, Kûş, Misrayim, Pût, Kenan. Kûş'un oğulları: Seva, Havila, Savta, Raama, Savteka. Raama'nın oğulları Şeva, Dedan. Kûş'un Nemrut adında bir oğlu oldu. Yiğitliğiyle yeryüzüne ün saldı. Rabb'in önünde yiğit bir avcıydı.” “Rabb'in önünde Nemrut gibi yiğit avcı”¹¹⁷ sözü buradan ileri gelmektedir.”¹¹⁸

¹¹³ Tekvin 19.

¹¹⁴ Gunkel, **The Legends Of Genesis**, s. 34.

¹¹⁵ Tekvin 33: 18-20.

¹¹⁶ Tekvin 35: 8.

¹¹⁷ Tekvin 10:9.

¹¹⁸ Mcknight, **What is Form Criticism?**, s. 14.

Yeni Ahit'teki İnciller üzerine form eleştiri metodunu uygulayan bilim adamları arasında Karl Ludwing Schmidt, Martin Dibelius, Rudolf Bultmann'ın adları öne çıkmaktadır. Buna dair ilk çalışmalar 1919 yılında Karl Ludwing Schmidt *Framework of the Story of Jesus* ve Martin Dibelius'un *From Tradition to Gospels* (1919) adlı eserleridir. Daha sonra 1921 yılında Rudolf Bultmann *History of the Synoptic Tradition* adlı eserini verir.¹¹⁹

Karl Ludwig Schmidt¹²⁰, eserinde İncil yazarlarının İsa'nın hayatına dair aktarımlarını içermektedir. Schmidt bütün İncilleri içeren kapsamlı bir çalışma yapmakta ve sonucunda da Yeni Ahit'in sözlü gelenekle bağlantılarının kurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Schmidt'in Sinoptik İnciller arasındaki ilişkiyi kabul ettiği de anlaşılmaktadır. Markus İncili'nin en kıdemli İncil yazması olduğunu, aynı zamanda da Matta İncili'nin bazı bölümlerinin birbiriyle ilintili olarak coğrafyaya ve İsa'nın hayatına dair özet bilgiler sunduğunu söylemektedir. Schmidt'e göre bu demeçler bir bütüne aittir ve bu bütün erken dönem kilise faaliyetlerine bakarak anlamlandırılmalıdır. Sinoptik geleneği dikkatle çalışan Schmidt buradan şu sonuca ulaşmaktadır: Markus İncili'nin yapısı orijinal ve saf değildir, dolayısıyla ilgili İncil yazarı kendi düşünceleri ve ilgisi doğrultusunda eserini şekillendirmiştir.¹²¹ İlgili İncilin aralarında bağ kurulamayan kısımlarında münferit hikayeler bulunmaktadır. Erken dönem Hıristiyanların bu hikayeleri kendi dini, apolojik ve misyonerlik faaliyetlerine göre bütünleştirmeye çalıştıkları görülmektedir.

Schmidt Sinoptik İnciller arasındaki ilişkiyi, İsa'nın hayatına dair bilgilere dayanarak kurmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda o Sinoptik İnciller'de bulunan münferit bölümlerin kökenine ve yapısına dair önemli tavsiyelerde bulunur. Bunu İnciller'in kökenine ulaştıracak form eleştiri metodunu kullanarak gerçekleştirmeye çalışır.

Schmidt'in form eleştiri metoduyla İncillerin kökenine inme düşüncesini ilk olarak hayata geçiren Martin Dibelius'dur. Martin Dibelius, form eleştiri metodunun

¹¹⁹ John J. Collins, a.y., s. 388.

¹²⁰ Mcknight, **What is Form Criticism?**, s. 14.

¹²¹ Mcknight, **What is Form Criticism?**, s. 15.

amacını, İsa hakkındaki geleneksel öğreti ile yetinmeyerek, elimizdeki İncil ve yazılı kaynaklardan önceki köklere inmek olarak tanımlamıştır.¹²² Erken dönem kiliselerinin hangi amaca yönelik olarak, İsa hakkındaki bağımsız anlatıları ağızdan ağıza ya da yazıyla kopya ederek yaydığını, İsa'nın sözlerini analiz ederek kiliselerin bu sözleri öğrenme, koruma ve yayma eylemlerinin altında yatan sebepleri bulmamız gerektiğini ifade etmektedir.¹²³ O, ayrıca Yeni Ahit'e form eleştiri metodunu uygulamadan önce erken dönem Hristiyan edebiyatının belli bir bölümüne tekabül edecek şekilde Sinoptik İnciller üzerine yoğunlaşılması gerektiğini ileri sürer. Sinoptik İnciller'in metin olarak doğru bir şekilde kavranabilmesi için bu eserlerin derleme sonucu oluştuğunun kabul edilmesi gerektiğini ve prensip olarak bu kişilere yazar değil, derleyici ya da düzenleyici demenin daha yerinde olacağını ifade eder.¹²⁴

Dibelius, form eleştiri metoduyla Yeni Ahit'i ele alışı sırasında İsa hakkında saf bir tarihsel tanıklık verilmediğini ifade etmektedir. Dibelius'un ifadesiyle İsa'nın eylem ve sözlerinin aktarımı olarak bize sunulanlar, henüz Hristiyanlığa girmemiş kişilerin iman etmesi, Hristiyan olanların da sağlam bir imana sahip olmaları için vaaz amacıyla düzenlenmiş tanıklıklardır.¹²⁵

Erken dönem Hristiyanlığın edebî zenginliği, Yeni Ahit aktarımı sırasında karşımıza çıkan çeşitli formlar biçiminde kendini göstermektedir. Bu formları belirleyen unsur ise, erken dönem Hristiyan kilisesinin misyonerlik çabaları ve vaaz verme teknikleridir. Erken dönem Hristiyan kilisesi, misyoner bir kiliseydi. Bu yüzden İsa'nın havarilerinden gelen aktarımların derlenmiş şekilleri, vaaz aracılığıyla insanları imana davet esasına dayanıyordu. Hristiyanlık dininin yayılma gayretlerinin tümü bu amaca yöneliktir. Davet sırasında yapılan vaazlar, ibadet halinde iken yapılan vaazlar ve dini öğreti amaçlı olanlar da dahil hepsi buna örnek teşkil eder.¹²⁶ Bu yüzden Dibelius, erken dönem kilise faaliyetlerinin Sinoptik İnciller'in oluşumunda etkin rol oynadığını savunmaktadır. Ayrıca o bununla da

¹²² Martin Dibelius, **From Tradition to Gospels**, Bertlam Lee Woolf, Charles Scribner's sons, New York, 1935. s. V.

¹²³ A.e., s. VI.

¹²⁴ A.e., s.3

¹²⁵ A.e. s.295

¹²⁶ Biçimsel Tenkitçilik, (çevrimiçi) <http://www.Hristiyan.net/mcdowell/30.htm> 20.12.2018.

yetinmeyerek Sinoptik İnciller'e paralel anlatılar bulabilmek yolunda hahamlara ait metinler üzerinde araştırmalar yapmıştır.¹²⁷

Dibelius, Sinoptik İnciller'de İsa'nın hayatıyla birebir bağlantılı hiçbir anlatı bulunmadığını ifade eder. Bunun tek istisnası ise çarmıh rivayetidir.¹²⁸ En eski çarmıh rivayetinin Markus İncili'nde olmadığı konusunda Bultmann ve Dibelius uzlaşmıştır. Kapsamlı bir içerikle anlatılan ve İsa'nın hayatıyla ilişkili tek anlatı budur.¹²⁹ Dibelius, Sinoptik İnciller için belirlediği formları örnekleme, kıssa, menkıbe ve mitler olarak sınıflandırmaktadır.

Dibelius'un sınıflandırmasında yer alan örnekleme (*Paradigm*) kategorisi erken dönem Hristiyanların vaazlarında, İncil mesajını yalın olarak aktarmak yerine, bu mesaj ilave açıklamalarla, referanslarla desteklenmiş ve örneklendirilerek zenginleştirilmeye çalışılmış olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu mesajlar, ilgili dönemlerde İsa'nın eylemleriyle görsel örneklendirmeler yapılarak destekleniyordu. Bu şekilde örneklendirmeler eski Hristiyan rivayet kültürünün temelini oluşturmaktadır.¹³⁰ Bundan dolayı Dibelius buna örnekleme (*paradigm*) adını vermektedir. Dibelius'un bu noktada şu örneği kullandığı görülmektedir. “Daha sonra İsa'yı söyleyeceği sözlerle tuzağa düşürmek amacıyla Ferisiler'den ve Hirodes yanlılarından bazılarını O'na gönderdiler. Bunlar gelip İsa'ya, “Öğretmenimiz” dediler, “Senin dürüst biri olduğunu, kimseyi kayırmadan, insanlar arasında ayırım yapmadan Tanrı yolunu dürüstçe öğrettiğini biliyoruz. Sezar'a vergi vermek Kutsal Yasa'ya uygun mu, değil mi? Verelim mi, vermeyelim mi?” Onların iki yüzlülüğünü bilen İsa şöyle dedi: “Beni neden deniyorsunuz? Bana bir dinar getirin bakayım.” Parayı getirdiler. İsa, “Bu resim, bu yazı kimin?” diye sordu.“Sezar'ın” dediler. İsa da, “Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin” dedi. İsa'nın sözlerine şaşakaldılar.”¹³¹ Dibelius örneklem tarzının beş temel karakteristik özelliğini; edebî içerikten bağımsız olmaları, vaazla ifade edilebilir nitelikte kısa, öz ve sade olmaları,

¹²⁷ Biçimsel Tenkitçilik, (çevrimiçi) <http://www.Hristiyan.net/mcdowell/30.htm> 20.12.2018.

¹²⁸ Matta 26:30–27:66, Markus 14:26–15:47, Luka 22:39–23:56, Yuhanna 18:1–19:42.

¹²⁹ Mcknight, **What is Form Criticism?**, s. 18.

¹³⁰ Dibelius, **From Tradition to Gospels**, s. 25.

¹³¹ Markus 12:13-17.

sanatsal üsluptan ziyade dini üsluba daha yakın olmaları, öğretici olmaları, İsa'nın mesaj ve fiillerinin öğüt vermek için uygunluğu biçiminde sıralamaktadır.¹³²

Kıssalar (*Tales*) kategorisini ise Sinoptik İnciller'de mevcut olan İsa'nın mucizevi kıssaları olarak tanımlamaktadır.¹³³ Kıssalar, örneklemden daha ileri bir noktada edebî aşamada yer alırlar.¹³⁴ İlk mucizevi kıssa: "İsa'ya cüzzamlı biri geldi, diz çökerek, 'İstersen beni temiz kılabilirsin' diye yalvardı. İsa'nın yüreği sızladı, elini uzatıp adama dokundu, 'İsterim, temiz ol!' dedi. Adam anında cüzzamdan kurtulup tertemiz oldu. İsa onu sıkıca uyararak hemen yanından uzaklaştırdı. 'Sakin kimseye bir şey söyleme!' dedi. 'Git, kâhine görün ve cüzzamdan temizlendiğini herkese kanıtlamak için Musa'nın buyurduğu sunuları sun.' Ne var ki, adam çıkıp gitti, olayla ilgili haberi her tarafa yayıp duyurmaya başladı. Öyle ki, İsa artık hiçbir kente açıkça giremez oldu. Ancak dışarıda, ıssız yerlerde kalıyordu. Ve halk her yerden O'na akın ediyordu."¹³⁵ Kıssalar münferit hikayeler olmalarıyla örneklemlemlerle benzerlik gösterir. Örneklemlerden daha uzun ve daha geniş kapsamlı tanımlamalar içermedikleri için vaaz tarzına çok uygun değillerdir. Bu yüzden öğretici yanları zayıf kalmaktadır.

Dibelius menkıbeler (*Legends*) kategorisi içerisinde ise erdemlere dair ders alınacak dini anlatıları ele almıştır. Bunlar İsa'nın daha iyi anlaşılmasını sağlayan ancak tarihsel olmayan anlatılardır.¹³⁶ Dibelius'un menkıbeler kategorisi altında ele aldığı örnek arasında Luka İncili'ndeki şu anlatı da yer alır: "İsa'nın annesi babası her yıl Fısıh Bayramı'nda Yerusâlim'e giderlerdi. İsa on iki yaşına gelince, bayram geleneğine uyarak yine oraya gittiler. Bayramdan sonra eve dönerlerken küçük İsa Yerusâlim'de kaldı. Bunu fark etmeyen annesiyle babası, çocuğun yol arkadaşlarıyla birlikte olduğunu sanarak bir günlük yol gittiler. Sonra O'nu akrabalar ve dostlar arasında aramaya başladılar. Bulamayınca O'nu araya araya Yerusâlim'e döndüler. Üç gün sonra O'nu tapınakta buldular. Din öğretmenleri arasında oturmuş, onları dinliyor, sorular soruyordu. O'nu dinleyen herkes, zekâsına ve verdiği cevaplara hayran kalıyordu. Annesiyle babası O'nu görünce şaşırdılar. Annesi, "Çocuğum, bize

¹³² Mcknight, **What is Form Criticism?**, s. 22.

¹³³ Donald Guthrie, **The New Testament Introduction**, England, Inter-Varsity Press, 1966, s. 192.

¹³⁴ Dibelius, **From Tradition to Gospels**, s. 82.

¹³⁵ Markus 1: 40- 45.

¹³⁶ Dibelius, **From Tradition to Gospels**, s. 109.

bunu niçin yaptın? Bak, babanla ben büyük kaygı içinde seni arayıp durduk” dedi. O da onlara, “Beni niçin arayıp durdunuz?” dedi. “Babam'ın evinde bulunmam gerektiğini bilmiyor muydunuz?” Ne var ki onlar ne demek istediğini anlamadılar.”¹³⁷

Dibelius, mit (myth) sınıflandırmasını yaparken sadece içerisinde mitolojik unsur barındıran anlatıları ele almaktadır.¹³⁸ İsa'nın görünümünün değişmesi, Yahya'nın İsa'yı vaftiz etmesi, İsa'nın şeytan tarafından sınanması bu sınıflandırma içerisine girmektedir.¹³⁹ Örnek olarak; “O günlerde Celile'nin Nasıra Kenti'nden çıkıp gelen İsa, Yahya tarafından Şeria Irmağı'nda vaftiz edildi. Tam sudan çıkarken, göklerin yarıldığını ve Ruh'un güvercin gibi üzerine indiğini gördü. Göklerden, “Sen benim sevgili Oğlum'sun, senden hoşnudum” diyen bir ses duyuldu”¹⁴⁰ anlatısı verilmiştir. Paralel olarak İsa'nın görünümünün değişmesinin¹⁴¹ anlatıldığı pasaj da buna örnek verilebilir.

Dibelius'dan sonra Rudolf Bultmann 1921 yılında *Sinoptik Geleneğin Tarihi* (*The History of Synoptic Tradition*) eserini yayınlamış ve sinoptik geleneğin içerisindeki formları farklı sınıflandırmıştır. Bultmann Sinoptik İnciller'deki münferit bölümlerin oluşmasını ve bunların tarihsel gelişimlerini, sözlü geleneğe mi yazılı geleneğe mi ait olduklarını, düzenleme faaliyetinin bir ürünü olup olmadıklarını ortaya çıkarmaya çabalamaktadır. Rudolf Bultmann'ın kullandığı yöntem, Martin Dibelius'un yönteminde daha çok form eleştirisi metoduyla ilişkilidir. Bultman'nın sinoptik gelenekte uygulamaya çalıştığı form eleştiri metodu çalışmanın ileri aşamalarında kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

¹³⁷ Luka 2:41-49.

¹³⁸ MicKnight, **What is Form Criticism?**, s. 24.

¹³⁹ Guthrie, **The New Testament Introduction**, s. 192.

¹⁴⁰ Markus 1:9.

¹⁴¹ Markus 9:2-8.

İKİNCİ BÖLÜM

SİNOPTİK GELENEK VE BULTMANN İÇİN ÖNEMİ

2.1. Rudolf Bultmann'ın Hayatına ve Düşüncesine Dair

XX. yüzyılın önde gelen Yeni Ahit uzmanları arasında yer alan Rudolf Bultmann Lutherci bir papazın oğlu, bir misyonerin torunudur.¹⁴² Tübingen'deki ilahiyat eğitiminden önce Oldenburg'daki Humanistic Gymnasium'da¹⁴³ öğrenim görmüştür.¹⁴⁴ Bultmann 1903 yılında Tübingen Üniversitesi'nde ilahiyat bölümünde eğitim almaya başlamıştır. Daha sonra Berlin Üniversitesi'nde ve Marburg Üniversitesi'nde eğitim almıştır.¹⁴⁵ Bultmann doktorasını 1910 yılında *The style of Pauline Preaching and the Cynic-Stoic Diatribe* adlı çalışmasıyla tamamlamıştır.¹⁴⁶ Aynı yıl içerisinde *The Exegesis of Theodore of Mopsuentia* adlı dikkat çekici çalışmasını da tamamlamıştır.¹⁴⁷ 1916 yılında yardımcı profesör olarak Breslau'ya gitti. Dört yıl orada kaldıktan sonra 1920 yılında profesör olarak Giesen'e çağırıldı. 1921 yılında Marburg Üniversitesi'nde yine profesör olarak göreve başlamıştır. 1951 yılında emekli oluncaya kadar Marburg Üniversitesi'nin kürsüsünde hizmet vermiştir.¹⁴⁸

Bultmann'ın hem Hristiyan teolojisine hem de Yeni Ahit çalışmalarına dair kaleme aldığı çalışmalar şöyledir:¹⁴⁹ *Sinoptik Gelenegin Tarihi (Geschichte der Synoptischen)* 1921 yılında, *İsa ve Söz (Jesus and Word)* 1934 yılında, *Yuhanna İncili (The Gospel of John)* 1941 yılında, *Yeni Ahit Teolojisi (Theology of the New Testament)* 1948-51 yıllarında, *İlk Dönem Hristiyanlığı (Primitive Christianity in its*

¹⁴² "Rudolf Karl Bultmann", *Ana Britannica*, 1987, c.5, s. 99.

¹⁴³ Humanistisches Gymnasium: Gymnasium, Alman eğitim sistemi içerisinde ortaöğretimi yani Liseyi ifade etmektedir. Humanistisches Gymnasium ise, sosyal bilimler alanında köklü bir geleneğe sahip okullardır. Bu okullarda Latince ve Antik Yunanca gibi Kadim dillerin yanı sıra Eski İbranice ve Klasik Yunan ve Roma medeniyetleri hakkında dersler vardır.

¹⁴⁴ Cengiz Batuk-Emir Kuşçu, *Rudolf Bultman: Mitoloji ve Hermenötik Sorunu*, Ankara, Eskiyei Yayınları, 2013, s. 17.

¹⁴⁵ Morris Ashcraft, *Rudolf Bultmann*, ed.Bob E. Patterson,Texas, Word Books, 1977, s. 15.

¹⁴⁶ F. Eugene Guest, *Validity In Biblical Interpretation: A Survey Of Changing Criteria From Karl Barth To Ernst Fuchs*, New York University, 1987, s. 64.

¹⁴⁷ A.e.

¹⁴⁸ Schubert M. Ogden, "Rudolf Bultmann", *The Encyclopedia of Religion*, ed.Mircae Eliade, New York, The MacMillan Co., 1987, C. 2, s. 1321

¹⁴⁹ Rudolf Bultmann'ın bu sayılan eserlerin dışındada bir çok eseri vardır. Burada sadece Yeni Ahit'e dair çalışmalarından bahsedilmiştir.

Contemporary Setting) 1949 yılında, Tarih ve Eskatoloji: Sonsuzluğun Mevcudiyeti (*History and Eschatology: The Presence of Eternity*) 1957 yılında, İsa Mesih ve Mitoloji (*Jesus Christ and Mythology*) 1958 yılında yayınlanmıştır.¹⁵⁰

Bultmann'ın kaleme aldığı çalışmaların yanı sıra yayınlamış olduğu makaleler de dikkate alındığında, Bultmann'ın sadece Yeni Ahit çalışmalarında değil aynı zamanda dinler tarihi, din felsefesi, ilahiyat alanında da otorite sahibi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵¹

Bultmann, Yeni Ahit üzerine çalışmalar yapmasını teşvik eden hocalarını Tübingen Üniversitesi'nde Karl Müller (Kilise Tarihi), Berlin Üniversitesi'nde Herman Gunkel (Eski Ahit Uzmanı) ve Adolf Harnack (Dogma Tarihçisi), Marburg Üniversitesi'nde Adolf Jülicher, Johannes Weiss (Yeni Ahit Uzmanları) ve Wilhelm Herrmann (Sistemik Teolog) olarak sıralar.¹⁵²

Bunlar arasından Liberal bir teolog olan Wilhelm Hermann'ın Bultmann üzerinde dikkate değer etkisi olmuştur.¹⁵³ Wilhelm Hermann'a göre klasik liberalizm insanla ilgilidir. O, araştırmalarının sonucunda Tanrı ile yüzleşmenin Kutsal Kitap aracılığıyla tecrübe edilerek mümkün olacağını ifade eder.¹⁵⁴ Kişinin hayatının Mesih'le irtibat kurmasıyla dönüşebileceğini tartışır. Hermann'ın Karl Barth ve Bultmann üzerindeki etkisi Karl Barth'ın "Tanrının sözü" ve Bultmann'ın "Kerygma"¹⁵⁵ kavramlarında görülmektedir.¹⁵⁶

Bultmann'dan önceki Kitab-ı Mukaddes'in çağdaş yorumcuları ve yorumları Bultmann'a ortam hazırlamıştır. Özellikle de Almanya'nın Hristiyanlık tartışmalarında merkezi bir hale gelmesi bunu desteklemiştir. Almanya'nın her kuşağında Hristiyanlık yeniden düşünülmüş ve yeniden yorumlanmıştır. Yeni yorumlar arasında Göttingen tarih okulundan Johann Gottfried Eichhorn (1752-

¹⁵⁰ Çil, **Rudolf Bultmann'da Vahiy ve Mitoloji**, s. 13.

¹⁵¹ Schubert M. Ogden, a.y., s. 1321.

¹⁵² Rudolf Bultmann, "Autobiographical Reflections of Rudolf Bultmann", **The Theology of Rudolf Bultmann**, ed. Charles W. Kegley, Harper & Row Publisher, New York, 1917, s. XX.

¹⁵³ Maurice Boutin, "Bultmann's Understanding of God", **İslami İlimler Dergisi**, C.11, S. 2, 2016, s. 11.

¹⁵⁴ Guest, **Validity In Biblical Interpretation: A Survey Of Changing Criteria From Karl Barth To Ernst Fuchs**, s. 65.

¹⁵⁵ Kerygma, grekçe kökenli olup "vaaz etme" anlamına gelir. Erken dönem kilise yaşamında, duyuru unsurunu ifade etmede kullanılır.

¹⁵⁶ Guest, **Validity In Biblical Interpretation: A Survey Of Changing Criteria From Karl Barth To Ernst Fuchs**, s. 65.

1827), Johann Philipp Gabler (1753-1826) ve Christian Hartlich, Walter Sachs'ın araştırmaları, soruları, bulguları ve yorumları da yer almaktadır. Bu sorular ve yorumlar Bultmann'ın çalışmalarına yön vermiştir.¹⁵⁷

Eichhorn ve Gabler, Kitab-ı Mukaddes için mit (myth) ifadesini Bultmann'dan önce kullanmışlardır. Mit ifadesini olumlu bir amaçla kullanmakla beraber bu ifadeyi söz konusu dönemin toplumunun ilkel diliyle anlaşılması ve yorumlanması gerektiğini savunmuşlardır.¹⁵⁸ Mitsel dilin özellikleri arasında doğrudan duyularda yer alan şeyleri Tanrı'ya bağlaması ve soyut isimler oluşturmaması yer alır. Örnek verilecek olursa insanın zihninde değişen düşünceleri kendi ile Tanrı arasında diyalog oluşturur. Mit dilinde ise bir öykü bir kavramın yerini alır. Mitsel düşüncede öz-sevgi kavramına ulaşamayacağı için bunun yerine Narcissus¹⁵⁹ miti anlatılır.¹⁶⁰

Gabler mitleri tarihsel, şiirsel ve felsefi olmak üzere üç kategoride incelemiştir.¹⁶¹ Tarihsel mitler antik dünyadaki olayların o çağın düşünce formunda yazılmasıyla meydana gelir. Şiirsel mitler ise tarihsel mitlerin didaktik eklemelerle geliştirilmesi ve şiirsel formda sunulmasıdır. Felsefi mitler, objelerin sebebinin ve ahlaki meselelerin kurgulanarak öykü formunda aktarılmasıdır.¹⁶²

Bultmann, Hartlich ve Sachs'ın tarihsel yorum görüşlerine önem vermiştir. Onlar, yeniden dirilme etrafındaki sorunları dile getirmişlerdir. Yeniden dirilmenin Hristiyanlığın amentüsünde merkezi bir hal aldığını ve Yeni Ahit'te aktarılırken mitsel dil kullanıldığı görüşünü savunmuşlardır.¹⁶³

Bultmann'ı etkileyen diğer bir isim ise Alman teolog Martin Kahler (1835-1912)'dir. Kahler'in en önemli eseri 1896 yılında yayınlanan *Der Sogennante*

¹⁵⁷ Ian Henderson, "Rudolf Bultmann", çev. Mehmet Dağ, AÜİFD, Ankara, 1987, C.29, s.148

¹⁵⁸ Henning Reventlow, **History of Biblical Interpretation, Volume 4 : From the Enlightenment to the Twentieth Century**, s. 218.

¹⁵⁹ Narcissus, eski Yunanistan'da nehir tanrısı Cephissus'un oğludur. Efsaneye göre, su perisi Echo genç Narcissus'a aşık olur. Aşkına karşılık alamayınca, üzüntüsünü gizlemek üzere mağaralara çekilir. Kalbi kırık olarak ölür ve kemikleri taşla dönüşür; geriye yalnızca sesinin yankısı kalır. Bunun üzerine tanrılar Narcissus'u cezalandırırlar. Falcı Teiresias'ın, Narcissus'un kendi suretini görünceye dek yaşayacağını daha önce haber verdiği üzere, bir gün bir pınarın berrak sularına eğilmiş bakarken, kendi yansımasını görür. Bu görüntüye öylesine bağlanır ki, hiçbir şey onu oradan ayıramaz. Sonunda yorgunluktan orada ölür ve kaynakların yöresinde yetişen nergiz çiçeğine dönüşür.

¹⁶⁰ Ian Henderson, a.y., s. 152.

¹⁶¹ David R. Law, **The Historical-Critical Method: A Guide for the Perplexed**, New York, T&T Clark International, 2012, s. 51.

¹⁶² A.e.

¹⁶³ A.e.

Historische Jesus and der Geschichtliche, Biblische Christus'dur. Kahler'e göre Yeni Ahit anlatılarından İsa'nın hayatına ulaşılması mümkün değildir.¹⁶⁴ Yeni Ahit'in tarihi kaynak olmamakla beraber içeriğini kiliseyi temellendiren vaazlar oluşturmaktadır.¹⁶⁵ Buna ek olarak Kahler'in 1896'da "Tarihçi, gerçekten Hristiyanlığın anahtarlarına sahip midir?" sorusu o dönemde tarihçilerin cevaplandırmaya çalıştıkları sorular arasında yer almaktadır.

Son olarak Bultmann'ın düşüncesinin ayırt edici bir özelliği olan Hristiyan inancına varoluşsal yorum getirme düşüncesini biçimlendiren kişi Martin Heidegger olmuştur. 1923-1928 yıllarından Marburg Üniversitesi'nde yakın arkadaşlıkları olmuştur.¹⁶⁶ Bultmann, Heidegger'in varoluşçu felsefesi üzerinden sorduğu soruları Kitab-ı Mukaddes'e sorarak Hristiyan imanını savunucu bir tavır sergilemiştir. Bu sorulara çarmıh ve yeniden diriliş meseleleri üzerinden radikal bir yorumla cevap vermeye çalışmıştır.¹⁶⁷ Bunun yanı sıra Kitab-ı Mukaddes'i yorumlarken Heidegger'in varoluşçu felsefesinin terimlerini kullanmıştır. Heidegger'in Dasein tahlili, ön-anlama ve ifşa fikri Bultmann'ın kendi çalışmalarında kullandığı başlıca kavramlardır.¹⁶⁸

Bultmann'ın en çok ses getiren Kitab-ı Mukaddes yorumu mitolojiden arındırma yöntemidir. Onun ifadesine göre "Mitoloji, tahayyülün dili ve her çağın dünyasının anlayışına göre aşkınlığın insanın hayatına girişidir. Mitoloji bir olayın nasıl ve niçin meydana geldiğini anlatırken, dünyaya ve beşerî varlığa bir anlam kazandırır ve böylece insana bir model, bir varoluş ve tavır alış biçimi sunar. Bununla birlikte mitoloji bizatihi değer taşımaz. O, sembolün sonsuzluğa doğru açıldığına inanan insanın kararı ile bir değere sahip olur."¹⁶⁹

Bultmann mitolojiden arındırma yöntemiyle Kitab-ı Mukaddes'i ve Hristiyan mesajını reddetmemiştir. Aksine Bultmann bu metoduyla kilisenin vaazında ve

¹⁶⁴ Donald Raymond Buckey, *Jesus And Faith: An Examination of The Significance Of The Historical Jesus for Christian Faith with Special Reference to Martin Kahler and Wilhelm Herrmann*, Yale University, 1966, s.8

¹⁶⁵ Hugh Anderson, "The So-Called Historical Jesus and the Historic Biblical Christ", Book Review, Philadelphia, Forthress Press, 1964, s.138 ; Guest, *Validity In Biblical Interpretation: A Survey Of Changing Criteria From Karl Barth To Ernst Fuchs*, s. 102.

¹⁶⁶ Schubert M. Ogden, a.y., s. 1322.

¹⁶⁷ Ayşe Çil, *Rudolf Bultmann'da Vahiy ve Mitoloji*, s. 17.

¹⁶⁸ A.e., s. 30.

¹⁶⁹ Roger Garaudy, *Aforozdan Diyaloga*, çev.Sadık Kılıç, İstanbul, 1996, s. 24.

Hristiyan dogmatğinde canlı tutulan geçmiş çağın dünya görüşünü reddetmektedir.¹⁷⁰ Bununla birlikte Bultmann Kitab-ı Mukaddes'i bilimin nesneleştirici düşüncesinden de kurtarmayı amaçlamaktadır.¹⁷¹ Mitolojiden arındırma yönteminin gayesi Tanrı'nın Sözü'nün çağrısını daha açık ve berrak kılmaktır.¹⁷²

2.2.Sinoptik Gelenek ve Bultmann İçin Önemi

Yeni Ahit'te yer alan İncillere bakıldığında Matta, Luka ve Markus İncilleri'nin, Yuhanna İncili'ne kıyasla önemli ölçüde benzer içeriklere sahip oldukları görülmektedir. Dört İncil arasındaki genel uyumun yüzde dokuzluk bir orana tekabül ederken buna karşılık Markus İncili'nin içeriğinin yüzde ellisi Matta İncili'nde yüzde kırkının Luka İncili'nde aktarılmış olduğu görülür. Yine Matta İncili'nin yaklaşık yüzde altmışlık bölümü Markus ve Luka İncili'nde ve Luka İncili'nin yüzde kırkılık bölümü ise Markus ve Matta İncilleri'nde aktarılmaktadır.¹⁷³ Böylelikle ilk üç İncil arasında ciddi bir benzeşiklik dikkat çekmektedir. İlk üç İncil'le Yuhanna İncili'nin ayrıldığı noktalar arasında olayların sıralanışı, İsa'nın öğretisinin içeriği ve metodu İncil yazarlarının teolojik bakış açılarındaki farklılık yer alır.¹⁷⁴ İsa'nın hayatına ve öğretisine dair Yuhanna İncili'nden daha farklı bir bakış getirdikleri için ilk üç İncil "Sinoptik İnciller" olarak adlandırılmıştır.¹⁷⁵

"*Synoptic*" (*common view- view together*) Yunanca kökenli bir kavram olup ortak görüş anlamına gelmektedir.¹⁷⁶ Sinoptik problem ise Sinoptik İnciller arasındaki benzerlik ve farklılıkları barındıran bu ilişkinin incelenmesi ve analiz edilmesi esasına dayanır.¹⁷⁷ Bu benzerliklerin ve farklılıkların nasıl meydana geldiğine dair

¹⁷⁰ Rudolf Bultmann, **Jesus Christ and Mythology**, ed. Roger Johnson, London, y.y., 1987, s. 35.

¹⁷¹ Emir Kuşçu, **Mitoloji ve Varoluş**, İstanbul, Elis yayınları, 2006, s. 23.

¹⁷² Bultmann, , **Jesus Christ and Mythology**, s. 43

¹⁷³ Stanley E. Porter, Bryan R. Dyer, **The Synoptic Problem: Four Views**, USA, Bacer Academic, 2016, s. 7.; D. T. Rowlingson, "Synoptic Problem", **The Interpreter's Dictionary Of The Bible : An Illustrated Encyclopedia**, Nashville, Abingdon Press, 1976, s. 492.

¹⁷⁴ Rowlingson, "Synoptic Problem", s. 492.

¹⁷⁵ Soulen, **Handbook of Biblical Criticism**, s. 187.

¹⁷⁶ Rowlingson, "Synoptic Problem", s. 492.

¹⁷⁷ Guthnie, **The New Testament Introduction**, s. 121.

bir çok görüş ve hipotez ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁸ Bu hipotez ve görüşlerden öne çıkanlar bu bölümde ele alınacaktır.

Erken dönemde Sinoptik İnciller'e dair yapılan çalışmalar arasında Aurelius Augustinus Hipponensis'in (354-430) kaleme aldığı *De Consensu Evangelistarum*'da Sinoptik İnciller'in sıralamasını Matta, Markus ve Luka olarak ifade etmektedir.¹⁷⁹ Ayrıca Augustine, Markus İncili'nin Matta İncili'nin özeti niteliğinde olduğunu ileri sürmüştür.¹⁸⁰ Erken dönem Hristiyanlıkta Augustine'nin hipotezi diğer hipotezlere de kapı aralamaktadır. Clementine hipotezi, Clement of Alexandria (150-215) Hypotyposeis adlı eserinde Matta ve Luka'nın Markus ve Yuhanna'dan önce yazıldığını söylemiştir.¹⁸¹

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Sinoptik İnciller'in aralarındaki çelişkilere, farklılıklara, dair çeşitli hipotezler ileri sürüldüğü görülür. Sinoptik Problem'e dair hipoteziyle öne çıkanlar arasında Johann Jacob Griesbach (1745-1812) de bulunmaktadır.¹⁸² *New Testament* adlı eseriyle Yeni Ahit'e metin eleştirisi getirmektedir. Griesbach'ın bu kapsamlı çalışması, iki cilt halinde 1775 ve 1777 yıllarında yayınlanmıştır.¹⁸³ Griesbach'ın hipotezine göre Sinoptik İnciller'in sıralaması Matta, Luka ve en son Markus'dur.¹⁸⁴

XIX. yüzyılın sonlarında Sinoptik Problem'e dair genel kabul gören hipotez iki kaynak hipotezidir. Bu hipoteze göre, en erken tarihli İncil Markus İncili'dir ve Sinoptik geleneğin içeriği iki kaynağa dayandırılmaktadır. Matta ve Luka İncilleri'nin yazarları kaynak olarak Matta İncili ve Q¹⁸⁵ İncili'ni kullanmışlardır. Bunun yanında Luka ve Matta İncilleri'nin yazarları İncilleri'ni kaleme alırken temel kaynak olarak Markus İncili ve Q İncili'nin yanı sıra başka kaynaklardan da

¹⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: William R. Farmer, *The Synoptic Problem; A Critical Analysis*, North Carolina, Western North Carolina Press, 1976.

¹⁷⁹ Allan J. McNicol, *The Importance of The Synoptic Problem For Interpreting The Gospels*, Texas, University Avenue, 2007, s.16,

¹⁸⁰ William R. Farmer, *The Synoptic Problem; A Critical Analysis*, North Carolina, Western North Carolina Press, 1976, s. 2.

¹⁸¹ A.e.

¹⁸² A.e., s.14.

¹⁸³ Henning Reventlow, *History of Biblical Interpretation, Volume 4 : From the Enlightenment to the Twentieth Century*, terc. Leo G. Perdue, Atlanta, Society of Biblical Literature, 2009, s. 203.

¹⁸⁴ McNicol, *The Importance of The Synoptic Problem for Interpreting The Gospels*, s. 17.

¹⁸⁵ Q İncili; Almanca kökenli kaynak manasına gelen Quelle kelimesinden gelmektedir. İsa'nın sözlerinin bir derlemesi olarak kabul edilmektedir.

yararlanmışlardır.¹⁸⁶ Kullanılan Markus İncili'nin de elimizde olan Markus İncili'nden daha eski bir formu olan Urmarkus¹⁸⁷ kaynak olarak kullanılmıştır.¹⁸⁸ Matta ve Luka Markus İncili'nin materyallerini kendi yorumlarıyla birleştirmişlerdir.

Griesbach'ın teorisini tartışan ve iki kaynak hipotezine zemin hazırlayan öncülerin başında Christian Gottlob Wilke (1788-1854) gelir. Wilke, *Der Urevangelist (The Original Evangelist)* (1838) adlı çalışmasında, Matta'nın en kıdemli İncil olmadığını hatta Markus'un ona göre en kıdemli İncil olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Markus'un Matta ve Luka İncilleri'nden önce yazıldığını, onlara içerik sağladığını ifade etmiştir.¹⁸⁹

İki kaynak teorisini tam olarak ifade eden Heinrich Julius Holtzmann (1832) olmuştur. 1863 yılında yayınlanan *Die Synoptischen Evangelien (The Synoptic Gospels)* adlı çalışmasında, Sinoptik İnciller'e yönelik görüşleri sentezleyerek kendi görüşlerini kapsamlı bir şekilde kaleme almıştır.¹⁹⁰ Bu çalışması ile kendinden önce sunulan Matta İncili'nin kıdemliliğine dair sonuçları iyice güçlendirmiştir. Bu çalışmasında öncelikle sinoptik problemin tarihini ele almış sonra da Matta İncili'ni analiz etmiştir. O, Markus'un kendinden önceki bir kaynaktan yararlandığını söylemektedir. Holtzmann açık bir şekilde iki sinoptik kaynağın olduğu görüşünü desteklemiştir. Sinoptik İnciller'in birinci kaynağı, Urmarkus, Markus İncili'nin ilk hali olduğu düşünülen A kaynağıdır. İkinci kaynağı ise Matta ve Luka'nın bağımsız olarak kullandığını iddia ettiği Logia (L)'dir.¹⁹¹

Holtzmann, Tarihsel İsa araştırmalarında Yuhanna İncilli'ni bir kenara bırakarak, Sinoptik İnciller'in İsa'nın hayatına dair kaynak olabileceğini söylemiştir. Holtzmann 1907 yılında *Das Messianische Bewusstsein Jesus (The Messianic Consciousness of Jesus)* adlı çalışmasında Tarihsel İsa'ya dair görüşlerini ifade

¹⁸⁶ Nghaklianmawia, **Markan Priority and the Synoptic Problem**, Bengaluru, 2017, s. 16.

¹⁸⁷ Urmarkus: Almanca kökenli bir kelimedir. Matta İncilinin ilk hali anlamında ilk defa Holtzmann 1863 yılında kullanmıştır. Bultmann'da bu ifadeyi İncil yazarlarının elindeki Markus İncili daha eski formda olduğunu günümüzdeki Markus İncili'nin ise yeni formda olduğunu ileri sürmüştür.

¹⁸⁸ Soulen & Soulen, **Handbook of Biblical Criticism**, Cambridge, James Clarke & Co, 1971, s. 204.

¹⁸⁹ Reventlow, **History of Biblical Interpretation, Volume 4 : From the Enlightenment to the Twentieth Century**, s. 308.

¹⁹⁰ A.e.

¹⁹¹ Baird, **History of New Testament Research: From Jonathan Edwards to Rudolf Bultman**, s. 115.

etmektedir.¹⁹² Holtzmann'a göre Sinoptik İnciller'in kaynakları baz alındığında Tarihsel İsa'nın hayatına, İsa'nın karakterine ulaşılması mümkün görülmektedir.

Sinoptik Problem'e dair diğer bir hipotez ise Farrer Hipotezi'dir. Bu hipotez Austin Farrer tarafından 1955 yılında yayınlanan "*On Dispensing with Q*" adlı makalesinde, Matta İncili'nin kıdemliğini kabul ederken Q İncili'nin Matta ve Luka İncilleri'ne kaynaklık ettiğini kabul etmemektedir. Luka İncili ise en son kaleme alınmış İncil'dir. Luka İncili, hem Markus İncili'ni hem de Matta İncili'ni kaynak olarak kullanmıştır.¹⁹³ Micheal Goulder bu hipotezin hem geliştiricilerinden, hem de savunucularındandır. Bundan dolayı bu hipotez zaman zaman Farrer-Goulder Hipotezi olarak da anılmaktadır. Farrer hipotezi Matta İncili'nin kıdemliliğinin yanı sıra Luka ve Matta İncilleri'nin arasındaki uyuma da açıklık getirmiştir.¹⁹⁴

Bütün bunlardan ayrı olarak bir de "sözlü gelenek hipotezi" yer almaktadır. Nitekim XVII. yüzyılın sonlarından itibaren sözlü geleneğin Yeni Ahit'in aktarımında rol oynadığı ifade edilmeye başlamıştır. Öncelikle Richard Simon (1638-1712) *Histoire Critique De Texte Du Nouvea Testament* (1689-1693) adlı üç ciltlik çalışmasında Sinoptik İncilleri'nin bazı kısımlarının arkasında sözlü geleneğin yattığını ifade etmiştir.¹⁹⁵ XVIII. yüzyılda birçok Yeni Ahit uzmanı sinoptik geleneğin aktarımında sözlü dönemin varlığını öne sürmüştür. Bunlar arasında Thomas Chubb'un (1697-1747) ölümünden sonra yayınlanan *Concerning Divine Revelation* (1748) adlı makalesinde Matta İncili'nin en kıdemli İncil olduğunu ve sözlü geleneğe dayandığını ileri sürer. Alman filozof Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) "*Neue Hypothese über die Evangelisten als bloss menschliche Geschichtssreiber betrachtet*" (1784) adlı çalışmasında sözlü olarak aktarılan rivayetlere dayanarak İsa'nın hayatına ve öğretilerinin yazılmış olduğunu varsaymaktadır.

¹⁹² Reventlow, **History of Biblical Interpretation, Volume 4 : From the Enlightenment to the Twentieth Century**, s. 309.

¹⁹³ A. M. Farrer, **On Dispensing With Q**, Studies in the Gospels: Essays in Memory of R. H. Lightfoot, Oxford, Blackwell, 1955, s. 55-88, (çevrimiçi) <http://www.markgoodacre.org/Q/farrer.htm> , 10.06.2019.

¹⁹⁴ Porter & Dyer, **Synoptic Problem**, s. 22.

¹⁹⁵ Burton Keith Brewer, "**Models For The Oral Transmission Of The Gospel Traditions And The Problem Of Continuity:An Analysis And Evaluation**", New Jersey, Drew University, 2005, s.10

Johann Gottfried Eichhorn'nun (1752-1827) *Einleitung in das Neue Testament* başlıklı beş ciltlik çalışmasının ilk cildi, Sinoptik İnciller'e yöneliktir. İsa'ya dair ilk rivayetler erken dönem Hristiyanlarının tebliğ vaazlarının içeriğinde sözlü olarak geldiğini belirtir.¹⁹⁶

Sinoptik İncilleri'n temelinin sözlü geleneğe dayanma düşüncesini, G. Herder 1818 yılında öne sürmüştür. Onun ardından J. K. L. Gieseler, sözlü gelenek teorisinin ön modelini sunmuştur.¹⁹⁷ 1851 yılında *Introduction to Gospels* adlı eseri yayınlanan B. F. Westcott Sinoptik İnciller'in arasındaki ilişkiyi sözlü gelenekle açıklamıştır. Westcott, erken dönem Hristiyan toplumunda verilen vaazlarda aktarıldığı sözlü geleneğin zamanla yazıya geçirildiğini söylemektedir. Bu hipotez "Gelenek Hipotezi" (*Tradition Hypothesis*) olarak da adlandırılmaktadır. Westcott hipotezini şu şekilde temellendirir. Yahudilikteki toplu ayinlerin yazıya geçirilmemesi ve ana eğitim ortamlarının sözlü aktarımlarla yapılması kiliseyi de aktarımın sözlü olarak yapılmasına teşvik etmiştir.¹⁹⁸ Sinoptik İncillerin aynı zamanda toplumun ihtiyaçlarına göre ortaya çıktıklarını ve vaazlarda en çok ilgi toplayan rivayetler üzerine yoğunlaştığını ifade eder. Bu anlatıların başında çarmıha gerilme ve yeniden dirilme rivayetleri gelmektedir. Bu hipotez aynı zamanda form eleştiri metodunun da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Erken dönem Hristiyanlığın geleneğinden, aktarımlarından, rivayetlerinden ve şahitliğinden gelen materyallerin uygun ifadelerle aktarılmasıdır.¹⁹⁹

Yeni Ahit uzmanlarından Heinrich Julius Holtzmann (1832-1910), Bernard Weiss (1827-1918) ve Adolf Jülicher'in (1857-1938) ortaklaşa vardıkları sonuç, Markus İncili en kıdemli İncil olmasının yanı sıra İsa'nın hayatına, mesajına ve kişiliğine dair en güvenilir bilgilerin Markus İncili'nde bulunduğuudur. Markus İncili'nin tarihsel güvenilirliği Markus hipotezi olarak da adlandırılmaktadır.

Sinoptik geleneğe dair sunulan Griesbach Hipotezi, iki kaynak Hipotezi ve Farrer Hipotezi, sinoptik geleneğin yazılı kaynaklarına dair getirilen hipotezlerdir. Bu hipotezlerin sinoptik geleneğin kaynakların tarihlendirmelerine dair getirdiği

¹⁹⁶ A.e., s. 12.

¹⁹⁷ Guthine, *The New Testament Introduction*, s. 124.

¹⁹⁸ Brooke Foss Westcott, *An Introduction to The Study of The Gospels*, Cambridge, London, Macmillan, 1881, s. 20.

¹⁹⁹ A.e., s. 23.

açıklamalarda yazılı kaynaklarla İsa'nın ölümü arasında 20-30 yıllık bir aralık olduğunu görülmüştür.²⁰⁰ Dolayısıyla tarihsel olarak İsa'nın yaşamına ulaşamamaktadır.

Form eleştiri metodu bu yazılı kaynakların ötesindeki sinoptik geleneğin sözlü gelenekteki karşılığını bulmayı amaçlar. Sinoptik geleneğin sözlü geleneğe dayandığı hakkında ileri sürülen bu görüşler form eleştiri metoduna kapı aralamıştır. Form eleştiri metoduna zemin hazırlayan bir gelişme ise; Sinoptik İnciller'e ve Tarihsel İsa'ya dair kabullerin değişmesidir. Bu değişim, William Wrede (1859-1906) ve Julius Wellhausen'ın (1844-1918), Markus İncili'nin tarihsel güvenirliliği üzerine yaptıkları çalışmalarla başlamıştır.

Wrede'nin 1901 yılında *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien* adlı çalışmasında, Markus İncili'nde İsa'nın mesih iddialarını reddetmesinin ve öğrencilerinin bunu halka duyurmalarını istememesinin tarihi bir geçerliliğinin bulunmadığını söylemektedir. Markus İncili'nde "İsa onlara, 'Siz ne dersiniz, sizce ben kimim?' diye sordu. Petrus, 'Sen Mesih'sin' yanıtını verdi. Bunun üzerine İsa bu konuda kimseye bir şey söylememeleri için onları uyardı.²⁰¹ İsa ilk yıllarda kendisini mesih olarak tanıtmamış hatta bu söylemi uygun görmemiştir. Öğrencilerine bile kendisinin mesih olduğunu söylememiş ama inanmalarına izin vermiştir.²⁰² Wrede İsa'nın en son yargılanmak için mahkemeye çıktığında mesih olduğunu sözüyle onayladığını söyler.

Wrede'nin çalışmasında Markus İncili'nde aktarılan gizli mesih anlayışına getirdiği eleştiriler arasında İsa'nın kötü ruhlar tarafından tanınması vardır.²⁰³ Kötü ruhlar İsa'yı hemen tanıyıp ona 'Tanrı'nın kutsalısın sen' diye hitap eder. Burada Wrede, İsa'yla beraber zaman geçiren, İsa'yla yolculuk edip derslerini dinleyen öğrencileri tarafından tanınmaması ama doğaüstü bir varlığın İsa'yı görünce hemen tanınmasının okuyucu yönünden bir rolü olduğunu söyler.²⁰⁴ Wrede'ye göre, kötü ruhun İsa'yı tanıdığının anlatılmasının amacı gizli kalmış olsa da okuyucuya İsa'nın

²⁰⁰ Donald Guthrie, *The New Testament Introduction*, s. 188.

²⁰¹ Markus 8:29-30.

²⁰² Rudolf Bultmann, "The Study of the Synoptic Gospels", *Form Criticism: Two Essays on New Testament Research*, New York, Harper Torchbooks, 1962, s. 24.

²⁰³ Markus 21:38.

²⁰⁴ William Wrede, *The Messianic Secret*, terc. J.C.G. Greig, Cambridge and London, James Clarke & Co, 1971, s. 33.

Mesih olduğu mesajının verilmek istenmesidir.²⁰⁵ İkinci getirdiği eleştiri ise Petrus'un İsa'yı tanımasından²⁰⁶ önce, İsa'nın kendisini 'İnsanoğlu' olarak tanımlamasıdır.²⁰⁷ Wrede'nin Matta İncili'ne getirdiği diğer bir eleştirisi de İsa mucizelerini halkın içinde gerçekteştirdiği halde, bunun gizli kalmasını istemesidir.²⁰⁸

Wrede, bütün bunların dini bir yorum olduğunu ileri sürmektedir. Wrede bu düşüncesini, Hıristiyan toplumunun İsa'nın çarmıha gerilişinden hemen sonra mesihi beklemesine dayandırmaktadır. Bu beklenti de İsa'nın hayatında mesihlik alametleri olmasından gelmektedir. Wrede yaptığı çalışmalarının sonucunda Markus İncili'nin anahatlarıyla tarihsel olmadığını ileri sürmüştür.²⁰⁹ Markus İncili'nin yazarı, tarihi değer olan geleneğin türünü gruplandırarak ve kendi dogmatik düşünceleriyle yorumlayarak aktarmış olduğunu söyler. Wrede bu çalışmasıyla Markus İncili'nin de Matta ve Luka İncili gibi birincil gelenekle ikincil gelenek ayrımı yapılmasını gerekli kılmıştır. Sonradan yapılmış eklemeler ve düzenlemelerin ayırt edilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktır.²¹⁰

Wellhausen 1903-1905 yılları arasında *Das Evangelium Marci* (1903); *Das Evangelium Matthaei* (1904); *Das Evangelium Lucae* (1904); *Einleitung in die drei ersten Evangelien* (1905; 2nd ed., 1911) adlı çalışmalarını kaleme almıştır.²¹¹ Wellhausen bu çalışmalarında Markus İncili ile Q İncili'nin kaynağının temelinde Aramice bir kaynağın yattığını ifade eder. Sadece Matta İncili değil, Matta ve Luka İncilleri'nin yazarları da bu formdan yararlanmışlardır.²¹² Wellhausen'a göre erken dönem kilisesi ve yazarları Tarihsel İsa hakkında bilgilendirme için ikincil

²⁰⁵ James W. Standiford, *A Theological and Hermeneutical Understanding of The Messianic Secret In The Gospel Of Mark*, California, the Faculty of the Southern California School of Theology Claremont, 1975, s. 9.

²⁰⁶ Markus 8:27-30.

²⁰⁷ William Wrede, *The Messianic Secret*, s. 49-53.

²⁰⁸ A.e., s. 18.; Örnekler için bkz: Markus 2:1, 5:43, 8:26.

²⁰⁹ Standiford, *A Theological and Hermeneutical Understanding of The Messianic Secret In The Gospel Of Mark*, s. 1.3

²¹⁰ J. D. G. Dunn, *The Messianic Secret in Mark*, Cambridge, Tyndale Bulletin, 1970, s. 93.

²¹¹ Logia: Grek kökenli bir kelime olup sözler ve kelimeler anlamına gelir. Terim anlamı olarak ise Sinoptik İnciller'in derlendiği materyaller içinde varsayılan yazılı ya da sözlü olan İsa'ya ait sözlerin derlemesi anlamına gelir.

²¹² Wikgren, *Wellhausen on the Synoptic Gospels: A Centenary Appraisal*, s. 176

kaynaklırlar.²¹³ Bununla beraber Sinoptik İnciller'in havarilere ait olduğunu, İsa'nın dirildikten sonra yaptığı kurtuluş çağrısının da İsa'ya ait öğretilerden ziyade İsa'ya dair bilgiler ve haberler olduğunu öne sürmüştür.

O, İsa'nın sözlerine ve söyleyişlerine dair en eski kaynağın kısa fragmentler halinde olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre İsa'nın eylemlerine dair eksiksiz ulaşan bir anlatı yoktur ya da İsa'nın sözlerinin ve söyleyişlerinin derlemesi bulunmamaktadır. Kısa fragmentler aralarında bağlantı kurularak bir araya getirildiğinde belirli bir formda tamamlanarak bir anlatı haline getirilmişlerdir. Wellhausen'nın görüşüne göre Markus İncili, Logia'dan daha kadim ve daha iyi haldedir.²¹⁴ İncil yazarları yazılı fragmentleri bir araya getirmekle beraber sözlü gelenekte sürekli olarak yeniden İsa'nın söyleyişlerini ve deyimlerini üretmektedir. İkincil gelenek Logia karakterini taşımaktadır. Bu kanıya sinoptik geleneğin tarihinde Hristiyan toplumunun oynadığı rolü tanımlamakla ulaşılabilir. Wellhausen "İsa'nın ruhu şüphesiz Kudüs'deki toplumdan ortaya çıkan ifadelerde nefes almaktadır. Fakat biz tarihsel bir tasvirde ziyade toplumun rağbet ettiği İsa anlayışına ulaşabiliriz."²¹⁵ demektedir. Burada olumsuz bir skeptizmden ziyade İsa'nın ruhunun hâlâ aktif olduğu ifade edilmektedir. Logia içerisinde topluluğun spesifik ilgi ve alakalarını, Yahudi dindarlığıyla şekillenen kısımları İsa'nın vaazından oluşan kısımların birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir.²¹⁶ Kudüs'de ilk dönem Hristiyan toplumunda İsa'nın ruhu hâlâ aktif bir haldedir. İsa'nın ahlaki söylemleri gittikçe detaylandırılarak daha net bir şekilde İsa'dan gelen sözlermiş gibi aktarılmaktadır. Süreç içerisinde gelenek şekillenerek yazıya da İsa'nın sözleri olarak geçmektedir. Kavramlar aslında toplumun inancından, tasvirler de kilisenin eğitimi ve misyoner faaliyetlerinden gelmektedir.²¹⁷

Wrede ve Wellhausen Bultmann'ın sinoptik geleneğe dair görüşlerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla Bultmann, sinoptik geleneğe dair araştırmaların Wrede ve

²¹³ Brewer, , "Models For The Oral Transmission Of The Gospel Traditions And The Problem Of Continuity: An Analysis And Evaluation", s. 103.

²¹⁴ Ed. William Sanday, **Studies in the Synoptic Problem: by Members of the University of Oxford**, Oxford, Oxford University Press, 1911, s. 298.

²¹⁵ Rudolf Bultmann, "The New Approach to Synoptic Problem", **The Journal of Religion**, The University of Chicago Press, Vol. 6, No. 4, 1926, s. 341.

²¹⁶ A.e., s. 343.

²¹⁷ Bultmann, "The Study of the Synoptic Gospels", s. 22.

Wellhausen'in görüşleri üzerinden devam etmesi gerektiğini savunur. Bu hususta önemli iki soru yöneltmektedir. Bu sorular, Markus İncili'nin yazarı hangi kaynaklardan yararlandığı ve bu kaynaklar arasında sözlü kaynakların yanı sıra yazılı kaynakların da bulup bulunmadığı hakkındadır.

Bultmann'ın Sinoptik İnciller'e yönelik çalışmaları arasındaki ilk önemli çalışması olan *Sinoptik Geleniğin Tarihi (History of Synoptic Tradition)* adlı eserdir.²¹⁸ Bu çalışmanın yanında Sinoptik Problem'in Yeniden Yorumlanması (*New Approach of Synoptic Problems-1926*) ve Sinoptik İncillere Dair İnceleme (*The Study of the Synoptic Gospels-1934*) adlı makalelerini kaleme almıştır.

Bultmann'a göre Sinoptik İnciller tarihsel bir metindir. Metnin tarihselliği demek, metnin ortaya çıktığı dönemin zihniyetiyle, kültürüyle, gelenekleriyle, diliyle o dönemin insanları tarafından derlenip yazılmış bir metin demektir. Sinoptik İnciller'in dili ve yazarlarının tarihsel arka planı, Sinoptik İnciller'de yer alan Tanrı'nın bildirisine ulaşmak için önem arz etmektedir. Bu kabule göre Sinoptik İnciller'in ifadeleri doktrinal yasalar olarak kullanılamaz.²¹⁹

Bunun yanı sıra Bultmann'a göre Markus İncili'nin yazarının çizdiği ana hatlar İsa'nın hayatına dair bir çerçeve vermektedir. Matta İncili içerisinde söylemsel unsurlar içerse de Yahya'nın İsa'yı vaftiz etmesi, İsa'nın görünümünün değişmesi ve mucize anlatılarında tarihsel öz bulunmaktadır.²²⁰

Bultmann'a göre Yeni Ahit içerisinde yazılı kaynaklardan Sinoptik İnciller hariç hiçbir form eleştirisi uygulanmasına uygun değildir. Sinoptik İnciller'i en verimli şekilde anlayıp yorumlamanın form eleştirisi metoduyla olacağını savunmuştur. Sinoptik İnciller'in özellikle ele alınması ve incelenmesinin nedeni, Nasıralı İsa'nın sözlerine ya da hayatına dair en önemli kaynak olmalarıdır.

Bultmann, Tarihsel İsa'nın şahsiyeti hakkında kesin bir şey söylemenin zor olduğunu ve mesih anlayışının kökenini ve gelişimi hakkında da kesin bir bilgiye ulaşılamayacağını belirtir. Aynı zamanda kendini mesih addetmesinin de

²¹⁸ Ayşe Çil, **Rudolf Bultmann'da Vahiy ve Mitoloji**, İstanbul, Hece Yayınları, 2015, s. 12.

²¹⁹ A.e., s. 68.

²²⁰ Bultmann, "The New Approach to Synoptic Problem", s. 339.

sorgulanabileceğini ifade eder.²²¹ Bultmann'a göre İsa'nın mesih olarak kabul edilmesi ilk olarak toplumun inancında başlamıştır. İsa'nın mesihliği erken dönem kilisesinin teolojik ürünüdür. Bultmann 'mesih' ve 'insanoğlu' kavramları arasında doğrudan ilişki olduğunu ifade eder. Bunun yanı sıra Bultmann erken dönem Hristiyan toplumunda İsa'nın öğretilerine ve mesajına ulaşılabilir olduğunu da savunmaktadır.²²²

Bultmann'ın Sinoptik İnciller'e form eleştirisi metodu uygulamasının amacı İsa'nın sözleriyle rivayet geleneğini birbirinden ayırt etmektir.²²³ Sinoptik geleneği formlarına ayırırken, sadece biçimsel özelliklerine göre değil, erken dönem Hristiyan toplumundaki karşılıklarına bakarak metnin mesajını anlamaktır.²²⁴

Bultmann, geleneğe ait bir fragmanın ortaya çıktığı tarihsel ortamı öncelikli kaynak, aktardığı tarihsel bilgilendirmeyi ise ikincil kaynak olarak kabul etmektedir. Örnek olarak Logia kaynağı ele alındığında, o kaynağın ortaya çıktığı erken dönem toplumunun tasviri oluşturulduğunda bu birincil kaynak oluştururken bize aktardığı bilgilendirmeler ikincil kaynak oluşturur. Bultmann'a göre erken dönem Hristiyan toplumunun tarihsel tasvirine ulaştıktan sonra İsa'nın tasvirine ve öğretilerine ulaşılabilir.²²⁵ Aynı zamanda Bultmann, İsa'ya dair rivayetlerin ve İsa'ya atfedilen söylemlerin otantikliğini değerlendirebilmek için Sinoptik İnciller'in içerdiği her tabakanın sistematik bir şekilde tahkik edilmesinin gerekli olduğu düşüncesidir.²²⁶ Ulaşılabilen en kıdemli kaynaklara ulaşılmalı Matta İncili ve Logia'nın nasıl ortaya çıktığına dair tarihsel süreçler incelenmelidir.

Bultmann'ın bu yaklaşımından hareketle Sinoptik İnciller'in içeriğini oluşturan bu malzemelerden hangisi ilk geleneğin ürünü hangisi sonraki geleneğe ait olduğunu ve bu kısa bölümlerden hangileri bizim elimize bozulmamış halde ulaştığını veya

²²¹ Rudolf Bultmann, **Theology of New Testament**, New York, Charles Scribner's Sons, 1951, vol.1, s.26-32, Standiford, **A Theological and Hermeneutical Understanding of The Messianic Secret In The Gospel Of Mark**, s. 40.

²²² Brewer, , "Models For The Oral Transmission Of The Gospel Traditions And The Problem Of Continuity:An Analysis And Evaluation", s. 102.

²²³ Walter Schmithals, **An Introduction to Theology of Rudolf Bultmann**, London, SCM Press, 1968, s. 199.

²²⁴ Rudolf Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 4.

²²⁵ Bultmann, "The New Approach to Synoptic Problem", s. 352.

²²⁶ Bultmann, **The Study of Gospels**, s. 25.

hangileri İncil yazarlarının ekleme, çıkarma yaparak düzenlemelerinden geçerek günümüze ulaşan kısımlarının incelenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Sinoptik geleneğin, müstakil bağımsız fragmentlerinde bulunan neredeyse tüm yer zaman atıfları, İncil yazarlarının bu ayrı parçaları geniş bir bağlama oturtmak için kullandıkları unsurlardır. Bundan dolayı ilk adım olarak gelenekten gelen materyalle İncil yazarlarının kendi düzenlemelerinde yaptıkları eklemelerin ayrışması gerekmektedir.

Bultmann kapsamlı bir şekilde İncil yazarlarının derleme ve düzenleme süreçlerine değinmiştir. Markus, Matta ve Luka'ya kadar tarihsel süreç açıklığa kavuşmuştur. Matta İncili'nin bağlama oturtma becerisi daha zayıf kalmıştır.²²⁷ Bultmann'a göre Luka İncili'nin metin bağlamı daha iyidir. Matta ve Luka İncilleri'nin Matta İncili'nden aldıkları içeriği farklı bir üslupla sunduklarının ayırt edilebildiğini ifade eder.²²⁸

Son olarak Bultmann, sinoptik gelenekte yer alan tarihsel anlatıların biçimsel özellikleri tanımlanırsa anlatıların geçirdikleri düzenlemelerin ayırt edilebileceğini ifade eder.²²⁹ Anlatıların geçirdiği değişimlerin süreci belirlendiğinde anlatıların gelişimi de açığa çıkacaktır. Aynı zamanda anlatının olduğu erken dönem Hristiyan toplumu daha iyi anlaşılacak ve anlatının gayesi daha anlaşılır olacaktır.

²²⁷ A.e., s. 27.

²²⁸ A.e., s. 26.

²²⁹ A.e., s. 29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUDOLF BULTMANN'IN FORM ELEŞTİRİ METODU

Bultmann'ın öncelikli çıkış noktası geleneğin anlatılarını, geleneğin toplum hayatındaki bağlantısıyla çözümleyerek formları açık ve anlaşılır kılabilmeğidir.

Bultmann ve Dibelius, Yeni Ahit'i edebî biçim formlarına ayırırken sosyolojik gerçekliği göz önünde bulundurarak kategorileri oluşturmuşlardır. Bultmann'ın çalışması İsa'nın sözlerine (Logia) daha geniş yer verdiği için Dibelius'un çalışmasından daha kapsamlıdır. Bultmann, sinoptik geleneğine dair sınıflandırmasının ana ayrımını İsa'ya ait sözler geleneği ve aktarılan rivayet geleneği olarak yapmıştır. İsa'ya ait sözler geleneğini çeşitli alt başlıklarda incelemiştir. İsa'nın söylem geleneğinin alt başlıkları; Özdeyişler (*apophthegms*), İsa'ya ait sözler (*dominical sayings*)'dir. Aktarılan rivayetlerin alt başlıkları; mucize anlatıları, tarihsel anlatılar ve menkıbelerdir. Çalışmada öncelikle İsa'nın söylem geleneğinin alt başlıkları ele alınacaktır.

3.1.Özdeyişler (*Apophthegms*)

Bultmann İsa'dan gelen ya da İsa'yı konu alan kısa fragmanların, söz öbeklerinin orijinal hallerine yönelik bilimsel bir analiz yapılmasının çok güç olduğunu ifade etmiştir.²³⁰ İlk dönem kilisesinin ihtiyaçları, İsa hakkındaki anlatıların ve İsa'nın söylemlerinin çoğalmasına, gelişmesine ve iç içe geçmesine yol açmıştır.

Bultmann, İsa'nın anlatılarını ya da söylemlerini ele alırken öncelikle özdeyişlerden başlamayı tercih etmiştir. Anlatılar gibi geleneğin bir ürünü olduğunu ve anlatılar kadar özenli bir şekilde ele alınmasını gerekli görmektedir. *Apophthegm*, Grekçe kökenli olup kelime anlamı “başka türlü ifade etmek” anlamına gelmektedir.²³¹ Terim olarak önemli bir hakikati birkaç kelimedede toplamak manasındadır. Bultmann'a göre İsa'nın sözleri kısa öz bir bağlama oturtulmuştur. Grek literatürüyle yapısal olarak yakından ilişkili olduğunu düşündüğü bu formu tanımlarken Grek literatüründe “*apophthegms*” (özdeyişler) olarak adlandırılan

²³⁰ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 11.

²³¹ Richard Soulen, **Handbook of Biblical Criticism**, s. 24.

anlatı geleneği için bu terimi kullanmıştır.²³² Özdeyişleri, İsa'nın söylemlerinden ayrı bir kategori olarak ele almamasının sebebi, özdeyişlerin İsa'nın söylemlerinin kısaltılmış ve öze indirgenmiş halleri olmalarıdır. Dibelius bu kategoriye Hristiyan vaazında örnekleme olarak kullandığı için örneklem (*Paradigm*) olarak adlandırmıştır.²³³

Bultmann'ın sınıflandırması Dibelius'la benzerlik gösterse de Bultmann'ın sınıflandırmalarının içeriği Dibelius'tan daha fazladır. *Apophthegms* başlığı altında kırk dört anlatıyı ele almaktadır. Bultmann'ın sınıflandırmasında yer alan yirmi bir anlatı Dibelius'un paradigm sınıflandırmasında yer almaktadır.²³⁴

Bultmann'a göre özdeyişler tarihsel değildir. Erken dönem kilisesinin kaidelerinin İsa'ya dayandırıldığını anlatan masalımsı yapılarıdır.²³⁵

Bultmann, özdeyişleri kendi içerisinde üç alt başlığa ayırmıştır. Bultmann *Münakaşalı Diyaloglar (Streitgesprache)*, *Eğitsel Diyaloglar (Schulgesprache)* ve *Biyografik Özdeyişler (Biographichen)* olarak başlıklandırmaktadır.²³⁶ Bultmann ilk iki alt başlığı birlikte ele almıştır. İki başlık altında da yirmi dört anlatıyı incelemiştir.²³⁷

Münakaşalı ve eğitsel diyalogların çıkış sebepleri İsa'nın iyileştirmelerinin yol açtığı diyaloglar, İsa'nın ya da havarilerinin bir davranışının sebep olduğu münakaşalar, İsa'nın öğrenciler tarafından sorgulanması, muhalifler tarafından yöneltilen sorular olarak sıralanabilir. Meselenin daha iyi anlaşılması için başlıklara dair örneklerle yer verilecektir.²³⁸

Bultmann, İsa'nın iyileştirmelerinin sebep olduğu diyalogları²³⁹ sırasıyla; “Eli sakat bir adam iyileştiriliyor”,²⁴⁰ “İsa bir Ferisi'nin evinde”²⁴¹ (vücudu su toplamış

²³² Bultmann, “The New Approach of New Testament”, s. 351.

²³³ Bultmann, “The Study of Synoptic Gospel”, s. 39.

²³⁴ Samuel Ferdinand Nelson, *The Implications of Form Criticism for A Knowledge of The Historical Jesus*, s. 144.

²³⁵ Soulen, *Handbook of Biblical Criticism*, s. 24.

²³⁶ Bultmann, *History of The Synoptic Tradition*, s. 11.

²³⁷ Soulen, *Handbook of Biblical Criticism*, s. 24.

²³⁸ Açıklama: Bultmann, sinoptik geleneğin anlatılarını başlıklandırırken, Sinoptik İnciller'deki başlıklandırmaların yanı sıra anlatının içeriğine göre kendi başlıklandırmalarını da kullanmıştır. Bu çalışmada da Bultmann'ın tercihleri esas alınmıştır.

²³⁹ Bultmann, *History of The Synoptic Tradition*, s.12-16

²⁴⁰ Markus 3:1-6

²⁴¹ Luka 14:1-6

bir adamın iyileştirilmesi), “Beli bükük bir kadının iyileştirilmesi”²⁴², “İsa ve Baalzevul”²⁴³, “Bir felçlinin iyileştirilmesi”²⁴⁴ başlıklı anlatıları ele almıştır.

Bultmann’a göre öğrencilere yönelik suçlamaların yol açtığı diyaloglar²⁴⁵ ise “Öğrencilerin Şabat günü ekinleri kopartması”²⁴⁶, “İnsanı kirleten nedir?”²⁴⁷, “İsa’nın vergi görevlileriyle yemek yemesi”²⁴⁸, “Oruçla ilgili soru”²⁴⁹, “İsa’nın yetkisi”²⁵⁰, “İsa ve günahkâr kadın”²⁵¹ başlıklı anlatılar olarak sıralanabilir.

Öğrencileri ya da diğer insanlar tarafından İsa’ya yöneltilen soruların²⁵² yer aldığı anlatıları ise “Zenginlik ve sonsuz yaşam”²⁵³, “En büyük buyruk”²⁵⁴, “Zengin budala”²⁵⁵(miras sorusu), “Tövbe ediniz”²⁵⁶, “İsa ve vaftizci Yahya”²⁵⁷, “Zebedi’nin oğulları”²⁵⁸, “İsa adına cinleri kovan yabancı”²⁵⁹, “Tanrı’nın Egemenliği ne zaman gelecek?”²⁶⁰, “Kurumuş incir ağacı”²⁶¹, “Samiriyeliler İsa’yı istemiyor”²⁶² şeklinde ele almıştır.

Bultmann, İsa’ya Muhalifleri tarafından yöneltilen sorulara²⁶³ “Sezar’ın hakkı Sezar’a”²⁶⁴, “Dirilişle ilgili soru”²⁶⁵, “Boşanmayla ilgili soru”²⁶⁶ konulu anlatıları örnek vermiştir.

²⁴² Luka 13:10-17:

²⁴³ Markus 3:22-30, Matta 12:22-37, Luka 11:14-23

²⁴⁴ Markus 2:1-12

²⁴⁵ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 16-21

²⁴⁶ Markus 2:23-28

²⁴⁷ Markus 7:1-23

²⁴⁸ Markus 2:15-17

²⁴⁹ Markus 2:18-22

²⁵⁰ Markus 11:27-33

²⁵¹ Luka 7: 36-50

²⁵² Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s.21-26

²⁵³ Markus 10:17-31

²⁵⁴ Markus 12:28-34

²⁵⁵ Luka 12:13-14

²⁵⁶ Luka 13:1-5

²⁵⁷ Matta 11:2-19; Luka 7:18-35

²⁵⁸ Markus 10:35-45

²⁵⁹ Markus 9: 38-40

²⁶⁰ Luka 17:20-21

²⁶¹ Markus 11: 20-25

²⁶² Luka 9: 51-56

²⁶³ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 26-27.

²⁶⁴ Markus 12:13-17.

²⁶⁵ Markus 12:18-27.

²⁶⁶ Markus 10:2-12.

Bultmann bu anlatıları ayrı ayrı ele almıştır. İlk olarak bu anlatılara dair Bultmann'ın yorumlarında öne çıkanlar ele alınacaktır. Daha sonra özdeyişlerin genel özelliklerine yer verilecektir.

Bultmann'a göre "Eli sakat adamın iyileştirilmesi",²⁶⁷ "Vücudu su toplamış bir adamın iyileştirilmesi"²⁶⁸, "Beli bükük kadının iyileştirilmesi"²⁶⁹ anlatıları benzerlikler taşımaktadır. Bultmann'a göre giriş kısmı bağlam kurabilmek için editör tarafından oluşturulmuştur. Dili ve içeriği bakımından erken dönem Kudüs Kilisesi dönemini yansıtmaktadır. Bu anlatılarda öne çıkarılan İsa'nın mucizesi değil İsa'nın sözleri olmuştur.²⁷⁰ "Bir felçlinin iyileştirilmesi" anlatısının iki yönü bulunmaktadır. Bir yönü İsa'nın mucizesi, diğer yönü ise İsa'nın günahlarının affedildiğine dair sözleridir. Bultmann bu anlatıda hem günahların affedilme yetkisinin İsa'ya dayandırılmasının hem de "İnsanoğlu" tabirinin kullanılmasında kilisenin dogmatik öğretilerinin etkisinin olduğunu ifade eder.²⁷¹

İkinci başlıkta öğrencilere yönelik suçlamaların yer aldığı diyaloglar, "Öğrencilerin Şabat günü ekinleri kopartması",²⁷² "Oruçla ilgili soru"²⁷³ anlatılarıdır. İsa, bu iki anlatıda öğrencilerin davranışlarının kendisine sorulmasıyla, öğrencilerinin davranışları için açıklama getirmektedir. Bu anlatılar erken dönem kilisesinin ürünüdür. Bu anlatılardaki "Öğrencilerden" kasıt, toplumun İsa'nın öğretilerini benimseyen kesimdir.²⁷⁴ Kilise eski geleneğe karşıt davranışları İsa'nın ifadeleriyle temellendirmektedir.²⁷⁵ Oruçla ilgili soru anlatısında Bultmann, orijinal ifadenin "Güvey aralarında olduğu sürece davetliler oruç tutar mı?"²⁷⁶ olduğunu anlatının diğer kalan kısmının ise sonradan eklendiğini söyler.²⁷⁷

"İnsanı kirleten nedir?"²⁷⁸ anlatısı da erken dönem Kudüs Kilisesi'nin gelenekçi polemiklerindendir. Kilise öğretilerini Rabbinik münakaşa usulünce aktarmaktadır.²⁷⁹

²⁶⁷ Markus 3:1-6.

²⁶⁸ Luka 14:1-6.

²⁶⁹ Luka 13:10-17.

²⁷⁰ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 12.

²⁷¹ A.e., s. 16.

²⁷² Markus 2:23-28.

²⁷³ Markus 2:18-22.

²⁷⁴ Bultmann, "The New Approach of New Testament", s. 353.

²⁷⁵ Nelson, **Implications of Form Criticism for A Knowledge of Historical Jesus**, s. 150.

²⁷⁶ Markus 2:18-22.

²⁷⁷ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s.19.

²⁷⁸ Markus 7:1-23.

“Tanrı'nın Egemenliği ne zaman gelecek?” anlatısı aslında İsa'ya ait söylemler arasında yer almaktadır. Ama sonradan biçimlendirilerek tekrar aktarılmıştır. Hem Helenistik hem de Yunan felsefesinin izlerini taşımaktadır. Birleşik form şeklindedir. Biçimsel olarak Helenistik ama giriş ve yapı olarak Yunan felsefesinin özelliklerini sergilemektedir.

“Boşanmayla ilgili soru”²⁸⁰ başlıklı anlatıda yer alan “Bir erkeğin, karısını boşaması Kutsal Yasa'ya uygun mudur?” sorusu kilisede mevcut tartışmalardan gelmektedir. Matta İncili'nde İsa kesin bir şekilde yasa ve Rabbiniklerin aksine boşanmayı reddetmektedir. Matta 5:32'de²⁸¹ yer alan ifade ise Hillel ve Shammai okulları arasındaki tartışmanın yer aldığını söyler.²⁸²

Yukarıda örnekleri verilen özdeyişlerin form ve tarihi arka planı açısından öncelikle eğitsel ve münakaşalı diyaloglar ele alınacaktır. Bultmann eğitsel ve münakaşalı diyalogları açıklarken birbirleriyle yakından ilişkili oldukları için birbirine geçiş yapmıştır. İkisi bir arada incelense de unutulmaması gereken bir türün iki alt başlığı olmalarıdır.

Münakaşalı diyaloglarının çıkış noktası karşı tarafın atağa geçmesine vesile olacak tutum ve davranışlar olmuştur.²⁸³ Bu davranışlara örnek olarak ‘mısırların yolunması’ ya da ‘Şabat Gününde iyileştirilme’ gibi tutumlar çıkış noktasını oluşturuyor. Karşı tarafın tutumu ise yapan kişinin genel tutumu ya da davranışı eleştirmekten ziyade o çıkış noktasını eleştirmesi olmuştur. Dikkat çekici olan nokta ise belli bir davranışın açıklanması için bu kadar efor sarf edilmesidir.²⁸⁴ Genele değil özele odaklanılmasıdır. Kurgu ürünü olan sahnenin sembolik sunumu bitince yapay bir görünüme sahip olmasını şu ifadeler gözler önüne sermektedir “Yeruşalim'den gelen Ferisiler ve bazı din bilginleri, İsa'nın çevresinde toplandılar.”²⁸⁵ Diğer bir ifade ise şudur: “Sonra İsa, Levi'nin evinde yemek yerken,

²⁷⁹ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 17.

²⁸⁰ Markus 10:2-12.

²⁸¹ Matta 5:32 “Ama ben size diyorum ki, karısını cinsel ahlaksızlıktan başka bir nedenle boşayan her adam, onu zinaya itmiş olur. Boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur.”

²⁸² A.e., s. 27.

²⁸³ Bultmann, “The Study of synoptic Gospels”, s. 58.

²⁸⁴ A.e.

²⁸⁵ Markus.7:1.

birçok vergi görevlisiyle günahkâr O'nunla ve öğrencileriyle birlikte sofraya oturmuştu. O'nu izleyen böyle birçok kişi vardı.”²⁸⁶

Bultmann'a göre münakaşalı diyaloglarının hepsi kurgudan oluşmuştur. Yani tarihi olaylar ya da durumlar değil, somut olayların içeriğini oluşturan düşüncenin açıklanması için oluşturulmuşlardır.²⁸⁷ Form eleştirisinin burada dikkat çektiği nokta İsa'nın Şabat günü iyileştirmesinin ya da İsa'nın münakaşalı diyaloglarında kullanılan belli ifadeleri muhalifleriyle yaptığı tartışmalarda kullanma ihtimalinin olup olmaması değildir. Pek tabii bu mümkün ve muhtemel olabilir. Fakat Bultmann, burada metodolojik olarak öncelikle basit bir şekilde *Sitz im Leben*'i sorgulamaktadır.²⁸⁸ *Sitz im Leben* belli bir tarihsel olgunun belli bir rivayetindeki aslını araştırmak değildir. *Sitz im Leben* doğal bir süreç içerisinde, İsa'nın bu dünyadaki hayatında bazı edebî formlara ve kendine münhasır örneklerine zemin hazırlamaktır. Kendine münhasır bulgular sadece edebî türlerin kendi terimleriyle anlaşılabilir. Asıl sorgulanan nokta, hangi tarihi yaşantı bu münazara diyaloglarının anlatılarına uygun ortamı hazırlamıştır? Bu sorunun cevabı Kudüs Kilise'sinin polemikleri ve ilahiyat tartışmalarıdır.²⁸⁹ Erken dönem kilisesinin İsa'ya atfettiği bir prensibin ya da görüşün somut halinin münakaşa diyalogları formunda kurgulayarak sunmasıdır.²⁹⁰ Muhaliflerin yönelttiği sorulara ya soruyla ya da metafor kullanarak cevap verilmiştir. Soru formunda cevaplara örnek olarak “İsa şöyle karşılık verdi: “Güvey aralarında olduğu sürece davetliler oruç tutar mı?”²⁹¹ üstü kapalı cevaba örnek olarak “Parayı getirdiler. İsa onlara, “Bu resim, bu yazı kimin? diye sordu...”²⁹² metafor olarak verilen cevaplara örnek olarak “Bunu duyan İsa onlara, ‘Sağlamların değil, hastaların hekime ihtiyacı var’ dedi.”²⁹³ verilebilir.

Bultmann, Sinoptik İnciller'de verilen bu cevaplarda görülen formun genel olarak Rabbinik geleneğin özelliklerini taşıdığını gözlemlemiştir. Bu formdaki özdeyişler Helenistik literatür geleneğinde de bulunmaktadır. Rabbinik kaynakları incelediğinde

²⁸⁶ Markus 2:15.

²⁸⁷ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 40.

²⁸⁸ A.e.

²⁸⁹ A.e.

²⁹⁰ Laurence J. McGinley, “**Form Criticism of Healing Narratives: II. Paradigm and Apothegm**”, *Theological Studies*, vol.II, s.4, 1941, s. 58.

²⁹¹ Markus 3:6, Markus 2:19.

²⁹² Markus 12:16.

²⁹³ Markus 2:17.

bu formda sunulan tartışmalara dair örneklerle rastlamıştır. Bu örneklerle ulaşmak için *L.H. Strack ve P.Billerbeck'in Kommentar zum New Testament aus Talmud und Midrash* eserinden faydalanmıştır. Rabbinik geleneğin sinoptik gelenekten daha karmaşık bir yapısı vardır. Sinoptik geleneğin formları Rabbinik geleneğin formlarından saf halde korunabilmişlerdir. Kendi halinde bir süreç ve yapay motiflerinin çeşitliliği, geleneğin içerdiği materyallerin iç içe geçmesiyle yakından ilişkilidir. Bultmann sinoptik geleneğe paralel olan Rabbinik gelenekteki örneklerle yer vermiştir: “Hillel öğrencilerinden ayrıldığı sırada onların sorularını cevaplandırır. Öğrencileri nereye gidiyorsun sorusuna, evdeki misafire hayır olacak bir iş için der. Onlar da, senin de her gün misafirin oluyor! Onun cevabı da ruh da beden de misafir değil mi?”²⁹⁴ İkinci örnek ise, bir yaşlı kadın Rabbi Joseph ben Halaphtha sorar: “O hikmeti bilgi sahibine, bilgiyi de akla verir. Ne anlama geliyor? Kutsal kitap böyle demiyor. Kutsal kitapta “O hikmeti hikmet sahibi olmayana bilgiyi de akli olmayana verir. O da bir pay çıkartılacak bir meselle cevap verir. Eğer iki adam sana borç para istemek için gelse, onlardan biri zengin ve diğeri fakirse hangisine borç para verirdin? Fakir olana mı zengin olana mı?”²⁹⁵

Rabbinik gelenekte dinsiz bir filozof Rabbi Gamaliel’e soru soruyor: “Neden Tanrı putperesliğe kızıyor? Gamaliel cevaplıyor: Farz edelim ki bir adam köpeğini babasının ismiyle çağırıyor. Ve yemin edeceği zamanda köpeğin hayatı üzerine yemin ediyor. Peki babanın kızgın olduğu kim? Köpek mi oğlu mu?”²⁹⁶

Bultmann bu örneklerle sinoptik gelenekte uygulanan soru formunu Rabbinik münakaşa tarihiyle ilişkilendirmiştir. Soru cevap formu Antik Çağ bilgeliğinde de mevcuttur. İlk dönem edebî biçimlerinde uygun diyaloglarında gelişmiştir.

Rabbinik biçimin kökeni sadece teolojik tartışmalara değil aynı zamanda oryantalist konuşma ve tartışma biçimlerine de dayanmaktadır. İlk dönem edebî formlarından mesela masallar bu formları korumuş ve geliştirmişlerdir. Örnek olarak, bir masalda sultan ne yapacağını bilmediği bir anda vezirine sorar: Vezir,

²⁹⁴ Bultmann, *History of The Synoptic Tradition*, s. 42.

²⁹⁵ A.e., s. 42.

²⁹⁶ Bultmann, “The Study of synoptic Gospels”, s. 40.

bana tavsiye verebilir misin? Vezir de cevap verir herhangi bir mülk, sahibine tavsiye verebilir mi?²⁹⁷

Eğitici diyaloglar ve tartışma diyalogları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. İkisi arasındaki temel ayrım ise eğitici diyaloglarda başlama noktası için belirli eylemlere ihtiyaç duymaksızın büyük bir çoğunluğu öğretmene bilgi arayan biri tarafından öğretmene soru sorulmasıyla başlamaktadır. Helenistik gelenekte yer alan özdeyişlerin karakteristik özelliği de giriş kısımlarının “ona şöyle bir soru soruldu” ya da “o görüldü” formunda olmasıdır. Helenistik gelenekten örnek olarak “ Tyrant Dionysius Aristippus’a soruyor: Neden filozoflar zengin filozofları ziyaret etmek yerine zenginleri ziyaret etmeyi tercih ediyorlar? Artippus: filozoflar onlarda neyin eksik olduğunu fark eder ama zengin fark edemez.”²⁹⁸ verilebilir. Diğer bir örnek ise şudur: Anaxagoras of Klazomenai’ ya yöneltilen “Biz neden buradayız?” sorusuna cevaben “Tabiatın eserlerine şahit olmak için” der. Bultmann’ın Sinoptik İnciller’e dair verdiği örnekler bakılacak olursa, “Ferisiler İsa’ya, “Tanrı’nın Egemenliği ne zaman gelecek?” diye sordular. İsa onlara şöyle yanıt verdi: “Tanrı’nın Egemenliği göze görünür bir şekilde gelmez. İnsanlar da, ‘İşte burada’ ya da, ‘İşte şurada’ demeyecekler. Çünkü Tanrı’nın Egemenliği aranızdadır.”²⁹⁹ anlatısı verilebilir. Diğer bir örnek ise Markus İncili’nde 10;17-31 bölümde bahsedilen sonsuzluk ve zenginlik hakkında sorulan sorulardır. Kilisenin bu formdaki üretici etkisi ise İsa’ya ait sözlerin sadece soruya dayalı belli spesifik bir durumda ilişkilendirilmemesi için bir yapı sağlamaktır.

Sinoptik münakaşalı diyalogların tarzının biraz daha derinine incek olursak soruyu daha da büyütmemiz gerekir. Tartışma diyaloglarında dikkat edilmesi gereken nokta bütünsel yapı mı yoksa İsa’ya ait bir söylemin aktarımı için kurgulanmış bağımsız bir aktarım mı olduğudur.

Bütünsel yapının ana unsuru olan, gelenekten gelen söylemle sonradan kurgulanmış olan arasındaki ayrım kurgu ürünü ile biyografik tarihsel raporların arasındaki ayrım gibidir. Kurgusal anlatım sonradan aktarıldığı gibi bütün halinde de

²⁹⁷ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 46.

²⁹⁸ Bultmann, “The Study of synoptic Gospels”, s. 42.

²⁹⁹ Luka 17: 20-21.

aktarılabılır. Kurgusal anlatım tarihi olayları baz alarak değil bir düşünceyi görsel olarak aktarmak için bu yola başvurmaktadır.

Bultmann, eğitici ve münakaşalı diyalogların bir fikir üzerine bütün oluşturduğunu düşünmektedir. Bu da geleneğin temayül ettiği yapının görülmesi için yeterlidir. İsa'ya ait söylemlerin ve erken dönem kilisesinin tartışmalarından çıkan savlar aynı Rabbinik geleneğiyle benzer bir şekilde somut bir olay ile canlandırılmaktadır.³⁰⁰ Buna açık örnek olarak Luka'da "Hangisi daha büyük, sofrada oturan mı hizmet eden mi? Sofrada oturan değil mi? Oysa ben, aranızda hizmet eden biri gibi oldum"³⁰¹ şeklinde yer alan İsa'nın söylemi Yuhanna'nın "Onların ayaklarını yıkadıktan sonra giyinip yine sofraya oturdu. Size ne yaptığımı anlıyor musunuz?" dedi. "Siz beni öğretmen ya da Rab diye çağırıyorsunuz. Doğru söylüyorsunuz öyleyim. Ben Rab ve öğretmen olduğum halde ayaklarınızı yıkadım, öyleyse sizler de birbirinizin ayaklarını yıkamalısınız. Size yaptığımın aynısını yapmanız için bir örnek gösterdim"³⁰² kısmında önceki özdeyiş formundan çıkartılıp somut olay olarak aktarılmaktadır.³⁰³

Sinoptik gelenekte yer alan bu kısımlar Bultmann'a göre Kudüs Kilisesi'ne aittir. Kilise bu hikayelerin biçim ve formlarını kendisi vermektedir.

Bultmann münakaşa diyaloglarının ana unsurunun İsa'ya ait sözler ve söylemler olduğunu ileri sürmektedir. Sinoptik gelenekte İsa'nın vahiy ve peygamberlik karakteri Rabbinik faaliyeti olarak bastırılmamıştır. Tarihsel rapor olarak aktarılmasa da tarihi verilerin toplandığı aktarımlardır.³⁰⁴ Rabbinik anlatılarda da aynı şey söz konusudur; tarihsel değildir ama o şekilde canlandırılır. Münakaşa diyalogları erken dönem Kudüs Kilisesi'nin kendi görüşlerini ve temel inançlarını İsa'nın sözlerine bürüyerek münakaşa diyalogları formunda aktarmaktadır.³⁰⁵ Bu da münakaşa ve eğitsel diyaloglarının üretici etkisini göstermektedir.³⁰⁶

³⁰⁰ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 47.

³⁰¹ Luka 22:27.

³⁰² Yuhanna 13;12-15.

³⁰³ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 48.

³⁰⁴ Laurence J. McGinley, "Form Criticism Of Healing Narratives: II. Paradigm and Apotheism", *Theological Studies*, vol.II, s.4, 1941, s. 60

³⁰⁵ A.e., s. 60.

³⁰⁶ A.e., s. 60.

Münakaşa diyaloglarının diğer önemli bir özelliği ise yukarıda geçen örneklerde olduğu gibi İsa'nın karşıtları Ferisiler ve Yazıcılar olarak tanımlanmaktadır.³⁰⁷ Ferisilerin ortaya çıkması yersiz iken İncil yazarları ihtiyaç duyduğunda onları yerleştirmişlerdir. İsa'nın karşıtları Ferisiler ve Yazıcılar arasında Sadukiler ve Baş Rahip de yer almaktadır. Bultmann'a göre bu eklemeler editörler tarafından ya da İncil yazarları tarafından sonradan eklenmişlerdir.³⁰⁸

Bultmann biyografik özdeyişler başlığı altında ise yirmi tane anlatıyı ele almıştır. Bunlar, “İsa'nın öğrencilerini çağırması”³⁰⁹, “İsa'yı izlemenin bedeli”³¹⁰, “İsa'nın annesiyle kardeşleri”³¹¹, “İsa'nın annesinin kutsanması”³¹², “İsa Nasıra'da reddediliyor”³¹³, “İsa küçük çocukları kutsuyor”³¹⁴, “Dul kadının bağışı”³¹⁵, “İsa, Marta ve Meryem'in evinde”³¹⁶, “On cüzzamlı”³¹⁷, “İsa ile Zakkay”³¹⁸, “Öğrencilerin sevinci”³¹⁹, “Tapınak vergisi”³²⁰, “İsa ve Hirodes”³²¹, “İsa satıcıları tapınaktan kovuyor”³²², “İsa Yeruşalim için ağlıyor”³²³, “Kadının İsa'yı yağlaması”³²⁴, “İsa'nın ardından ağıt yakan kadınlar”³²⁵, “Fenikeli kadının imanı”³²⁶, “Yüzbaşı'nın imanı”³²⁷ başlıklı anlatılardır.

Biyografik özdeyişler biçimsel yapı olarak diğerlerinden daha çeşitlidir. Genel anlamda İsa'nın söylemleri özdeyişlerin konusudur. Biyografik özdeyişler bir bütünlük oluşturmamaktadır. İsa'nın kişiliğini karakterize etmektedir. Biyografik özdeyişler birkaç örnekle anlaşılmaya çalışılacaktır.

³⁰⁷ Bkz: Mk 1-3, Mk 2;16, Matta 16-1.

³⁰⁸ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 52-53.

³⁰⁹ Markus 1:16-20; 2:14.

³¹⁰ Luka 9:57-62; Matta 8:19-22.

³¹¹ Markus 3:31-35.

³¹² Luka 11:27-28.

³¹³ Markus 6:1-6.

³¹⁴ Markus 10:13-16.

³¹⁵ Markus 12:4- 44.

³¹⁶ Luka 10:38- 42.

³¹⁷ Luka 17: 11-19.

³¹⁸ Luka 19:1-10.

³¹⁹ Luka 19:39- 40, Matta 21:15-16.

³²⁰ Matta 17:24-27.

³²¹ Luka 13:31-33.

³²² Markus 11: 15-19.

³²³ Markus 13: 1-2.

³²⁴ Markus 14: 3-9.

³²⁵ Luka 23:27-31.

³²⁶ Markus 7:24-31.

³²⁷ Matta 8:5-13.

“İsa’nın öğrencilerini çağırması”³²⁸ anlatısı Eski Ahit’le paralellik göstermektedir.³²⁹ Bultmann “Takip etmek” konseptindeki paralelliği Tevrat’taki “İlyas oradan ayrılıp gitti, Şafat oğlu Elişa’yı buldu. Elişa, on iki çift öküzle saban sürenlerin ardından on ikinci çifti sürüyordu. İlyas, Elişa’nın yanından geçerek kendi cüppesini onun üzerine attı. Elişa öküzleri bırakıp İlyas’ın ardından koştu ve, "İzin ver, annemle babamı öpeyim, sonra seninle geleyim" dedi. İlyas, "Geri dön, ben sana ne yaptım ki?" diye karşılık verdi. Böylece Elişa gidip sürdüğü çiftin öküzlerini kesti. Boyunduruklarıyla ateş yakıp etleri pişirdikten sonra, yesinler diye halka dağıttı. Sonra, İlyas’ın ardından gidip ona hizmet etti” bu kısımla desteklemektedir.

Bultmann’a göre “İsa’yı izlemenin bedeli”³³⁰ anlatısında “İsa’yı izlemek” sembolik bir anlam taşımaktadır.³³¹ Çünkü Yahudiler tarafından müritlik anlayışında “izlemek” yaygın kullanılan bir ifadedir. “Öğretmeni izlemek” sadece ondan bilgi edinmek anlamında değil aynı zamanda uygulamalarını örnek almayı da kapsamaktadır.³³² Fakat İsa öğrencilerini tüm görevlerinden azat etmektedir. İsa bunun karşılığında sadece teslimiyet ve kendisini korumalarını istemektedir.³³³

Bultmann’a göre “Dul kadının bağışı”³³⁴ biyografik özdeyişi bütüncül bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda Hristiyan ahlakının temel bir prensibi somut olayla canlandırılmıştır. Hans Hass³³⁵ bu anlatının arkaplanında Budist geleneğinin olduğunu ve Budist geleneğindeki bir anlatıyla benzerlik gösterdiğini ileri sürmüştür.³³⁶ Bultmann aynı zamanda Tanrı’yı fakir insanların küçük bağışlarının zenginlerin aşırıklarından daha memnun ettiği anlayışının Helenistik gelenekte de bulunduğunu ifade eder.³³⁷

“İsa’nın annesiyle kardeşleri”³³⁸, “İsa’nın annesinin kutsanması”³³⁹ Yahudilik geleneği ile benzerlik taşımaktadır. Yahudi geleneğinde on emirden biri “Anne

³²⁸ Markus 1:16-20; 2:14.

³²⁹ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 28.

³³⁰ Luka 9:57-62, Matta 8:19-22.

³³¹ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 29.

³³² A.e.

³³³ A.e.

³³⁴ Markus 12:41-44.

³³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Hans Hass, "Das Scherflein der Witwe" und seine Entsprechung im Tripitaka, 1922.

³³⁶ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 33.

³³⁷ A.e., s. 33.

³³⁸ Markus 3:31-35.

babana hürmet et” emridir. Erken dönem kilisesi için de önem arz etmektedir. Çünkü erken dönem Hristiyanları aileleri, akranları ve Hristiyan kardeşliği arasında seçim yapmak durumunda kalmışlardır. Bu anlatı da Hristiyanlar için İsa tarafından öğretilen temel prensip haline gelmiştir.³⁴⁰

Helenistik kökene sahip olduğu varsayılan kısımlar arasında “Kadının İsa’yı yağlaması”³⁴¹, “İsa, Marta ve Meryem’in evinde”³⁴², “Tapınak vergisi”³⁴³ yer almaktadır. Biyografik özdeyişlerin kökenine bakıldığında tekrar ilk yer olan Rabbinik anlatılarına dönülmesi gerekir. Rabbinik kıssalar birçok paralellik göstermektedir. Midraş’ta yer alan bir örnek olan Abba Tachna kıssasında Şabat orucunu bozup Şabat günü cüzzamlı kimseye yardım ediyor.³⁴⁴ Rabbinik kıssalarındaki ideal karakter genellikle açık bir şekilde tarihsel raporları sunmak amaçlı değildir. Bir hayatın metamorfik olarak sunulmasıdır. Sinoptik gelenekte yer alan neredeyse bütün biyografik özdeyişler ideal bir karakter üretmektedir.³⁴⁵ Biyografik özdeyişler, mahiyeti gereği tarihi rapor olarak aktarılmamaktadır. İsa’ya uygulanan bu biçim diğer tarihi şahsiyetlere de uygulanmıştır.

Son olarak Bultmann, Dibelius’un *sermon paradigms* teorisini savunarak erken dönem Hristiyanlığın dini ürünlerinde başlangıç noktasını vaaz ve öğüt verici görevlerine bağlamaktadır. Erken dönem kilisesinin vaaz verme rolü, sinoptik geleneği meydana getirdiğini ifade eder.

3.2. İsa’ya Ait Sözler (Dominical Sayings)

Bultmann bu başlık altında İsa’nın bütün sözlerini değil geleneğin birbirinden bağımsız kısımlarını ele almaya çalışmıştır.³⁴⁶ Bultmann, İsa’ya ait sözler başlığını vermiş olsa da olayların merkezinde olan sadece İsa’nın ağızından sözlerle değil İsa’ya atfedilen sözlerle de ilişkilendirmiştir. Bultmann söylemler arasındaki ayrımı formlarına göre değil içeriklerine göre yapmıştır.³⁴⁷ Aynı zamanda Bultmann bu

³³⁹ Luka 11:27-28.

³⁴⁰ Nelson, **Implications of Form Criticism for A Knowledge of Historical Jesus**, s. 151.

³⁴¹ Markus 14;3-9.

³⁴² Luka 10; 38-42.

³⁴³ Luka 17;11-19.

³⁴⁴ Gerhard Kittel, Gerhard Friedrich, **Theological Dictionary of the New Testament**, Germany, William B. Eerdmans Publishing, 1985, c.7, s. 32.

³⁴⁵ Laurence J. McGinley, **What is Form Criticism?**, s. 61.

³⁴⁶ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 69.

³⁴⁷ A.e.

başlık altında bu sözlerin tarihselliğinden bahsetmemiştir. Burada ele alınan ifadelerin tarihsellik beklentisini bir kenara bırakmamız gerektiğini söylemektedir. Bultmann yine de İsa'nın sözlerinde tarihi edinimleri barındırdıklarının imkanı ve olasılığını taşıma ihtimallerini de göz önünde bulundurmaktadır. Bu kategoride yer alan sözleri incelerken Bultmann'ın asıl aradığı, şu an elimizde olan İsa'nın sözlerinden hangisinin orijinal hangisinin sonradan eklenen olduğunu ayırt edecek deliller ve işaretler olup olmadığıdır. Bu yüzden Bultmann anlamlarını metnin bağlamından alan geleneksel söylemlere öncelik vermiştir. Bultmann bu düşüncesini iki örnekle açıklamıştır.³⁴⁸ Matta 5:25-26'de³⁴⁹ ve Luka 12:57-59³⁵⁰ bölümlerinde yer alan İsa'nın asıl hüküm ve yargı gelmeden davalı olunan kişiyle uzlaşmayı telkin etmesidir. Bu ifadelerin orijinal anlamlarını yeni formda sürdürme ihtimalleri olduğu kadar orijinal anlamlarını kaybetmiş olma ihtimalleri de vardır. Bultmann metnin tarihsel bağlamını bilmeden ve asıl sebebi bilmeden orijinal olarak ne anlama geldiğinin bilinemeyeceğini söyler.³⁵¹ Diğer bir örnek ise Matta'da yer alan tuz ve ışık örneğidir. "Yeryüzünün tuzu sizsiniz. Ama tuz tadını yitirirse, bir daha ona nasıl tuz tadı verilebilir? Artık dışarı atılıp ayak altında çiğnenmekten başka işe yaramaz. Dünyanın ışığı sizsiniz. Tepeye kurulan kent gizlenemez. Kimse kandil yakıp tahıl ölçüğünün altına koymaz. Tersine, kandillğe koyar; evdekilerin hepsine ışık sağlar."³⁵² Burada geçen tuz ve ışık kelimelerinin tam olarak hangi manaya geldiği belirsizdir. Matta İncili'nde iki kelime de İsa'nın havarilerine ve ona inanlara atfedilmiştir. Markus İncili'nde³⁵³ ise 'tuz' ifadesi yorumsuz bir şekilde ifade edilirken, 'ışık' ise İncili yayma misyonu olarak yorumlanmıştır. Luka İncili'nde³⁵⁴ ise ışığın hangi mana ile manalandırıldığı belirsizdir. Tadını yitirmiş tuz ise İsa'yı takip edecek, İsa'nın yolunda varlıklarını feda etme cesaretini yitirmiş müritleri

³⁴⁸ Bultmann, "The Study of Synoptic Gospels", s. 47.

³⁴⁹ Matta 5:25-26 "Senden davacı olanla, daha yoldayken çabucak anlaş. Yoksa o seni yargıca, yargıç da gardiyana teslim edebilir; sonunda da hapse atılabilirsin. Sana doğrusunu söyleyeyim, son kuruşu ödemedikçe oradan asla çıkamazsın."

³⁵⁰ Luka 12:57-59 "Doğru olanı neden kendiliğinizden ayırt etmiyorsunuz? Sizden davacı olan kişiyle birlikte yargıcın önüne çıkmak üzere daha yolda giderken onunla anlaşmak için elinizden geleni yapın. Yoksa o sizi yargıcın önüne sürükler, yargıç gardiyanın eline verir, gardiyan da sizi hapse atar. Size şunu söyleyeyim, son kuruşu ödemedikçe oradan asla çıkamazsınız."

³⁵¹ Bultmann, "The Study of Synoptic Gospels", s. 46.

³⁵² Matta 5:13-15.

³⁵³ Markus 9:50.

³⁵⁴ Luka 11:33, 14:34-35.

olarak yorumlanmıştır.³⁵⁵ Bu örneklerde görüldüğü gibi İncil yazarlarının yorumları onların tecrübeleridir. Doğruluğu olmakla birlikte orijinal manayı ifade ettiğine dair garanti de söz konusu değildir. Sinoptik İnciller’de yer alan diğer kıssalarda³⁵⁶ da bu örnekleri görmek mümkündür.

Bultmann, Adolf Jülicher’in *The Parables of Jesus* adlı çalışmasında geçen Hristiyan halkının ve İncil yazarlarının sık sık kıssaları yanlış yorumladığı düşüncesine katıldığını söyler.³⁵⁷ Aynı zamanda genelde İncil yazarları bu kıssalara alegorik olarak önceden İsa’nın yazgısını öngördüğünü gizlenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Gerçekte olan ise gelenekte bu kıssalar bir şeyi örtmek gizlemek için değil bir şeyi açık etmek için aktarılmaktadırlar. Bununla birlikte her bir kıssada dikkat çekilen bir konu vardır. Fakat bir alegorik ifadeden detayları sayısınca gizli manalar çıkartılabilir. Yeni Ahit bu üstü kapalı anlatımın amacını şöyle açıklamaktadır: “Onikiler’le öbür izleyicileri İsa’yla yalnız kalınca, kendisine benzetmelerin anlamını sordular. O da onlara şöyle dedi: “Tanrı’nın Egemenliği’nin sırrı sizlere açıklandı, ama dışarıda olanlara her şey benzetmelerle anlatılır. Öyle ki, ‘Bakıp bakıp görmesinler, duyup duyup anlamasınlar da, dönüp bağışlanmasınlar.’”³⁵⁸ Kıssalardaki alegorik ifadelerin amacı sır tutma ve gizlemek olarak tanımlanmıştır. İncil yazarları da benzetmelerle üstü kapalı anlatımı kendilerine dogmatik teori olarak benimsemişlerdir. Diğer örnekler arasında ‘Tarladaki deliceler’³⁵⁹ ve ‘On kız benzetmesi’³⁶⁰ de yer almaktadır.

Bultmann kıssaların yorumlanmasında İncil yazarları sadece Sinoptik İnciller’deki paralel örneklerden destek almadığını, aynı zamanda Rabbinik geleneğe ait kıssalardan da yararlandıklarını ifade eder. Aynı zamanda İsa’nın diğer sözleri ve söylemlerinin de önemli ölçüde İncil yazarları tarafından dönüşmüş ve genişletilmiş olduğunu ve hikayenin devamlılığını sağlamak, toplumun dikkatini çekmek amacıyla İsa’nın sözlerine eklemeler yapılmış ve değişime uğratılmış olduğunu da söyler. Sadece İsa’nın sözleri geleneğin akışına göre değişmemiş

³⁵⁵ Bultmann, “The Study of Synoptic Gospels”, s. 47.

³⁵⁶ Bknz. Luka 14:28-32.

³⁵⁷ Bultmann, “The Study of Synoptic Gospels”, s. 40.

³⁵⁸ Markus 4:10-12.

³⁵⁹ Matta 13:36-43.

³⁶⁰ Matta 25:1-13.

bununla birlikte ilk Hıristiyanlık döneminde Yahudi din adamlarının ağızından çıkan sözler İsa'nın ağızına yerleştirilmiştir.

Bultmann İsa'ya ait sözler kategorisini üç ana başlık altında incelemiştir. Bunlar “Hikmet sözleri”, “Peygamberlik ve Apokaliptik söylemler”, “Yasa'ya dair sözler” şeklindedir. Bultmann bu sınıflandırmayı Eski Ahit Yeremya Kitabı'nda yer alan “Çünkü yasayı öğretecek rahip, öğüt verecek bilge, Tanrı sözünü bildirecek peygamber hiç eksik olmayacak”³⁶¹ ifadelerine dayanarak yapmıştır.³⁶²

3.2.1. Hikmet Sözleri

İsa'ya dair aktarılan sözlerin bir grubu dar anlamda hikmet sözleridir. Hikmet sözleri ve özdeyişler hem Kudüs'te hem Yahudi geleneğinde hem de Doğu geleneğinde halk arasında değil daha çok ilim hocaları ve Yahudilikteki Rabbiler arasında yaygın olan özdeyişlerdir.³⁶³ Sinoptiklerde yer alan bu edebî türün örnekleri Eski Ahit'te Süleyman'ın Özdeyişleri Kitabı'nda ve apokrif kitaplar arasında yer alan Sirak kitabında da bulunmaktadır.³⁶⁴ Bultmann'ın apokrif kitaplar arasından Sirak kitabını ele almasının sebebi bu kitabın yazarının Eski Çağ atasözlerinin popüler koleksiyonunu derlemiş olmasıdır.³⁶⁵

Bultmann'ın bu kategoride belirlediği formlar; ilke ve kaideler, vaazlar ve buyruklar, sorulardan oluşmaktadır. Öncelikle form sırasına göre hem Sinoptik İnciller'den hem de Eski Ahit'ten paralel örnekler verip daha sonra da bunların değerlendirilmesi yapılacaktır.

İlke ve kaide formlarında olan hikmet sözlerine³⁶⁶ sinoptik gelenekteki örnekler şunlardır:³⁶⁷ “...Çünkü ağız yürekten taşanı söyler.”³⁶⁸, “İnsanların gururlandıkları ne varsa, Tanrı'ya iğrenç gelir”³⁶⁹, “Leş neredeyse, akbabalar oraya üşüşecek.”³⁷⁰, “İnsanın dışında olup içine giren hiçbir şey onu kirletemez. İnsanı kirleten, insanın

³⁶¹ Yeremya 18:18.

³⁶² Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 69.

³⁶³ Bultmann, “The Study of Synoptic Gospels”, s. 52

³⁶⁴ A.e., s. 53.

³⁶⁵ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 89.

³⁶⁶ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 70.

³⁶⁷ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 73.

³⁶⁸ Matta 12:34.

³⁶⁹ Luka 16:15.

³⁷⁰ Matta 24:28.

içinden çıkandır.”³⁷¹ Süleyman’ın Özdeyişleri Kitabı’ndan ilke ve kaideler formunda olan hikmet sözlerine örnekler şunlardır: “Öküz yoksa yemlik boş kalır”³⁷², “Hileyle kazanılan yiyecek insana tatlı gelir, Ama sonra ağza dolan çakıl gibidir.”³⁷³, “Altın ocakta, gümüş potada arıtılır, Yüreği arıtansa Rab'dir.”³⁷⁴, “Sabırla bir hükümdar bile ikna edilir. Tatlı dil en güçlü direnci kırar.”³⁷⁵ Sirach Kitabı’ndan paralel örnekler ise şunlardır: “Çünkü babaların kutsamasıyla çocukların yuvası sağlam olur, bir annenin lanet etmesi yuvayı kökünden yıkar.”³⁷⁶, “Kamçının vuruşu insanın etini kabartır, ama dilin vuruşu kemikleri kırar.”³⁷⁷

Bultmann vaaz ve buyruk formunda olan hikmet sözlerine³⁷⁸ örnek olarak şu anlatıları vermiştir: “...Yılan gibi zeki, güvercin gibi saf olun.”³⁷⁹, “Eğer elin günah işlemene neden olursa, onu kes. Tek elle yaşama kavuşman, iki elle sönmez ateşe, cehenneme gitmenden iyidir. Eğer ayağın günah işlemene neden olursa, onu kes. Tek ayakla yaşama kavuşman, iki ayakla cehenneme atılmandan iyidir. Eğer gözün günah işlemene neden olursa, onu çıkar at. Tanrı'nın Egemenliği'ne tek gözle girmen, iki gözle cehenneme atılmandan iyidir.”³⁸⁰, “Size şunu söyleyeyim, dünyanın aldatıcı servetini kendinize dost edinmek için kullanın ki, bu servet yok olunca sizi sonsuza dek kalacak konutlara kabul etsinler.”³⁸¹ Vaaz ve buyruklar formunda olan hikmet sözlerinin Süleyman’ın Özdeyişleri Kitabı’ndan ve apokrif kitap olan Sirach Kitabı’ndan paralel örnekler vardır. “Oğlum, babanın uyarılarına kulak ver, Annenin öğrettiklerinden ayrılma.”³⁸², “Oğlum, Rab'bin terbiye edişini hafife alma, O'nun azarlamasından usanma.”³⁸³, “Hiddetlenme, çünkü öfke çılgın bir boğaya benzer, Boynuzuyla ruhunda derin bir yara açabilir.”³⁸⁴

³⁷¹ Mark 7:15-16.

³⁷² Süleyman’ın özdeyişleri 14:4.

³⁷³ Süleyman’ın özdeyişleri 20:17.

³⁷⁴ Süleyman’ın özdeyişleri 17:3.

³⁷⁵ Süleyman’ın özdeyişleri 25:15.

³⁷⁶ Sirak 3:9.

³⁷⁷ Sirak 28:15.

³⁷⁸ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 77.

³⁷⁹ Matta 10:16.

³⁸⁰ Markus 9:43-47.

³⁸¹ Luka 16:9.

³⁸² Süleyman’ın Özdeyişleri 1:8.

³⁸³ Süleyman’ın Özdeyişleri 3:11.

³⁸⁴ Book of Sirach 6:2.

Bultmann, sinoptik gelenekte yer alan soru formunda olan hikmet sözlerine³⁸⁵ örnek olarak “Kör köre kılavuzluk edebilir mi? İkisi de çukura düşmez mi?”³⁸⁶, “Hangi biriniz kaygılanmakla ömrünü bir anlık uzatabilir?”³⁸⁷ Süleyman’ın Özdeyişleri Kitabı’nda soru formunda olan hikmet sözlerinden paralel örnekler³⁸⁸, “İnsan koynuna ateş alır da, giysisi yanmaz mı? Korlar üzerinde yürür de, ayakları kavrulmaz mı? Başkasının karısıyla yatan adamın durumu budur”³⁸⁹, “Ah çeken kim? Vah çeken kim? Kimdir çekişip duran? Yakınan kim? Boş yere yaralanan kim? Gözleri kanlı olan kim?”³⁹⁰ başlıklı anlatıları vermiştir.

Bultmann, Sinoptik İnciller’de yer alan hikmet sözlerinde Yahudi geleneğinin ve Eski Ahit edebî türlerinin başlıca formlarından olan mashal³⁹¹ (nimshal)’ın etkisini görmüştür.³⁹² Bu türe Eski Ahit’teki Süleyman’ın Özdeyişleri Kitabı’nda sıkça rastlanmaktadır. Mashal, ahlaki ve dini değerleri konu edinmektedir. İnsanlara öğütler ve buyruklar vererek ahlaki bir tablo çizer. Sinoptik gelenekteki mashal örnekleri de genişletilmiş ve o dönemin popüler atasözleriyle ilaveler yapılmıştır.³⁹³ Yapılan ilaveler ve metindeki genişletmeler geleneğin temayülüyle ortaya çıkmaktadır. Bu genişletmeler ve ilaveler farklı ama benzer söylemlerin bir araya getirildiğini şu örnekle “Öğrencileriyle birlikte halkı da yanına çağırıp şöyle konuştu: “Ardımdan gelmek isteyen kendini inkâr etsin, çarmihini yüklenip beni izlesin. Canını kurtarmak isteyen onu yitirecek, canını benim ve müjdenin uğruna yitiren ise onu kurtaracaktır. İnsan bütün dünyayı kazanıp da canından olursa, bunun kendisine ne yararı olur? İnsan kendi canına karşılık ne verebilir?”³⁹⁴ şeklinde açıklamaktadır. Burada benzer ama farklı söylemler art arda eklenmiştir.³⁹⁵

Edebî malzemenin genişletilmesinde etkin olan diğer bir unsur ise söylemin ortaya çıkışıyla beraber toplum içerisinde bir yayılımın söz konusu olmasıdır.

³⁸⁵ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 78.

³⁸⁶ Luka 6:39

³⁸⁷ Matta 6:27.

³⁸⁸ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 72.

³⁸⁹ Süleyman’ın Özdeyişleri 6:27-29.

³⁹⁰ Süleyman’ın Özdeyişleri 23:29.

³⁹¹ Mashal: İbranice kökenli bir kelime olup, ahlaki ve dini konularda ibret alınacak bir öykü anlamına gelmektedir. Masal, özdeyiş gibi söz sanatlarıyla özdeşleştirilmiştir. Daniel Boyarin bunu bir örneklendirme yöntemi olarak tanımlamıştır.

³⁹² Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 81.

³⁹³ A.e.

³⁹⁴ Markus 8:34-37.

³⁹⁵ Butmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 82.

Yayılm sürecinde yeni bir form olarak donatılmış ve belli olan şu ki bu süreçte sadece Kudüs geleneğinden değil aynı zamanda Yahudi geleneğinden de beslenilmiştir.³⁹⁶ Azami derece çeşitlilik söz konusudur. Bu çeşitlilik iki söylemin ya da iki mashalin birleştirilerek aynı formda sunulması ya da yeni bir söylemin ya da yeni bir mashal ile karşılaşıldığında bunun eklenmesiyle arttırılmaktadır.³⁹⁷ O dönemde yaşayan Hristiyan halk için bu atasözlerinin aynı form ve içerikle geldiğine ilişkin kimsenin şüphesi yoktur, hangisi önce hangisi sonra bunun önemi de yoktur.

Sinoptik geleneğinde gözlemlenen bu ilavelerin diğer bir özelliği ise ilavelerin farklı türlerde olmasıdır. İlavelerdeki bu farklılığın saikleri vardır. Bunlardan en görüneni İncil yazarlarının dilsel temayülleridir. Özellikle dilsel temayül Luka İncili'nde görülmektedir. Luka İncili'nin yazarı Luka İncili'ni yazarken Aramice ve İbranice'ye özgü kavramlardan ve sözcüklerden kaçınmıştır³⁹⁸. Bu Luka İncili'nin diğer Sinoptik İnciller'le paralel olmadığı anlamına gelmemektedir. Hatta Bultmann'a göre Luka İncili, Matta İncili'ne göre daha orijinaldir ve daha az değişmiştir. Luka'nın Logia'yı düzenlemek için seçtiği yöntem daha ölçülü ve mutedildir³⁹⁹.

Luka İncili'nin bu dilsel farklı eklemelerine örnek olarak; “Biri O'na, ‘Ya Rab’ dedi, ‘Kurtulanların sayısı az mı olacak?’”⁴⁰⁰ kısmı verilebilir. Burası Luka yazarı tarafından yapılan bir ilavedir. Luka İncili'nin dilsel temayülüne diğer bir örnek ise soru formlarındaki farklılıktır. Matta İncili'nin “Onlara, ‘Kandili, tahıl ölçeğinin ya da yatağın altına koymak için mi getirirler?’ dedi.” “Kandilliğe koymak için değil mi?”⁴⁰¹ kısmıyla paralel olan Luka İncili'nde geçen “Hiç kimse kandil yakıp onu gizli yere ya da tahıl ölçeğinin altına koymaz. Tersine, içeri girenler ışığı görsünler diye onu kandilliğe koyar.”⁴⁰² kısmında görülmektedir.

³⁹⁶ A.e.

³⁹⁷ A.e., s. 85.

³⁹⁸ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 92.

³⁹⁹ A.e., s. 93.

⁴⁰⁰ Luka 13:23.

⁴⁰¹ Markus 4:21.

⁴⁰² Luka 11:33.

Sinoptik gelenekte etkili olan diğer bir saik ise dogmatik etkidir. Dogmatik etki Markus İncili'nde görülmektedir.⁴⁰³ “Canını kurtarmak isteyen yitirecek, canını benim ve müjdem uğruna yitiren ise onu kurtaracak.” “Müjde” ifadesi Matta ve Luka tarafından okunmamıştır. Matta İncili'nde bu kısımda ek olarak benim uğruma ifadesi geçmektedir. Dogmatik etki derken Bultmann, Hristiyan düşüncesinde bilinçsiz yer alan dogmalardan bahsetmektedir. Bu dogmalar ise sürekli değişim halinde erken dönem Hristiyan düşüncesi geleneğinin içeriğini ve formunu verdiği dogmalar olarak ifade edilebilir.

Son olarak Bultmann İsa'nın hikmet sözlerine dair bu çeşitliliğin ihtimallerine⁴⁰⁴ dair İsa'nın kendisinin o dönemde çok bilinen bir atasözünü alıp değiştirmiş olmasının muhtemel olabileceğini ifade eder. Bunun yanında kilise tarafından yaygın atasözleri İsa'nın sözlerine dönüştürülmüş de olabilir. İsa tarafından nadir kullanılan popüler atasözleri gelenekte orijinal olarak muhafaza edilmemiştir. Bultmann'a göre bu yapılan değişikliklerin ve yeniden değerlendirilmelerin İsa tarafından yapıldığına inanmak güçtür. Logia'da İsa'ya atfedilen sözlerin çoğunluğunda İsa'yı Tanrı Krallığına çağıran, tövbeye çağıran ve doğruluğa çağıran bir hatip olarak göstermişlerdir.⁴⁰⁵ Sinoptik gelenekteki Logia Yahudi geleneğinden gelen atasözlerine dayanmaktadır. Yahudilik inancı, halkın yaygın inancı ve yerel dinlerle olan paralellikler bunu tasdiklemektedir.⁴⁰⁶

3.2.2. İsa'nın Peygambere Özgü Apokaliptik Söylemleri

İsa'ya atfedilen peygambere özgü⁴⁰⁷ ve apokaliptik⁴⁰⁸ söylemler Tanrı'nın dönemini ilan eden ve İsa'nın vaazını içeren sözlerdir. Bultmann, insanları tövbeye çağıran ve hazırlıklı olanlara kurtuluş vaad eden ama tövbe etmeyenlere ise cezayı haber veren söylemleri bu başlık altında ele almıştır.⁴⁰⁹ Bu kısım alt başlık olarak

⁴⁰³ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 93.

⁴⁰⁴ A.e., s. 101.

⁴⁰⁵ Nelson, **The Implications Of Form Criticism for A Knowledge of The Historical Jesus**, s. 203.

⁴⁰⁶ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 108.

⁴⁰⁷ Burada peygamber sözcüğü ile Tanrı'nın çağrısını insanlara ileten anlamıyla beraber geleceğe dair kehanetlerde bulunan kişi anlamında kullanılmıştır.

⁴⁰⁸ Apokaliptik: Dünyanın sonuna dair ifadeler anlamına gelmektedir.

⁴⁰⁹ McKnight, **What is Form Criticism?**, s. 28.

kurtuluşa çağrı yapan sözler, korku veren tehditkar sözler, uyarı ve ikaz içeren sözler olarak ayrılabilir.⁴¹⁰

Öncelikle İsa'nın kurtuluşa olan çağrısına örnek olarak; “Sofrada oturanlardan biri bunu duyunca İsa'ya, “Tanrı'nın Egemenliği'nde yemek yiyecek olana ne mutlu!” dedi”⁴¹¹, “Size doğrusunu söyleyeyim” dedi İsa, “Benim ve müjdenin uğruna evini, kardeşlerini, anne ya da babasını, çocuklarını ya da topraklarını bırakıp da şimdi, bu çağda çekeceği zulümlerle birlikte yüz kat daha fazla eve, kardeşe, anneye, çocuğa, toprağa ve gelecek çağda sonsuz yaşama kavuşmayacak hiç kimse yoktur.”⁴¹² anlatıları verilebilir. Burada İsa insanların yaptıklarının karşılıklarını Tanrı'nın Krallığı'nda kat kat fazla alacaklarını vaad ediyor. ‘Benim’ ve ‘müjdenin uğruna’ ifadeleri Sinoptik İnciller'in her birinde farklılık göstermektedir. Bu sebeple rivayetin düzenlemeden geçtiği ihtimali ağır basmaktadır.⁴¹³

Kurtuluşa çağrı yapan sözler arasında “Sonra öğrencilerine dönüp özel olarak şöyle dedi: Sizin gördüklerinizi gören gözlere ne mutlu! Size şunu söyleyeyim, nice peygamberler, nice krallar sizin gördüklerinizi görmek istediler, ama göremediler. Sizin işittiklerinizi işitmek istediler, ama işitemediler.”⁴¹⁴ konulu anlatı yer alır. İsa kendi döneminde inananları mesih dönemine şahit oldukları için kutluyor. Burada dikkat çeken kısım inananlar duydukları ya da işittikleri müjdeden dolayı kutlanmıyor. Sadece işittikleri ve gördükleri için kutlanıyor. Bu söylemin İsa'ya atfedilmesi zayıf bir ihtimaldir. İncil yazarlarına dair bir söylem olduğu ihtimali ağır basmaktadır.⁴¹⁵ İsa'dan önce Yahya'nın da kendinden sonra mesihin geleceğini haber veren şu sözleri de İsa'yla mesih döneminin başlayacağını işaret etmektedir: “Gerçi ben sizi tövbe için suyla vaftiz ediyorum, ama benden sonra gelen benden daha güçlüdür. Ben O'nun çarıklarını çıkarmaya bile layık değilim. O sizi Kutsal Ruh'la ve ateşle vaftiz edecek. Yabası elindedir. Harman yerini temizleyecek, buğdayını toplayıp ambara yığacak, samanı ise sönmeyen ateşte yakacak.”⁴¹⁶ Bultmann bu

⁴¹⁰ Brewer, , “**Models For The Oral Transmission Of The Gospel Traditions And The Problem Of Continuity:An Analysis And Evaluation**”, s. 118.

⁴¹¹ Luka 14:15.

⁴¹² Markus 10:29-30.

⁴¹³ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 111.

⁴¹⁴ Luka 10:23.

⁴¹⁵ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 109.

⁴¹⁶ Matta 3;11-12

söylemdeki en orijinal kalan bölümün ‘ateşle vaftiz edecek’ kısmı olduğunu ifade etmektedir. Markus İncili’nde bu ifadede sadece Kutsal Ruh’la vaftiz edeceğini söyler.⁴¹⁷ Burada Matta ve Luka İncili’nin Markus ve Q kaynaklarındaki anlatıları bir araya getirdiği görülmektedir. Bultmann ve Wellhausen, Kutsal Ruh ve ateşin aynı anlama gelmesinin mümkün olmadığını sahih olan ifadenin de ateşle vaftiz edilmek olduğunu düşünmektedir.⁴¹⁸

Daha önemlisi İsa kimlerin kurtulacağını dağ vaazında zikretmektedir.⁴¹⁹ “İsa, gözlerini öğrencilerine çevirerek şöyle dedi: “Ne mutlu size, ey yoksullar! Çünkü Tanrı’nın Egemenliği sizindir. Ne mutlu size, şimdi açlık çekenler! Çünkü doyurulacaksınız. Ne mutlu size, şimdi ağlayanlar! Çünkü güleceksiniz.”⁴²⁰ Bultmann İsa’nın dağ vaazındaki söylemlerini daha orijinal ve İsa’ya ait olma ihtimalini yüksek görmektedir.

Bu kısımlarda kurtuluş döneminin geldiğini tanımlamaktadır. Kurtuluşa birlikte inananlara vaad edilenleri ve kimlerin kurtuluşa ereceğini zikretmektedir. Burada İsa’ya verilen yetkiler görülmektedir. Tanrının Krallığı’nı başlatması, yargılama ve kurtuluşa son çağrı yetkilerinin İsa’ya verildiği görülmektedir.

İsa’nın korku veren ve tehditkâr söylemleri de Ferisileri, tövbe etmeyenleri ve inkar edenleri hedef almaktadır.⁴²¹ Bultmann İsa’nın bu söylemlerine dair örnek verdiği anlatılar : “Ama vay halinize, ey Ferisiler! Siz nanenin, sedef otunun ve her tür sebzenin ondallığını verirsiniz de, adaleti ve Tanrı sevgisini ihmal edersiniz. Ondalık vermeyi ihmal etmeden esas bunları yerine getirmeniz gerekirdi. Vay halinize, ey Ferisiler! Havralarda en seçkin yerlere kurulmaya, meydanlarda selamlanmaya bayılırsınız. Vay halinize! İnsanların, farkında olmadan üzerlerinde gezindiği belirsiz mezarlara benziyorsunuz.”⁴²², “Sonra İsa, mucizelerinin çoğunu yapmış olduğu kentleri, tövbe etmedikleri için şöyle azarlamaya başladı:⁴²³ “Vay haline, ey Horazin! Vay haline, ey Beytsayda! Sizlerde yapılan mucizeler Sur ve Sayda’da yapılmış olsaydı, çoktan çul kuşanıp kül içinde oturarak tövbe etmiş

⁴¹⁷ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 111.

⁴¹⁸ A.e.

⁴¹⁹ Bultmann, “The New Approach of New Testament”, s. 59

⁴²⁰ Luka 6;20-21

⁴²¹ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 113.

⁴²² Luka 11:42-44.

⁴²³ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 112.

olurlardı.”⁴²⁴, “İnsanların önünde beni açıkça kabul eden herkesi, ben de göklerdeki Babam'ın önünde açıkça kabul edeceğim. İnsanların önünde beni inkâr eden, ben de göklerdeki Babam'ın önünde inkâr edeceğim.”⁴²⁵ şeklindedir.

Bultmann İsa'nın apokaliptik bir söylemlerine “İsa ona, “Bu büyük yapıları görüyor musun? Burada taş üstünde taş kalmayacak, hepsi yıkılacak!” dedi.”⁴²⁶ Burada Yahudi apokaliptik söylemi Hristiyan söylemine dönüştürerek aktarılmıştır.⁴²⁷ Mabedin yıkımı ve inşasına dair söylemler Yahudi geleneğinde sıkça yer alır. Burada Hristiyan geleneğinin yeniden kendi söylemine dönüştürmesinin gerekçesi mesih döneminin başlamasıdır.⁴²⁸

Son dönem Yahudilik apokaliptik görüşlerindeki imgelemleri kıyamete ya da geleceğe ilişkindir. İsa tam manasıyla apokaliptik değildir. İsa'nın bu ifadelerinin diğer apokaliptik söylemlerden ayıran özelliği kısa ve öz olması aynı zamanda coşku dolu ifadeler olmasıdır. Bu ifadeler Eski Ahit peygamberlerine paralelik göstermektedir. O dönemin Yahudi kehanetleriyle paralelik göstermemektedir.⁴²⁹ Açıkça görülüyor ki tipik apokaliptik düşüncenin ürünü değillerdir.⁴³⁰ Fakat orijinal ifadeler peygambere özgü karakteristik özellik taşımaktadır. Bu başlık altında İsa'ya atfedilen sözlerin otoriterliği daha yüksektir. Bununla birlikte Hristiyan halkın kendisi de birçok geleceğe yönelik kehanet üretmiştir. Erken dönem Hristiyanlarının tanıklıklarına uygun olarak bu söylemleri üretmişlerdir. Hristiyanlar eskatolojik coşkularını İsa'nın peygambere özgü görünümüne borçlulardır.

Kilise'nin Yahudi geleneğinden alıp değiştirip eklemeler yapıp İsa'ya atfettiği kısımlar da bulunmaktadır.⁴³¹ Bu kısımların örnekleri şöyledir: “İşte, sizi koyunlar gibi kurtların arasına gönderiyorum.”⁴³² Bu benzetme Eski Ahit'te sıkça kullanılmaktadır. “Musa ve Harun'un eliyle, halkını bir sürü gibi göttün.”⁴³³ Diğer bir

⁴²⁴ Matta 11:20-21.

⁴²⁵ Matta 10:32-33.

⁴²⁶ Markus 13:2 diğer örnekler için bkz; Markus 14:58, Matta 26:61.

⁴²⁷ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 122.

⁴²⁸ A.e., s. 120.

⁴²⁹ Nelson, **Implications of Form Criticism for A Knowledge of Historical Jesus**, s. 203.

⁴³⁰ Bultmann, “The New Approach of New Testament”, s. 56.

⁴³¹ A.e., s. 57.

⁴³² Matta 10:16.

⁴³³ Mezmurlar 77:20.

örnek ise “Böylece Davut onlara dürüstçe çobanlık etti, becerikli elleriyle onlara yol gösterdi.”⁴³⁴

Bultmann İsa’nın ölümünden sonra İsa’nın peygamberlik ruhu hâlâ canlı bir şekilde devam ettiğini ifade eder. Bununla beraber Hristiyanlık tarihinde İsa’dan sonra peygamberler ortaya çıkmış ve İsanın adına konuşmuşlardır. “İşte kapıda durmuş, kapıyı çalıyorum..”⁴³⁵ “İşte hırsız gibi geliyorum!”⁴³⁶ bu ifadeler muhtemelen İsa’dan sonra Hristiyan peygamberlere ait olup İsa’ya atfedilen ifadelere örnek verilebilir.

3.2.3. İsa’nın Yasa’ya Dair Söylemleri

Bultmann bu başlık altında İsa’nın sözlerinden yasayla ilgili olanları ele almaktadır. Bu başlığa ilişkin söylemlerin çoğunun toplumun düzenlemesiyle ortaya çıkmış olduğunu söyler. Bultmann İsa’nın yasaya dair söylemlerini temizliğe dair, boşanmaya dair, Yahudi yasasına antitez, zekata ve oruca dair başlıklarıyla incelemiştir. Bultmann’ın bu başlıklara dair sinoptik gelenekten verdiği örnekler şu şekildedir: “İnsanın dışında olup içine giren hiçbir şey onu kirletemez. İnsanı kirleten, insanın içinden çıkandır.”⁴³⁷, “İsa onlara, “Karısını boşayıp başkasıyla evlenen, karısına karşı zina etmiş olur” dedi. “Kocasını boşayıp başkasıyla evlenen kadın da zina etmiş olur.”⁴³⁸, “Atalarımıza, ‘Adam öldürmeyeceksin. Öldüren yargılanacak’ dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kardeşine öfkelenen herkes yargılanacaktır. Kim kardeşine aşağılayıcı bir söz söylerse, Yüksek Kurul’da yargılanacaktır. Kim kardeşine ahmak derse, cehennem ateşini hak edecektir.”⁴³⁹, “‘Zina etmeyeceksin’ dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, bir kadına şehvetle bakan her adam, yüreğinde o kadınla zina etmiş olur.”⁴⁴⁰, “Yine atalarımıza, ‘Yalan yere ant içmeyeceksin, ama Rab’bin önünde içtiğin antları yerine getireceksin’ dendiğini duydunuz. Oysa ben size diyorum ki, hiç ant içmeyin: Ne gök üzerine, çünkü orası Tanrı’nın tahtıdır; ne yer üzerine, çünkü orası O’nun ayak

⁴³⁴ Mezmurlar 78:72.

⁴³⁵ Vahiy 3:20.

⁴³⁶ Vahiy 16:15.

⁴³⁷ Markus 7:15.

⁴³⁸ Matta 10:11-12.

⁴³⁹ Matta 5:21-22.

⁴⁴⁰ Matta 5:27-28.

taburesidir; ne de Yerusalim zerine,  orası Büyük Kral'ın kentidir.”⁴⁴¹, “Bu nedenle, birisine sadaka verirken bunu borazan çaldırarak ilan etmeyin. İkiyzller, insanların övgüsünü kazanmak için havralarda ve sokaklarda böyle yaparlar. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödüllerini almışlardır. Siz sadaka verirken, sol eliniz sağ elinizin ne yaptığını bilmesin. Öyle ki, verdiğiniz sadaka gizli kalsın. Gizlice yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir.”⁴⁴²

“Oruç tuttuğunuz zaman, iki yüzlüler gibi surat asmayın. Onlar oruç tuttuklarını insanlara belli etmek için kendilerine perişan bir görünüm verirler. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödüllerini almışlardır. Siz oruç tuttuğunuz zaman, başınıza yağ sürüp yüzünüzü yıkayın. Öyle ki, insanlara değil, gizlide olan Babanıza oruçlu grnesiniz. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir.”⁴⁴³

İsa'ya atfedilen bu örneklerde çoğunlukla münakaşalı bir söylem kullanılmıştır. Bunun sebebi Yahudi karşıtlığı ve üstün gelme arzusuyla şekillendirilmiştir.⁴⁴⁴

Bultmann İsa'nın bu başlık altındaki söylemlerin Eski Ahit peygamberlerin görünür dindarlığına karşıtlıklarına dair vaazlarıyla paralellik gösterdiğini belirtmiştir.⁴⁴⁵ Yasalara olan sıkı bağlılığa şiddetle karşı çıkmalarının o dönem Yahudiliğinden çıkması mümkün görünmemektedir. Bu söylemlerdeki Yahudi dindarlığına karşıtlık toplumun dışından gelen bir olgudur. O dönem toplumunda ise Yasa'ya saygı doğrultusunda bir yönelim gözlenmektedir.⁴⁴⁶

Bu kategoride yer alan sözlerin formları belki kilise tarafından verilse de yasaya olan saygıyla çelişki içerisindedir. Tanrı'nın iradesine itaati ifade etmektedir. Kilise bunu toplumda hâlâ canlı olan peygamberlik karakterine borçludur bu da İsa'ya atfedilmektedir. Ne de olsa bu söylemlerin birçoğu toplumda ortaya çıkmaktadır. Bu ruh hâlâ günümüzde de Hıristiyan halkı içerisinde canlı tutulmaktadır.⁴⁴⁷

Eski Ahit'ten alıntıların olduğu münakaşalı söylemler de görülebilir. “Seni iki yüzlü! nce kendi gözündeki merteği çıkar, o zaman kardeşinin gözündeki p çıkarmak için daha iyi görürsün.”Kutsal olanı köpeklere vermeyin. İncilerinizi

⁴⁴¹ Matta 5:33-35.

⁴⁴² Matta 6:2-4.

⁴⁴³ Matta 6:16-18.

⁴⁴⁴ Bultmann, “The New Approach of New Testament”, s. 58.

⁴⁴⁵ Nelson, **Implications of Form Criticism for A Knowledge of Historical Jesus**, s. 206.

⁴⁴⁶ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 148.

⁴⁴⁷ Bultmann, “The Study of Synoptic Gospels”, s. 58.

domuzların önüne atmayın. Yoksa bunları ayaklarıyla çiğnedikten sonra dönüp sizi parçalayabilirler.”⁴⁴⁸

Münakaşalı söylemler içeren diğer bir örnek de “İsa onlara ayrıca şunu söyledi: “Kendi törenizi sürdürmek için Tanrı buyruğunu bir kenara itmeyi ne de güzel beceriyorsunuz! Musa, ‘Annene babana saygı göstereceksin’ ve, ‘Annesine ya da babasına söven kesinlikle öldürülecektir’ diye buyurmuştu. Ama siz, ‘Eğer bir adam annesine ya da babasına, benden alacağın bütün yardım kurbandır, yani Tanrı’ya adanmıştır derse, artık annesi ya da babası için bir şey yapmasına izin yok’ diyorsunuz. Böylece kuşaktan kuşağa aktardığınız törelerle Tanrı’nın sözünü geçersiz kılıyorsunuz. Buna benzer daha birçok şey yapıyorsunuz.”⁴⁴⁹ anlatısıdır.

Bu örnekler o dönemin toplumunda Yahudi muhaliflerin saldırısına karşı bir savunma olarak görülmektedir. Özellikle önemli olan bu söylemler halktan olan havarilere ya da öğrenciler için kurallar içermektedir. Ve kilisenin misyonuna hizmet etmektedir.⁴⁵⁰ Muhtemelen hepsi kilisenin ürettiği söylemlerdir. Bununla birlikte Bultmann İsa’nın söylemlerinden, Tarihsel İsa’nın öğretilerinin asıl içeriğine ulaşılabilir olduğu sonucuna varmaktadır.⁴⁵¹

Genel olarak bakıldığında ise Bultmann bu başlık altında İsa’nın sözlerinin bir derlemesini sunmayı değil gelenekteki söylemlerin İsa’ya ait olup olmadığına dair ayırt edebilecek deliller olup olmadığını incelemeyi amaçlamıştır. Bultmann hikmet sözleri başlığı altında sinoptik gelenekteki atasözlerini ele alır. Sinoptik gelenekteki atasözlerinin Yahudi geleneğine dayandığını ifade eder. İsa’nın peygambere özgü apokaliptik söylemlerinin ise otantikliği daha yüksek olduğunu fakat erken dönem kilisesinin bu söylemleri üretmeye devam ettiğini de ifadelerine ekler. İsa’nın yasaya dair söylemleri başlığı altında incelediği anlatılar sonucunda kilise misyonunun baskın olduğunu söyler. Dolayısıyla Bultmann’ın İsa’ya ait sözler başlığı altında incelediği örneklerle ve analizlere bakıldığında sinoptik gelenekte baskın olan Rabbinik ve Helenistik geleneğin olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Bultmann, İsa’nın sözlerine, eylemlerine ve karakterine dair bir şey söylemediğini fakat İsa’nın mesajına ulaşılabilir olduğunu ifade etmektedir.

⁴⁴⁸ Matta 7:5-6.

⁴⁴⁹ Markus 7:9-13.

⁴⁵⁰ Nelson, **Implications of Form Criticism for A Knowledge of Historical Jesus**, s. 207.

⁴⁵¹ A.e.

3.3. Aktarılan Rivayet Geleneği

Bultmann, rivayet geleneğini iki başlık altında incelemiştir. Bu başlıklar mucize anlatıları ve tarihsel anlatılar ile efsanelerdir.

3.3.1. Mucize Anlatıları

Bultmann sinoptik geleneğin diğer form kategorisinde mucize anlatılarına yer vermektedir. Mucize anlatıları özdeyişlere ve İsa'nın söylemlerine göre daha uzun ve ayrıntılıdır. Özdeyişlerde olduğu gibi rivayetin odak noktası İsa'ya atfedilen bir özdeyiş ya da söylem değil, mucizenin kendisidir. Form eleştiri metoduna göre mucize anlatıları geleneğin gelişimindeki daha ileri safhaya tekabül etmektedir.⁴⁵² Bultmann, Sinoptik İnciller'in mucize anlatılarını içermesinin mahiyetini "İsa, öğrencilerinin önünde, bu kitapta yazılı olmayan başka birçok doğüstü belirti gerçekleştirdi. Ne var ki yazılanlar, İsa'nın, Tanrı'nın Oğlu Mesih olduğuna iman edesiniz ve iman ederek O'nun adıyla yaşama kavuşasınız diye yazılmıştır."⁴⁵³ sözüne referansla açıklamaktadır.⁴⁵⁴ Sinoptik İnciller'de geçen mucize anlatılarının anlamı ve biçimi bütün olarak bunu desteklemekte olduğunu ifade eder.

Bultmann, mucize anlatılarını ele alırken faydalandığı eserler⁴⁵⁵ arasında iyileştirme mucizelerini kapsamlı bir şekilde ele aldığı Otto Weinreich'in Antike Heilungswunder (Ancient Miracle of Healing, 1909) adlı çalışması ve Paul Fiebig'in *Wundergeschichten Des Neutestamentlichen Zeitalters (Jewish Miracle Narratives of the New Testament Period, 1911)* adlı eseri yer alır. Mucize anlatıları ile Helenistik mucize anlatıları arasındaki benzerlikleri, onların oluşumunu ve kökenine dair önemli bilgiler veren Lucian of Samosata'nın (II.yüzyıl) *The Friends of Lies* adlı çalışmasıyla beraber MÖ IV yılında doğmuş Apollonius'un, biyografisini ilk yazan Flavius Philostratus'un⁴⁵⁶ (175-245) *Life of Apollonius* adlı eseri ve en son olarak Cornelius Tacitus'un *The History* kitabı da yine faydalandığı eserler arasında yer almaktadır.

⁴⁵² A.e., s. 241.

⁴⁵³ Yuhanna 20:30.

⁴⁵⁴ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 218.

⁴⁵⁵ Bultmann, "The Study of Synoptic Gospels", s. 36.

⁴⁵⁶ Kürşat Haldun Akalın, **Yeni Ahit'teki Tyanalı Apollonius**, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.12, 2015, s.1.

Bultmann mucize anlatılarını kendi içerisinde iyileştirme mucizeleri ve doğa mucizeleri olmak üzere ikiye ayırmıştır. İyileştirme mucizeleri başlığı altında on üç anlatı, doğa mucizeleri başlığı altında altı anlatı olmak üzere toplam olarak on dokuz anlatıyı ele almıştır.⁴⁵⁷ Mucize anlatıları başlığı altında ele aldığı rivayetler:⁴⁵⁸ “İsa’nın Havra’da kötü ruha tutulmuş adamın iyileştirmesi”⁴⁵⁹, “Cinli bir adamın iyileştirilmesi”⁴⁶⁰, “Cinli bir çocuğun iyileştirilmesi”⁴⁶¹, “Dilsiz cinlinin iyileştirilmesi”⁴⁶², “Simun’nın kaynanasının iyileştirilmesi”⁴⁶³, “İsa bir cüzzamlıyı iyileştiriyor”⁴⁶⁴, “Bir felçlinin iyileştirilmesi”⁴⁶⁵, “Sağır bir adam iyileştiriliyor”⁴⁶⁶, “Beytsayda’da kör bir adam iyileştiriliyor”⁴⁶⁷, “Kör Bartımay’ın gözleri açılıyor”⁴⁶⁸, “İki körle bir dilsizin iyileştirilmesi”⁴⁶⁹, “Dirilen kız, iyileşen kadın”⁴⁷⁰, “İsa’nın Nain’deki adamı diriltmesi”⁴⁷¹dir.

Doğa mucizeleri başlığı altında ise, “Fırtınanın dinmesi”⁴⁷², “İsa su üstünde yürüyor”⁴⁷³, “İsa beş bin kişiyi doyuruyor”⁴⁷⁴, “İsa dört bin kişiyi doyuruyor”⁴⁷⁵, “İsa’nın ilk öğrencileri”⁴⁷⁶, “Meyvesiz incir ağacı”⁴⁷⁷, “Balığın ağzından çıkan akçe”⁴⁷⁸ anlatılarını ele almıştır.

Bultmann iyileştirme mucizelerini kötü ruha tutulmuş hastaların iyileştirildiği anlatılar ve diğer hastalıkların iyileştirildiği anlatılar olmak üzere iki kısımda ele almıştır. Kötü ruha tutulmuş insanların iyileştirilme anlatılarının kilise için ayrı bir

⁴⁵⁷ Nelson, **Implications of Form Criticism for A Knowledge of Historical Jesus**, s. 243.

⁴⁵⁸ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 209-218.

⁴⁵⁹ Markus 1:21-28.

⁴⁶⁰ Markus 5:1-21.

⁴⁶¹ Markus 9:14-27.

⁴⁶² Matta 9:32-34.

⁴⁶³ Markus 1:29-31.

⁴⁶⁴ Markus 1:40-45.

⁴⁶⁵ Markus 2:1-12.

⁴⁶⁶ Markus 7:32-37.

⁴⁶⁷ Markus 8:22-27.

⁴⁶⁸ Markus 10:46-52.

⁴⁶⁹ Matta 9:27-31.

⁴⁷⁰ Markus 5:21-43.

⁴⁷¹ Luka 7:11-17.

⁴⁷² Markus 4:37-41.

⁴⁷³ Markus 6:45-52.

⁴⁷⁴ Markus 6:34-44.

⁴⁷⁵ Markus 8:1-9.

⁴⁷⁶ Luka 5:1-11.

⁴⁷⁷ Markus 11:12-14.

⁴⁷⁸ Matta 17:24-27.

önemi vardır. Çünkü kötü ruhun Mesih'i tanıdığı ve onun gücünü bildiği aktarılmaktadır.⁴⁷⁹ Bultmann'a göre İsa'nın havrada kötü ruhlu kişiyi iyileştirmesi anlatısında "Senin kim olduğunu biliyorum, Tanrı'nın Kutsalı'sın sen!"⁴⁸⁰ olarak yer alan kısım Markus tarafından eklenmiştir. Bultmann, bu ifadeye dair Otto Bauernfeind'in görüşlerini desteklemektedir. Bauernfeind'e göre bu ifade İsa'nın mesih olduğuna bir itiraf değil "korumacı" bir anlam yüklemektedir.⁴⁸¹ Çünkü kötü bir ruh tarafından tehdit edilen bir kişinin aynı zamanda kötü ruh tarafından tanınması ona güç katmaktadır.

Hem Helenistik gelenekte hem de Yahudi geleneğinde özdeş anlatılara rastlanmaktadır. Öncelikle Yahudi geleneğinde Talmud'da geçen anlatıya göre Hanina b. Dosa cinlerin kraliçesi olan ve her gece ortaya çıkan Agrath'ın yerleşim yerlerine girmesini yasaklar, onun özrü karşılığında da sadece Şabat günleri ve çarşamba günleri serbest kalmasına izin verir.⁴⁸² Buna benzer şekilde Helenistik gelenekte *Life of Appolonius*'da geçen anlatılar vardır. Bunlardan biri şöyledir: "Yoksul bir kadının on altı yaşındaki bir oğlunun iki yıldır içine cin girdiğini, şimdi ise cinin yalancı ve alaycı bir tavırda olduğunu söyler. Orada bulunan bilgilerden biri neden bunu söylediğini sorar? Kadın da kendi oğlunun yakışıklı bir çocuk olduğunu, cinin oğluna aşık olduğunu, onun aklını alıkoyduğunu, okula gitmesine, okçuluğu öğrenmesine, hatta evde durmasına bile mani olduğunu ıssız yerlere götürdüğünü söyledi. Oğlunun sesinin boğuk olduğunu ve farklı gözlerle baktığını, oğlunu azarladığında bile kendisini tanımadığını söyledi. Kadın tüm hikayeyi anlattıktan sonra cinin oğlunu öldürmekle tehdit ettiğini söyledi. Bilge kadını yüreklendirerek, düşünden çıkardığı bir tehditler ve uyarılar içeren mektubu kadının cine okuması için verdi. 'Bunu ona okursan oğlunu öldüremez' dedi."⁴⁸³

Diğer bir örnek ise "Apollonius, Tanrıların şerefine toprağa dökülen şarap üzerine konuşurken, bir genç şarabın bir kısmını içerken bir kısmı döküldü. Yüksek

⁴⁷⁹ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 223.

⁴⁸⁰ Markus 1:24.

⁴⁸¹ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 209.

⁴⁸² Talmud, Pes.122; Ed. Marty Herz Lapid, **The Rabbinic Gospel of Mark**, Publications, 2017, s. 12.

⁴⁸³ Flavius Philostratus, **The Life of Apollonius of Tyana; The Epistles of Apollonius and The Treatise of Eusebius**, terc. F.C. Conybeare, Oxford University, c.3., t.y., s. 315.

sesle haykırırken , kahkahaları ve boğuk bir sesi vardı. Apollonius ona baktı ve dedi ki bu aşağılayıcı tavrı yapan sen değil seni ele geçirdiğini fark etmediğin cindir. Genç, onu bir cinin ele geçirdiğinden habersizdi. Genç kimsenin gülmediği şeylere gülüyor, hiçbir sebep yokken ağlamaya başlıyor, kendi kendine konuşup şarkı söylüyordu. Apollonius ona dik dik baktığında, cin korkudan ağlayarak sesler çıkarttı ve öfkелendi, sonra cin gencin bedeninden çıkacağını ve bir daha kimsenin bedenine girmeyeceğine yemin etti. Apollonius onu azarladı ve gencin bedeninden çıkmasını söyledi ve yaptığına dair görünür bir işaret göstermesini istedi. Cin de orada bulunan bir heykeli yere atacağını söyledi. Heykel sallanıp düştükten sonra gençte kendine geldi.”⁴⁸⁴ şeklinde geçmektedir.

Bultmann, diğer hastalıkların iyileştirilmesinin yer aldığı Rabbinik gelenekteki örnekler Hanina ben Dosa’nın iyileştirmelerini vermiştir. Hanina ben Dosa, I. yüzyılda yaşamış Galile’de etkili bir kişidir.⁴⁸⁵ Rabbinik öğretisine göre: “R. Gamaliel’in oğlu bir gün hastalanıyor. İki öğrencisini oğluna dua etmelerini istemeleri için Hanina b. Dosa’a gönderiyor. Hanina b. Dosa onlarla görüştükten sonra dua etmek için üst kattaki odasına çıkıyor. Aşağıya indiğinde öğrencilere diyor ki gidin, ateş onu bıraktı. Öğrenciler Hanina b. Dosa’a soruyorlar: ‘Sen peygamber misin?’ O da ben ne bir peygamberim ne de bir peygamberin oğluyum. Fakat ben bunları yaşayarak öğrendim. Eğer benim duam etkili olursa onun kabul ettiği eğer olmazsa kabul etmediği anlamına gelir. Öğrencileri R. Gamaliel’in yanına geldiklerinde, onlara tam zamanında geldiklerini ve ateşin düştüğünü söyledi.”⁴⁸⁶ Bu örneğe paralel olan diğer bir örnek de yine Hanina b. Dosa’nın Johanan ben Zakkai’nin oğlunu da dua ederek iyileştirmesidir. Bu anlatı şöyle geçmektedir: “Hanina b. Dosa Tevrat okumak için Johanan ben Zakkai’ye gidiyor. Johanan ben Zakkai hasta oğlu’nun iyileşmesi için ondan dua etmesini istiyor. Hanina b. Dosa, başını dizlerinin arasına alıp dua etmeye başladı. Johanan ben Zakkai Hanina hakkında söyle dedi. Tüm gün başını dizlerinin arasında tutsa bile bunun farkına

⁴⁸⁴ Flavius Philostratus, *The Life of Apollonius of Tyana; The Epistles of Apollonius and The Treatise of Eusebius*, s. 392.

⁴⁸⁵ Maureen W. Yeung, *Faith in Jesus and Paul: A Comparison with Special Reference to ‘Faith that Can Remove Mountains’ and ‘Your Faith Has Healed/Saved You’*, Mohr Siebeck, 2002, s. 113.

⁴⁸⁶ A.e., s. 113.; Bultmann, *History of The Synoptic Tradition*, s. 232.

varmaz. Karısı da ona ‘O senden daha mı üstün?’ diye sordu. O da ‘Hayır, o Kral’ın huzurunda bir hizmetçi, ben ise Kral’ın önünde bir soyluyum.’ diye cevap verdi.”⁴⁸⁷

Bultmann, Helenistik gelenekteki paralel örneklerle ise Seutonius’un *The Live of The Vespasian* adlı eserinde geçen ve Lucian’ın *Love of Lies* adlı eserinde geçen anlatılarda da total bir adam ile kör bir adamın iyileştirilmesini vermiştir. İki örnekte de İsa’nın iyileştirmelerinde olduğu gibi hastalar dokunarak iyileştirilmektedir. ⁴⁸⁸

Son olarak ölüyü diriltme anlatılarında da paralel örneklerle rastlanmaktadır. Helenistik gelenekte Apollonius’un ölü gelini dirilttiği anlatı örnek olarak verilebilir. “Apollonius’un bir anlatısında bir genç kız düğününün ilk saatlerinde vefat etmiştir. Damat onun tabutunu ağıt yakarak uğurlamaktadır. Tüm Roma o damatla birlikte yas tutmaktadır. Apollonius onların yasını görünce tabutu indirin sizin bu bekar kız için döktüğünüz yaşlarınızı dindireceğim. Ve onlara kızın ismini sordu ve ona yalnızca dokunarak ve bazı sırlı sözcükler söyleyerek kızını diriltti.”⁴⁸⁹

Bultmann mucize anlatılarının karakteristik özelliklerini genel olarak üç bölümde⁴⁹⁰ sıralamaktadır. Birinci bölümde hastanın ve hastalığın durumu tanımlamaktadır.⁴⁹¹ Anlatılarda yer alan hastalığının süresi, hastalığın ölümcül ve tehlikeli olması, hekimlerin hastalığı iyileştirilmesinde yetersiz kalmaları, şifacının tedavisinden şüphe duyma ve küçük görme kısımları birinci bölümün içerisinde yer almaktadır.⁴⁹² Bultmann’ın bu bölümde yer verdiği sinoptik gelenekteki örnekleri önce, diğer geleneklerdeki benzer örnekleri ise sonra ele alınacaktır.

Sinoptik gelenekte hastalığın süresine dair ifadeler “12 yıl”⁴⁹³, “küçüklüğünden beri böyle”⁴⁹⁴ “18 yıldır içinde”⁴⁹⁵ şeklinde geçmektedir.

⁴⁸⁷ A.e., s. 114.

⁴⁸⁸ Suetonius, *The Life of Vespasian*, böl. 7, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Vespasian*.html 16.06.2019.; Bultmann, *History of The Synoptic Tradition*, s. 233.

⁴⁸⁹ Philostratus, *The Life of Apollonius of Tyana; The Epistles of Apollonius and The Treatise of Eusebius*, terc. F.C. Conybeare, Oxford University, c.3, böl.47. s.331.

⁴⁹⁰ Bultmann, “The Study of The Synoptic Gospels”, s. 37.

⁴⁹¹ A.e.

⁴⁹² Bultmann, *History of The Synoptic Tradition*, s. 221.

⁴⁹³ Markus 5:25.

⁴⁹⁴ Markus 9:21.

⁴⁹⁵ Luka 13:11.

Hastalığın ölümcül ve tehlikeli olduğuna dair ifadelerle “Ruh onu nerede yakalarsa yere çarpıyor. Çocuk ağzından köpükler saçıyor, dişlerini gıcırdatıyor ve kaskatı kesiliyor. Ruhunu kovmaları için öğrencilerine başvurdum, ama başaramadılar.”⁴⁹⁶ kısmı örnek verilebilir. Diğer bir örnek olarak da, “Mezarların içinde yaşayan bu adamı artık kimse zincirle bile bağlı tutamıyordu. Birçok kez zincir ve kösteklerle bağlandığı halde, zincirleri koparmış, köstekleri parçalamıştı. Hiç kimse onunla başa çıkamıyordu. Gece gündüz mezarlarda, dağlarda bağırıp duruyor, kendini taşlarla yaralıyordu”⁴⁹⁷ anlatısı verilebilir. Helenistik gelenekteki örnekte de benzer ifadeler görülmektedir. Lucian’ın *Love of Lies* kitabında Kudüs’ten bir Süryani bilge adam bir çok iyileştirme yapmasıyla biliniyordu. “Ay ışığında ruhun onu yere çarpması, gözlerinin devretmesi ağzının köpürmesi”⁴⁹⁸ ve Midas’ın bir yılan tarafından sokulması ve bacağına kangren olması yerde yatıyor olması ve amansız bir acıyla kıvrınması verilebilir.⁴⁹⁹

Hekimlerin etkisiz tedavilerine dair ifadelerle örnek olarak “Birçok hekimin elinden çok çekmiş, varını yoğunu harcamış, ama iyileşeceğine daha da kötüleşmişti”⁵⁰⁰, “Duvarda, başımın üstünde serçeler olduğunu bilmiyordum. Onlardan damlayan sıcak birikintiler gözlerimin içine düştü. Ardından, gözlerimde beyaz benekler oluştu ve tedavi için hekimlere gitmek zorunda kaldım. Ama gözlerim için gereğinden çok merhem denemelerine karşın, benekler beni daha çok körleştiriyordu ve sonunda tümüyle kör oldum.”⁵⁰¹ anlatıları verilebilir.

Şifacının tedavisinden şüphe duyma ve küçük görmenin yer aldığı ifadeler; “Onlar ise kendisiyle alay ettiler”⁵⁰², “Gel gelelim Naaman oradan öfkeyle ayrıldı. “Sandım ki dışarı çıkıp yanıma gelecek, Tanrısı Rabb’i adıyla çağırarak eliyle hastalıklı derime dokunup beni iyileştirecek” dedi”⁵⁰³ şeklinde yer almaktadır.

⁴⁹⁶ Markus 9:18.

⁴⁹⁷ Markus 5:3-5.

⁴⁹⁸ Lucian, “The Lover of Lies or Doubter”, **The Works of Lucian**, trans. A.M. Harmon, c.3, 1913, s. 345.

⁴⁹⁹ Lucian, “The Lover of Lies or Doubter”, s. 335-337.

⁵⁰⁰ Markus 5:26.

⁵⁰¹ Tobit 2:10.

⁵⁰² Markus 5:40.

⁵⁰³ II Krallar 5:11.

İkinci bölümde ise iyileştirme kısmı anlatılmaktadır.⁵⁰⁴ İyileşmenin hastanın yanına yaklaşarak ve dokunuşla, sözle iyileştirilmesi ya da yabancı veya gizemli bir sözcük anlatıda şifacıya özgü el hareketleriyle birlikte anlatılmaktadır. Öncelikle el ile dokunarak gerçekleşen iyileşme örnekleri şunlardır: “O da hastaya yaklaştı, elinden tutup kaldırdı...”⁵⁰⁵ “İsa'nın yüreği sızladı, elini uzatıp adama dokundu...”⁵⁰⁶, “Çocuğun elini tutarak...”⁵⁰⁷, “Parmaklarını adamın kulaklarına soktu, tükürüp onun diline dokundu.”⁵⁰⁸, “İsa körün elinden tutarak onu köyün dışına çıkardı. Gözlerine tükürüp ellerini üzerine koydu ve “Bir şey görüyor musun?” diye sordu. Adam başını kaldırıp, “İnsanlar görüyorum” dedi, “Ağaçlara benziyorlar, ama yürüyorlar.””⁵⁰⁹, “Bunun üzerine İsa körlerin gözlerine dokunarak, “İmanınıza göre olsun” dedi.”⁵¹⁰, “İsa onlara acıdı, gözlerine dokundu. O anda yeniden görmeye başladılar ve O'nun ardından gittiler.”⁵¹¹

İyileşmenin elbiseye dokunarak gerçekleştiği anlatılar arasında⁵¹² “Kadın, İsa hakkında anlatılanları duymuştu. Bu nedenle, kalabalıkta O'nun arkasından gelip giysisine dokundu. İçinden, “Giysilerine bile dokunsam kurtulurum” diyordu. O anda kanaması kesiliverdi. Kadın, bedeninin derinliğinde acıdan kurtulduğunu hissetti.”⁵¹³, “Köy olsun, kent ya da çiftlik olsun, İsa'nın gittiği her yerde, hastaları meydanlara yatırıyor, sadece giysisinin eteğine dokunmalarına izin vermesi için yalvarıyorlardı. Dokunanların hepsi de iyileşti.”⁵¹⁴ anlatıları yer almaktadır.

Sözle iyileştirilmenin gerçekleştiği anlatılara⁵¹⁵ örnek olarak ise “İsa “İsterim, temiz ol!” dedi”⁵¹⁶, “Sonra felçliye, “Sana söylüyorum, kalk, şiltene topla, evine git!” dedi”⁵¹⁷ “Adama, “Elini uzat!” dedi. Adam elini uzattı, eli yine sapasağlam

⁵⁰⁴ Bultmann, “The Study of The Synoptic Gospels”, s. 38.

⁵⁰⁵ Markus 1:31.

⁵⁰⁶ Markus 1:41.

⁵⁰⁷ Markus 5:41.

⁵⁰⁸ Markus 7:33.

⁵⁰⁹ Markus 8 :23-24.

⁵¹⁰ Matta 9:29.

⁵¹¹ Matta 20:34.

⁵¹² Bultmann, “The Study of The Synoptic Gospels”, s. 38.

⁵¹³ Markus 5:27-29.

⁵¹⁴ Markus 6:56.

⁵¹⁵ Bultmann, “The Study of The Synoptic Gospels”, s. 38.

⁵¹⁶ Markus 1:41.

⁵¹⁷ Markus 2:11.

oluverdi.”⁵¹⁸ “İsa, “Gidebilirsin, imanın seni kurtardı” dedi. Adam o anda yeniden görmeye başladı ve yol boyunca İsa’nın ardından gitti.”⁵¹⁹ “Kızım, kalk!” diye seslendi.”⁵²⁰ “İsa onu görünce yanına çağırdı. “Kadın” dedi, “Hastalığından kurtuldun.””⁵²¹ anlatıları verilebilir. Bunun yanı sıra iyileştirme mucizelerinde gizemli sözcüklere de yer verilmektedir. Örnek olarak, “Çocuğun elini tutarak ona, “Talita kumi!” dedi. Bu söz, “Kızım, sana söylüyorum, kalk” demektir.”⁵²², “Sonra göğe bakarak içini çekti ve adama, “Effata”, yani “Açıl!” dedi.”⁵²³ konulu anlatı verilebilir.

Bultmann Helenistik gelenekte de benzer iyileştirme mucizelerinin yer aldığını ifade eder. Örnek olarak, Antigonus’in romatizma hastası olan Eucrates’i hastalığını azarlayarak acısını dindirmesi ve iyileştirmesi anlatılır.⁵²⁴ “Kudüs’lü Süryanili’nin anlatısında da kötü ruhla konuşması ve onu azarlaması ve kötü ruhun hastanın bedeninden gri bir duman şeklinde çıkması”⁵²⁵, “Bir Babilli’nin yılanın zehirlediği Midas’ı, vücudundaki zehir bir sözle çıkarması, ayaklarını bağladıktan sonra üzerinde bakire bir kızın mezar taşından bir parça kırması”⁵²⁶ anlatılır.

Bultmann Yahudi geleneğinde de iyileştirme için farklı el hareketleri, gizemli sözcüklerin yer aldığını anlatılar bulunduğunu söyler. Benzerliğin açık bir şekilde görüldüğü örnekler arasında Yahudi Elezar’ın, Vspasian’nın, oğullarının, askerlerinin, kaptanlarının önünde kötü ruha tutulmuş insanları iyileştirilmesi yer alır. Anlatıya göre⁵²⁷ Elazar, hastalıklı kişinin burun deliklerine Süleyman’dan kalma bir yüzük koyuyor. Kötü ruhu, böylelikle kişinin burun deliklerinden çıkardıktan sonra hasta yere yığılıyor. Elezar, kötü ruhu tekrar içine girmesin diye

⁵¹⁸ Markus 3:5.

⁵¹⁹ Markus 10:52.

⁵²⁰ Luka 8:54.

⁵²¹ Luka 13:12.

⁵²² Markus 5:41.

⁵²³ Markus 7:34.

⁵²⁴ Lucian, “The Lover of Lies or Doubter”, s. 331.

⁵²⁵ Lucian, “The Lover of Lies or Doubter”, s. 345.

⁵²⁶ Lucian, “The Lover of Lies or Doubter”, s. 335-337.

⁵²⁷ Josephus, The Antiquities of ,The Jews, (çevrimiçi),

http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0037-0103,_Flavius_Josephus,_The_Antiquities_Of_The_Jews,_EN.pdf, 12.06.2019, 2:5.

azarlayıp. Süleyman'ın ismini anmaya ve gizemli sözleri söylemeye devam ediyor.⁵²⁸

Son olarak mucizenin herkesten uzak bir yerde gerçekleşmesi gerekliliği vardır. Sinoptik gelenekteki örneklerdeki şu ifadelerde “Onlar ise kendisiyle alay ettiler. Ama İsa hepsini dışarı çıkardıktan sonra çocuğun annesini babasını ve kendisiyle birlikte olanları alıp çocuğun bulunduğu odaya girdi.”⁵²⁹, “İsa adamı kalabalıktan ayırıp bir yana çekti.”⁵³⁰, “İsa körün elinden tutarak onu köyün dışına çıkardı.”⁵³¹ bu bariz bir şekilde görülmektedir. Burada Dibelius ve Bultmann gizemli mesih anlayışına karşı çıkmaktadırlar. Dibelius ve Bultmann'ın ayrıldıkları nokta ise Dibelius İsa'nın dikkatleri üzerine çeken bir büyücü fikrinin yayılmamasına dayandırmaktadır. Bultmann ise Tanrı'ya ait eylemlerin gizli kalmasının gerekliliğine dayandırmaktadır. Önceki verilen örneklerde olduğu gibi mucize anlatılarında gizemli sözcüklerin kullanılması da bu düşünceyle paralellik taşımaktadır. Aynı zamanda Eski Ahit'teki örneklerde de bu görülmektedir. “Ey kral, sana gizli bir haberim var” Kral ona, “Sus” diyerek yanındaki adamların hepsini dışarı çıkardı.”⁵³² Diğer bir örnek ise Tekvin Kitabı'nda geçen Lut kavmi⁵³³ örneğidir. Lut'a azap ineceği için uzaklaşmasını söylerler.

Üçüncü bölüm olarak da mucizenin etkisine şahit olan halkta şaşkınlık, hayret ve tasdikleme gibi olağanüstü etkiler bırakmasıdır. Bultman halkın tepkini gösteren Sinoptik İnciller'deki grekçe ifadelerle vurgu yapar. Sinoptik gelenekte orada bulunan ahaliyi “ἅπαντες” “herkes”, ve “οἱ ὄχλοι” “kalabalık” olarak tasvir edilmektedir. Bununla birlikte mucizelere verilen tepkiler ise “ἐθαύμασαν”, “hayretler içerisinde”⁵³⁴, “ἐφοβήθησαν” “korku içinde”⁵³⁵, “ἐξίστασθαι” “şaşakalmak”⁵³⁶ bu ifadelerle anlatılmaktadır. İyileşen kişinin davranışlarıyla da mucizenin etkisi

⁵²⁸ Kaufmann Kohler, Ludwig Blau, “exorcism”, Jewish Encyclopedia, 1906, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles>, Todd Klutz, The Exorcism Stories In Luke-Acts: A Sociostylistic Reading, Cambridge University Press, 2004 s. 259.

⁵²⁹ Markus 5:40.

⁵³⁰ Markus 7:33.

⁵³¹ Markus 8:23.

⁵³² Hakimler 3:19.

⁵³³ Tekvin 19:14-16.

⁵³⁴ Sinoptik gelenekte bu ifadenin kullanıldığı anlatılar için bkz: Markus 1:27, 2:12, Luka 4:36, 5:26, 7:16.

⁵³⁵ Sinoptik gelenekte bu ifadenin kullanıldığı anlatılar için bkz: Markus 4:41, 5:15, Matta 9:8, 17:6.

⁵³⁶ Sinoptik gelenekte bu ifadenin kullanıldığı anlatılar için bkz: Markus 2:12,5:42, 6:51 Matta 12:23.

gösterilmektedir. “Felçli adamın iyileştirilmesi” anlatısında olduğu gibi “Adam kalktı, hemen şiltesini topladı, hepsinin gözü önünde çıkıp gitti.”⁵³⁷, havra yöneticisinin kızının iyileştirildiği anlatısında aktarıldığı gibi “ On iki yaşında olan kız hemen ayağa kalktı, yürümeye başladı.”⁵³⁸, Simun’un kaynanasının iyileşir iyileşmez onlara hizmet etmesi⁵³⁹ mucizenin etkisini göstermektedir. Bununla birlikte mucizenin etkilerinin arasında acımasız ve yıkıcı olanlar da vardır. Bunlara örnek olarak “İsa’nın izin vermesi üzerine kötü ruhlar adamdan çıkıp domuzların içine girdiler. Yaklaşık iki bin domuzdan oluşan sürü, dik yamaçtan koşuşarak göle atlayıp boğuldu.”⁵⁴⁰ Son olarak da şifa bulan insanların azledilmesi de yer alır.⁵⁴¹

Doğa mucizelerinden İsa’nın fırtınayı dindirmesi ile Rabbinik gelenekte R. Tanchuma’nın aktardığı anlatı⁵⁴² paralellik göstermektedir⁵⁴³. Bu anlatıya göre “Putperestlere ait bir gemi Akdeniz sularında yelken açıyor. Gemide bir Yahudi çocuk da bulunuyor. Denizde onların üzerine büyük bir fırtına kopuyor. Herkes kendi putunu eline alıp, Tanrılarını yardıma çağırmaya başlıyorlar. Fırtına dinmek bilmiyor. Tanrılarının hiç gelmeyeceğini anladıkları an Yahudi çocuğa ayağa kalk çocuk ve Tanrı’nı yardıma çağır diyorlar. Çünkü biz senin Tanrı’nın onu ne zaman çağırırsan geldiğini duyduk. Çocuk bunun üzerine ayağa kalkıyor. Tüm kalbiyle dua etmeye başlıyor. En yüce olan çocuğun duasını işitti ve fırtına dindi. Gemi karaya çıktığında herkes çocuğun ihtiyacı olan bir şey almak için çocuğa sordular. Çocuk da bu yabancı fakirden ne istiyorsunuz dedi, onlar da sen mi fakirsin. Aslında onların kendileri fakir dilencilerdi. Nereye gitseler tanrılarını yanlarında taşıyorlardı ama tanrıları onlara hiçbir zaman yardıma gelmemişti. “Tanrımız Rab her çağırdığımızda bize yakın olur. Tanrısı kendisine böylesine yakın olan başka bir büyük ulus var mı?”⁵⁴⁴ Tesniye Kitabı’nda geçen bu söz bu sebeple söylenmiştir. Aynı zamanda Eski Ahit’te geçen Yunus kıssasıyla⁵⁴⁵ iç içe geçmiş bir haldedirler. İki anlatıda da

⁵³⁷ Markus 2:12.

⁵³⁸ Markus 5:42.

⁵³⁹ Markus 1:31.

⁵⁴⁰ Markus 5:13.

⁵⁴¹ Markus 5:19, 5:34, 7:29, 10:52, Matta 8:13.

⁵⁴² Catherine Hezser, *Jewish Travel in Antiquity*, Germany, Mohr Siebeck, 2011, s. 262.

⁵⁴³ Bultmann, *History of The Synoptic Tradition*, s. 234.

⁵⁴⁴ Tesniye 4:7.

⁵⁴⁵ Yunus 1:1-17.

İsa'nın uykuya dalması ve yunusun uykuya dalması aynı zamanda putperest tayfa ile Yahudi tayfa arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

“Meyvesiz incir ağacı”⁵⁴⁶ anlatısına paralel olarak R. Eliezer hakkındaki anlatı⁵⁴⁷ verilebilir. Eliezer, Yasaya dair yorumunun doğruluğunu kanıtlamak için harnup ağacının sökülmesine sebep olmuştur. Bultmann'a göre bu uzak bir örnek olmakla beraber, bu düşüncenin yahudi geleneğinden gelmesinin de mümkün olabileceğini ifade eder.

Bultmann, sinoptik gelenekte yer alan mucize anlatılarını ele alırken diğer başlıklarda da olduğu gibi diğer geleneklerde olan paralel birçok örneğe yer vermiştir. Bultmann, farklı kaynaklardan derlediği bu örneklerle, mucize anlatılarının fenomenolojisini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Mucize anlatıları başlığında ele alınan soru, sinoptik gelenekte yer alan mucize anlatılarının Rabbinik ve Helenistik gelenekle aralarındaki içerik, biçim, tema bakımından benzerlik taşıyıp taşımadığıdır. Bu geleneklerin ortaya çıkmaları ve gelişmelerinin aynı yolla ve aynı ortam içinde olup olmadığıdır.

Bultmann, mucize anlatılarının sinoptik geleneğin ana unsuru olduğunu ifade eder. Bunun yanı sıra mucize anlatılarının amacının biyografik olmadığını söyler. Çünkü, bu anlatılarda İsa'nın karakterinden ziyade İsa'nın kudreti öne çıkmaktadır. Örneklerde görülen şifanın gerçekleşmesi için hastanın iman etmesinin istenmesi bu düşünceyi desteklemektedir. Buradaki iman İsa'ya ya da İsa'nın mesajına iman değildir. Burada hastanın şifacının hastalığı iyileştireceğine inanması söz konusudur. Dolayısıyla İsa'nın mucize anlatılardaki eylemlerinin tamamen sembolik olduğunu söyler. İyileştirme anlatılarında iyileşme tamamen İsa'nın iradesiyle ortaya çıkmaktadır.

Bultmann, sinoptik gelenekteki mucize anlatılarına yönelik ele aldığı örnekler çerçevesinde genel olarak sinoptik gelenekte yer alan mucize anlatılarının kendine münhasır bir tarihi sürece sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁵⁴⁸ Ayrıca, mucize

⁵⁴⁶ Markus 11:12-14.

⁵⁴⁷ Ayrıntılı bilgi almak için bkz: Fiebig, Jued Wunderg, s. 31.

⁵⁴⁸ Bultmann, **The History of The Synoptic Tradition**, s. 241.

anlatılarında geçen yer ve zamanların kurgusal olduğunu ve İncil yazarlarının anlatımın akıcılığını sağlamak için bağlamlar oluşturduğunu da ifade etmektedir.⁵⁴⁹

3.3.2. Tarihsel Anlatılar ve Menkıbeler

Bultmann, tarihsel anlatılar ve menkıbeler⁵⁵⁰ kategorisini tam manasıyla mucize anlatı özelliği taşımayan ama dini olmasıyla birlikte yüksek duygulara çıkaran karakteriyle tarihsel olan anlatılardan oluşturmuştur. Bu konuda Dibelius'un yaklaşımı da Bultmann'inkine paraleldir. Dibelius da menkıbelerin tarihselliklerini tamamen reddetmenin doğru olmayacağını ifade eder.⁵⁵¹ Dini yönlerini vurgulamak amacıyla menkıbelerin orta çağda azizlerin bayram günleri anlattığı hikayeler anlamında kullanıldığını ifade eder.⁵⁵²

Büyük çoğunluğu mucizevi unsurlar barındırsalar da muhakkak mucizevi unsur içermek zorunda değildirler. Mucize anlatılarından yapı olarak değil fakat menkıbe anlatılarının bir bütünlük ve birlik içinde ortak bir içerik kurmalarıyla ayırt edilebilmektedirler. Bu içerik, bazen dini bir karakterin hayatından biyografik efsaneyi bazen de bir inancı ya da toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Haliyle, menkıbe türleri birbiriyle yakından ilişkili olmakla beraber mucize anlatıları ve biyografik özdeyişlerle yakından ilişkilidir.

Buna ek olarak Eski Çağda tarihsel anlatılarla menkıbeleri birbirine karışmış bir halde aktarılmaktadırlar. Özellikle o dönemin popüler dini hikayeleriyle birbirine karışmış bir halde aktarılmışlardır. Bultmann, tarihsel anlatılarla menkıbelerin birbirinden ayırmanın mümkün olamayacağını ifade eder. Tarihsel anlatıların bazı kısımları tamamen efsanevi karakterde oluşturulmuşken bazı kısımlarında ise menkıbelerin hakim olduğu görülmektedir. Bu nedenle tarihsel anlatılar, Bultmann'a göre menkıbelerden ayrı bir şekilde ele alınamazlar.

Bultmann bununla ilgili yaklaşımlarını dört kısımda incelemektedir. Birinci kısmı "Vaftizci Yahya'nın Gelişi" ile başlayıp "İsanın Yeruslaim'e Girişi"ne kadar olan anlatılar oluşturmaktadır. İkinci kısım ise çarmıh rivayetleri başlığı altında ele

⁵⁴⁹ Bultmann, *The History of The Synoptic Tradition*, s. 243.

⁵⁵⁰ Menkıbe: Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye anlamına gelir.

⁵⁵¹ Dibelius, *From Tradition to Gospel*, s. 109.

⁵⁵² Dibelius, *From Tradition to Gospel*, s. 104.

alınmaktadır. Üçüncü kısım ise diriliş anlatıları başlığı ile ele almıştır. Son olarak dördüncü kısım olarak ise çocukluk anlatıları başlığı altında ele almıştır.

Öncelikle birinci kısımda ele aldığı anlatılar arasında⁵⁵³ “Vaftizci Yahya'nın gelişi”⁵⁵⁴, “İsa'nın vaftiz edilmesi”⁵⁵⁵, “İsa'nın çölde denenmesi”⁵⁵⁶, “Petrus'un Mesih'i tanınması”⁵⁵⁷, “İsa'nın görünümü değişiyor”, “İsa'nın Yerus alim'e girişı”⁵⁵⁸ yer alır.

Çarmıh rivayeti kısmında Bultmann on beş anlatıyı ele almaktadır.⁵⁵⁹ Bu anlatılar arasında “İsa'nın  l m  Yaklaşıyor”⁵⁶⁰, “Fısıh yemeği”⁵⁶¹, “ İhanet'in önceden haber verilmesi”⁵⁶², “Evharist ayininin teşekkülü”⁵⁶³, “Petrus'un ink arı önceden bildiriliyor”⁵⁶⁴, “Getsemani bahçesinde”⁵⁶⁵, “İsa tutuklanıyor”⁵⁶⁶, “ İsa Yüksek Kurul'un önünde”⁵⁶⁷, “Petrus İsa'yı inkar ediyor”⁵⁶⁸, “İsa'ya kötü muamele”⁵⁶⁹, “İsa'nın Pilatus'a teslim edilmesi ve çarmıha gerilmesi”⁵⁷⁰, “ armıhta İsa'yla dalga geçiyorlar”⁵⁷¹, “İsa'nın  l m ”⁵⁷², “İzleyen kadınlar”⁵⁷³, “İsa'nın gömülmesi”⁵⁷⁴ başlıklı anlatılar yer almaktadır.

Bultmann, dirili  anlatıları kısmında ele aldığı anlatıları ikiye bölerek ele almıştır.⁵⁷⁵ “Boş mezar”⁵⁷⁶ ve “İsa'nın dirilişı”⁵⁷⁷ olarak ikiye ayrılmıştır.

⁵⁵³ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 245-262.

⁵⁵⁴ Markos 1:1-8, Luka 3:1-18, Matta 3:1-12.

⁵⁵⁵ Markos 1:9-11, Matta 3:13-4, Luk.3:21-22.

⁵⁵⁶ Markos 1:12-13.

⁵⁵⁷ Markos 8:27.

⁵⁵⁸ Markos 11:11-10.

⁵⁵⁹ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 262-284.

⁵⁶⁰ Markos 14:1-10.

⁵⁶¹ Markos 14:12-16.

⁵⁶² Markos 14:17-21.

⁵⁶³ Markos 14:22-25.

⁵⁶⁴ Markos 14:26-31.

⁵⁶⁵ Markos 14:32-42.

⁵⁶⁶ Markos 14:43-52.

⁵⁶⁷ Markos 14:55:64.

⁵⁶⁸ Markos 14:66-72.

⁵⁶⁹ Markos 14:65.

⁵⁷⁰ Markos 15:1-27.

⁵⁷¹ Markos 15:29-32.

⁵⁷² Markos 15:33-39.

⁵⁷³ Markos 15:40-41.

⁵⁷⁴ Markos 15:42-47.

⁵⁷⁵ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 284-291.

⁵⁷⁶ Markos 16:1-8, Matta 28:1-10, Luka 24:1-11, Yuhanna 20:1; 20:11-18.

⁵⁷⁷ Matta 28:9, 28:16-20, Luka 24:13-35; 24:36-49.

Çocukluk anlatıları başlığı altında ise “İsa’nın doğumu”⁵⁷⁸, “Yıldız bilimcilerin ziyareti”⁵⁷⁹, “Mısır’a kaçış”⁵⁸⁰ ve “Nasıra’ya dönüş”⁵⁸¹ “Vaftizci Yahya’nın doğumu”⁵⁸², “İsa’nın tapınakta Tanrı’ya adanması”⁵⁸³, “İsa tapınakta”⁵⁸⁴ anlatıları ele almıştır.⁵⁸⁵

Öncelikle birinci kısımda yer alan anlatılar ele alınacaktır. “Vaftizci Yahya’nın gelişi” anlatısında Yeşaya Kitabı’na referanla birlikte ilk kısmın editörün eklediği kısım olduğunu ifade etmiştir. Bultmann bu anlatıyı hem biyografik özdeyiş olarak hem eğitici diyaloglar arasında hem de menkıbeler başlığı altında değerlendirilebileceğini ifade eder. Bultmann’a göre bu durum form eleştirisi için bir problem değildir. Çünkü form eleştirinin amacı sinoptik geleneğin spesifik unsurlarını salt bir şekilde sınıflandırmak değil formülasyonu sağlayan sebebi açıklığa çıkarmaktır.⁵⁸⁶ Bu anlatıda vaftiz düşüncesi muhtemelen Hristiyan düşüncesine dayalı olarak Vaftizci Yahya’yı çölde yaptığı vaazıyla Yeşaya Kitabı’nın 40:3⁵⁸⁷ kısmına referansla İsa’nın habercisi olarak tanımlamaktadırlar. Bu anlatıda Bultmann’ın üzerinde durduğu mesele Matta ve Luka İncili’nde geçen “O sizi kutsal ruh ve ateşle vaftiz edecek” kısmında Markus İncili’nin aktarımında ateşle vaftiz edilme ifadesinin olmamasıdır. Bultmann bu ifadenin Q İncili’nden geldiğini söyler. Buna ek olarak Mesih’in Kutsal Ruh’un desteği ile bunu yapacağını ifade edilmesi Hristiyanlığın dini törenleri arasında sayılan vaftizin, Yahya’nın vaftizine tezat düştüğünü göstermektedir. Aynı zamanda Kilise de bunu Resullerin İşleri Kitabı’nda⁵⁸⁸ açıkça ifade etmiştir. Bultmann Q İncili’nde geçen Mesih’in ateşle yargılamaya geleceğinin önceden bildirilmesi orijinal bir söylem olarak kabul etmektedir. Aynı zamanda söylemin ortasında ifade edilmesiyle Kilise

⁵⁷⁸ Matta 1:18-25.

⁵⁷⁹ Matta 2:1-12.

⁵⁸⁰ Matta 2:13-18..

⁵⁸¹ Matta 2:19-23

⁵⁸² Luka 1.

⁵⁸³ Luka 2:22-40.

⁵⁸⁴ Luka 2: 41-52.

⁵⁸⁵ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 291-302.

⁵⁸⁶ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 245.

⁵⁸⁷ Yeşaya Kitabı 40:3 “İşte, habercimi senin önünden gönderiyorum; O senin yolunu hazırlayacak. Çölde haykıran, ‘Rab’bin yolunu hazırlayın, Gececeği patikaları düzleyin’ diye sesleniyor.”

⁵⁸⁸ Resullerin işleri kitabı 1:5: Şöyle ki, Yahya suyla vaftiz etti, ama sizler birkaç güne kadar Kutsal Ruh’la vaftiz edileceksiniz.”, Resullerin işleri 11:16 : O zaman Rab’bin söylediği şu sözü anımsadım: ‘Yahya suyla vaftiz etti, sizler ise Kutsal Ruh’la vaftiz edileceksiniz.’

ve Yahya'nın öğrencileri arasındaki tartışmayı da aktarmış olmaktadır. Bultmann için ikinci soru ise Kutsal Ruh'un Q İncili'nde ifade edilmesidir. Aksi halde Matta ve Luka İncilleri, Markus İncili'nin etkisinde kalarak eklemiş olmaları ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bultmann Q İncili'nin daha kapsamlı ve orijinal olduğunu savunmaktadır.

Bultmann "İsa'nın vaftiz edilmesi" anlatısında aktarılan İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edilmesinin tarihselliğini tartışmasız kabul etmektedir. Bultmann bu anlatıyı kült efsane kategorisinde ele almıştır. Bakıldığında İsa'nın hayatından bir kesit aktarıldığı için biyografik efsane gibi görünse de çağırma anlatılarıyla farklılık göstermektedir. Çünkü bu anlatıda Tanrı oğlu İsa Mesih, tövbe etmeye ya da kurtuluşa bir çağrıda bulunmamaktadır.

Bultmann, Gunkel ve Gressmann'ın bu anlatıyı yorumlarken kraliyet efsanelerinin anlatılması türünde ele alma düşüncelerine katılmıştır. Güvercinin görünmesi önceki masallarda anlatılan motiflerden alındığını söylemektedirler.⁵⁸⁹ Bu masallarda kralın dizilmiş insanlar arasından bir kuş tarafından belirlenmesiyle paralellik göstermektedir. Bu motif süreç içerisinde vaftiz anlatısına sonraki detaylandırmalarla eklenmiştir. Zira, Bultmann Markus İncili'nde anlatılan bu anlatı ile bahsedilen motif arasındaki bağlantıyı zayıf bulmaktadır. Çünkü erken dönem Hristiyan geleneğinde İsa Mesih'in kral olarak seçilmesinin ya da buna dair bir problemin olduğu görülmemektedir. Orada olan bir kişinin seçilmesi değil Tanrı'nın belirlemesidir.

Bultmann'a göre anlatıda geçen güvercin şüphesiz Kutsal Ruhu işaret etmektedir.⁵⁹⁰ Mesih kralı ilahi güçle donatmak. Bunun bir kuş motifi ile sunulması İran ve Mısır geleneğinde mevcuttur. Sadece güvercinle sunulması ise İran geleneğinde görülmektedir. Aynı zamanda Bultmann'a göre Kutsal Ruh'un güvercin olarak temsil edilmesi Yahudilik'te de bulunmaktadır. Targum'un bir kısmında üveyikin sesi Kutsal ruhun sesi olarak yorumlanmıştır.

⁵⁸⁹ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 249.

⁵⁹⁰ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 150.

Bu anlatıda Bultman'nın değindiği diğer bir husus da İsa vaftiz edilirken Mesih kral olarak konumlandırılması ve duyurulmasıdır.⁵⁹¹ Markus İncili'nde vaftiz anlatısını olağanüstü bir olay olarak tasvir edildiğini söyler. Bu da Markus İncili'nde gizemli mesih anlayışıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.⁵⁹² Bultmann'a göre mesih anlayışı İsa'nın hayatına dair eski bir anlayış değildir. İsa'nın mesih olarak yüceltilmesi İsa'nın ölümünden ve dirilmesinden sonra olmuştur. Bultmann Helenistik ortamda oluştuğu kanısına varmıştır.

“İsa'nın Şeytan tarafından denenmesi” anlatısını ele alırken Bultmann Matta ve Luka'da aktarılan anlatıyı esas almıştır. Matta ve Luka bu anlatıyı Q kaynağından almışlardır. Bultmann bu anlatının ikincil formülasyon olduğunu, orijinal olmadığını ve İsa ile Şeytan arasındaki diyalog Rabbinik tartışmalarının yansıması olduğunu ifade etmiştir. Soru cevaplı üç kısımin hepsinde Eski Ahit'ten alıntılar vardır. Bultmann'a göre bu anlatının İsa'nın mesihlik rolüyle bir alakası yoktur. Birinci ve ikinci denemelerin mitolojik ve efsanevi yönü vardır. İlk iki denemede de çizilen genel çerçeve Tanrı'ya itaatin kişiye münhasır olduğudur. İlk iki denemede İsa'nın reddetmesinin sebebi Tanrıya itaatte mucizenin yer almaması gerektiğidir. Diğer bir ifade ile burada İsa ile sihirbaz, mucize ile sihir arasındaki ayrım yapılmıştır. Sihir insani amaçlara hizmet ederken İsa ve Kilise Tanrı'nın iradesine hizmet etmektedir. Üçüncü deneme ise bundan daha farklı olarak Tanrı'ya itaatin dünyanın hakimiyetinden daha üstün olduğudur.

Hristiyan Kutsal Kitap yazıcıları Matta ve Luka İncilleri'ndeki bu anlatıyı Yahudi tartışma diyalogları formunda oluşturmuşlardır. Bultmann'ın buna ilişkin Eski Ahit'ten verdiği örnekler arasında “Sizi aç bırakarak sıkıntıya soktu. Sonra sizin de atalarınızın da bilmediği man ile sizi doyurdu. İnsanın yalnız ekmekle yaşamadığını, Rab'bin ağzından çıkan her sözle yaşadığını size öğretmek için yaptı bunu.”⁵⁹³, “Massa'da olduğu gibi, Tanrınız Rabb'i denemeyeceksiniz.”⁵⁹⁴, “Tanrınız Rab'den korkacaksınız; O'na kulluk edecek ve O'nun adıyla ant içeceksiniz”⁵⁹⁵ kısımları yer alır. İsa'nın denenmesi anlatısı Q İncili'ne ait ama Kudüs geleneğinden

⁵⁹¹ Bultmann, “The Study of Synoptic Gospels”, s. 67.

⁵⁹² Bultmann, “The Study of Synoptic Gospels”, s. 68.

⁵⁹³ Tesniye Kitabı 8:3.

⁵⁹⁴ Tesniye Kitabı 6:16.

⁵⁹⁵ Tesniye Kitabı 6:13, ayrıca çöl gerçekleşen olayların örnekleri için bkz: Çıkış, 16:14 ;17:1-6:32.

aynı zamanda son kısım ise Helenistik geleneğin ürünüdür. Yahudilik mesih anlayışında Tanrı Oğlu kavramı yoktur.

“Petrus’un Mesih’i Tanıması” anlatısı inanç menkıbesi kategorisindedir. Bultmann bu anlatının fragment halinde olduğunu ifade eder. Bultmann’a göre İsa’nın mesih olduğuna dair inanış “Petrusun Mesih’i tanıma” anlatısından başlamaktadır. Buradaki Petrus’un Mesih’i tanıması o an huzurunda olan İsa’yı değil gelecekte olacak olan İsa Mesih’i işaret etmektedir.

Bultmann “Çarmıh rivayetleri” olarak adlandırdığı ikinci kısımda on beş anlatıyı ele almıştır. Bultmann, incelediği rivayetler doğrultusunda bu kısmı geleneğin “gizli özü” olarak tanımlamaktadır.⁵⁹⁶ İlk olarak “İsa’nın Ölümü Yaklaşıyor” anlatısını iki ayrı kısım olarak ele almaktadır. İlk kısımda “Bayramda olmasın, yoksa halk arasında kargaşa çıkar” diyorlardı.”⁵⁹⁷ Bu ifade hem Markus İncili’nde aktarılan anlatıyla hem de Matta ve Luka İncilleri’nde aktarılan anlatılarla çelişki içerisindedir.⁵⁹⁸ Çünkü Sinoptik İnciller’e göre İsa, Fısıh Bayramı’nda tutuklanmış ve çarmıha gerilmiştir. İkinci kısımda ise kadının İsa’yı yağlamasında “vaticinium ex eventu” “bir olayın olmasından önce haber verilmesi” yer almaktadır. Bultmann bu iki kısım arasında bir bağlantı olmadığını söyler.

Bultmann, “Fısıh yemeği” başlıklı bu anlatıyı I. Samuel Kitabı’ndaki⁵⁹⁹ anlatıya referansla incelemiştir. Anlatıda zaman tabiri de Yahudilerin takvimiyle çelişki içerisindedir. Bu anlatı Helenistik gelenek kökenlidir. Bundan dolayı bu anlatılan Fısıh Bayramı varsayılan Fısıh bayramı değildir. burada bahsedilen Helenistik komünyon ayini kastedilmektedir.⁶⁰⁰

Bultmann, “Evharist ayininin teşekkülü” başlıklı anlatı için ise Eichhorn ve Heitmüller’in görüşlerine paralel olarak bu anlatının arka planında kült menkıbe geleneğinin yattığını ileri sürmüştür. Bultmann bu anlatının Luka’daki aktarımının daha tamamlayıcı Fısıh yemeğini hazırlanışıyla daha orijinal bağlamı olduğunu ifade eder. Bultmann anlatıda geçen kasenin yemeğin bir parçası olduğunu ve bunun

⁵⁹⁶ Nelson, **The Implications of Form Criticism for A Knowledge of The Historical Jesus**, s. 290.

⁵⁹⁷ Markos 14:2.

⁵⁹⁸ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 263.

⁵⁹⁹ I.Samuel 10

⁶⁰⁰ Bultmann, **The History of The Synoptic Tradition**, s. 264.

İsa'nın ölümüne değil Tanrı Krallığı'nın gelişine işaret ettiğini söyler. Bu anlatının Helenistik gelenekten geldiğine ve Aziz Pavlus tarafından teşekkülü oluşturulduğunu söyler.

Bultmann, “İsa'nın Pilatus'a teslim edilmesi ve çarmıha gerilmesi”⁶⁰¹ konulu anlatıda dikkat çeken unsurun Kilise ve Yahudiler arasında ana mesele olan mesihlik iddiası olduğunu söyler. Bu kısım altında aktarılan tüm olayların çıkış noktasını mesihlik iddiası oluşturmaktadır.

Çarmıh rivayeti genel olarak ele alındığında ayrı birimlerin bir araya getirilerek oluşturulan bir anlatı olduğu görülür. Dolayısıyla, yapısal bir bütünlüğe sahip değildir. Bu anlatıların kendine münhasır bir dizilimi de mevcuttur. Bultmann'a göre Yuhanna İncili'nde aktarılan çarmıh rivayeti tarihsel olarak daha eskidir.

Çarmıh rivayetinde yer alan münferit bölümler çarmıh rivayetinin ana muhtavasını oluşturmaktadır. Çoğu kısımların çiftli anlatımı vardır. İhanetin önceden bildirilmesi Markus 14:17-21, Luka 22:21-23 kısımlarında gerçer. Son aksam yemeğinin tasviri ise Markus 14:22-25 ve Luka 22:14-18 de geçmektedir.

Matta ve Luka İncilleri'nde çarmıh rivayetine kendilerine has kısımlar sunmakatadırlar. Örnek olarak Yahuda'nın ölümü Matta İncili'nde sunulmaktadır. Luka kitabına çarmıha giden yolu eklemiştir. Bununla beraber Markus İncili'ndeki anlatılara eklemelerde bulunmuşlardır.

Çarmıh rivayetinde en önemli motif kehanetin kanıtıdır. Bultmann'a göre ihanet anlatısı Eski Ahit'en alınmıştır.⁶⁰² İsa'nın kehanetinin delilleri Kudüs Kilisesinde oluşturulmuştur. Fakat Helenistik gelenek de bunu kullanmıştır.

Bultmann “Diriliş anlatıları” başlığını boş mezar anlatıları⁶⁰³ ve İsa'nın dirilişi⁶⁰⁴ olarak iki grupta incelemiştir. Matta ve Luka İncilleri bu anlatıyı Markus İncili'nden almışlardır. Bultmann bu anlatının amacını İsa'nın dirilişinin

⁶⁰¹ Markus 15:1-27.

⁶⁰² Zekeriya 11:12 “Onlara, “Uygun görürseniz ücretimi ödeyin, yoksa boş verin” dedim. Onlar da ücret olarak bana otuz gümüş verdiler.”

⁶⁰³ Markus 16:1-8, Matta 28:1-10, Luka 24:1-11, Yuhanna 20:1;11-18.

⁶⁰⁴ Matta 28:9, 16-20, Luka 24:13-35.

gerçekliğinin boş mezarla kanıtlama olarak ifade eder. İsa'nın diriliş anlatıları iki türü vardır. Birincisi İsa'nın dirilişinin sergilenmesi⁶⁰⁵ ve ikincisi de İsa'nın dirilişiyle öğrencilere misyon yüklenmesidir.⁶⁰⁶ Dogmatik ve apolojik unsurlar ağır basmaktadır. Helenistik Kilisenin ürünü olduğunu ifade eder. Markus İncili'nde aktarılan en eski formdaki diriliş anlatısının ise kaybolduğunu söyler.⁶⁰⁷

Çocukluk anlatıları genel olarak ele alındığında, Bultmann Luka İncili'nin ilk giriş kısmının Eski Ahit'in etkisi altında kaldığını söyler. Özellikle Vaftizci Yahya'dan önce anlatılanlar tamamen yahudi vaftiz topluluğundan alınmıştır. İsa'nın doğumunu da Hristiyan-Yahudi kökenli olduğunu ifade eder. "Yıldız Bilimcilerin ziyareti" anlatısının ise Helenistik gelenek kökenli olduğunu söyler.

Sonuç olarak, çarmıh rivayetinin de küçük fragmentlerin bir araya gelerek oluşturulan bir anlatı olduğu görülmektedir. Bultmann sinoptik geleneğin genel kurgusunun İsa'nın çarmıha gerilişinin ve dirilişinin anlatılmak olduğunu söyler. Dolayısıyla, diğer başlıklar altında anlatılan anlatıların amacı da bu iki rivayetin aktarılması için bir ön mahiyet görevi görmektedirler.

⁶⁰⁵ Luka 24:13-35.

⁶⁰⁶ Matta 28:16-20.

⁶⁰⁷ Bultmann, **History of The Synoptic Tradition**, s. 287.

SONUÇ

Modern çağda Batı dünyasını etkileyen çalışmalar arasında Kitab-ı Mukaddes eleştirileri yer almaktadır. Bu eleştiri faaliyetleriyle Kitab-ı Mukaddes metinleri otantikliği, tarihsel değeri, edebi ölçütleri, yazıya geçirilmeden önce sözlü gelenekle ilişkisi bağlamında farklı yönlerden ele alınmıştır. Kitab-ı Mukaddes'i sözlü gelenekte yer alan edebi kategorilere ayırarak ele alan form eleştiri metodu da Kitab-ı Mukaddes eleştiri metodlarının alt başlıkları arasında yer almaktadır. Bu çalışmada form eleştiri metodunun Kitab-ı Mukaddes eleştiri metodları arasındaki yerinin anlaşılması için birinci bölümde diğer eleştiri metodları ele alınmıştır.

Bultmann, çalışmalarında Sinoptik İncilleri form eleştiri metoduyla ele almıştır. Bultmann'ın sinoptik geleneğe dair görüşleri üzerinde en etkili olan Wellhausen ve Wrede'nin görüşleridir. Wellhausen ve Wrede'e göre Markus İncili hiçbir tarihsel değer taşımamaktadır. Sinoptik geleneğin kökeni ise sözlü gelenekte mevcut olan müstakil fragmentlere dayanmaktadır. Bu görüşleriyle aynı zamanda Sinoptik İnciller'e form eleştiri metodunu uygulamasına da zemin hazırlamışlardır. Bultmann sinoptik geleneğini form kategorilerine ayırdığında bu kategorileri sadece edebi formlara göre ayırmadığını aynı zamanda içeriğini de göz önünde bulundurarak bu kategorileri ayırdığını ifade etmektedir.

Bu çalışmada Bultmann'ın sinoptik geleneği ayırdığı form kategorileri verdiği örneklerle birlikte ele alınmıştır. Bultmann'a göre sinoptik gelenek İsa'ya ait söylemler ve aktarılan rivayetler olarak iki ana başlığa ayrılmaktadır. İsa'ya ait söylemler geleneği, özdeyişler ve İsa'ya ait sözler olarak iki başlıkta incelenmelidir. Bultmann'a göre özdeyiş formunda İsa'nın sözleri kısa ve öz bir bağlama oturtulmuştur. Dolayısıyla İsa'nın sözleri ve aktarılan rivayetler kadar önem arz etmektedir. Bultmann'a göre özdeyişler tarihsel değildir. Erken dönem kilisesinin kendi kaidelerini İsa'ya dayandırarak anlattığı masalımsı yapılar olduğunu söyler. Özdeyişleri de üç başlığa ayırmıştır. Bu başlıklar sırasıyla münakaşalı diyaloglar, eğitsel diyaloglar ve biyografik özdeyişlerdir.

İsa'ya ait sözler başlığı altında ise sadece İsa'nın ağzından çıkan sözleri değil, İsa'ya atfedilen söz ve davranışlar ele alınmıştır. Bultmann bu başlık altında İsa'nın

sözlerinin bir derlemesini sunmayı değil gelenekteki söylemlerin İsa'ya ait olup olmadığına dair ayırt edebilecek deliller olup olmadığını incelemeyi amaçlamıştır. İsa'ya ait sözleri de içeriklerine göre hikmet sözleri, İsa'nın peygambere özgü apokaliptik söylemleri ve İsa'nın Yasa'ya dair söylemleri başlığı altında incelemiştir.

Aktarılan rivayet geleneğini ise mucize anlatıları ve tarihsel anlatılar ile menkıbeler olmak üzere iki başlıkta ele almıştır. Mucize anlatılarında en çok kötü ruh çıkarma anlatıları üzerinde durmuştur. Bultmann mucize anlatılarının genel karakteristik özelliklerini tanımlamış ve bu özellikleri örneklerle desteklemiştir. Mucize anlatılarına Helenistik gelenekten paralel örnekler vermiştir. Bultmann Tarihsel anlatılarla menkıbelerin birbirinden ayırt edilemeyeceğini ikisinin birbirine karışmış bir şekilde aktarıldığını ifade eder. Bultmann çarmıh rivayetini menkıbe kategorisinde incelemiştir. Fakat Bultmann'a göre bu anlatı hem biyografik özdeyişlerde hem de eğitici diyaloglar başlığı altında incelenebilir. Çarmıh rivayetinin aslında müstakil bağımsız fragmentlerin bir araya gelmesiyle oluştuğunu aynı zamanda kurgusal bir dizine sahip olduğu ifade eder.

Bultmann, sinoptik geleneği, bu ayırdığı başlıklar altında Rabbinik geleneğinden, Helenistik gelenekten ve sözlü gelenekten bir çok örnekler vererek almıştır. Araştırmacılara göre Bultmann, sinoptik geleneği örnekleriyle en kapsamlı şekilde ele alan kişidir. Çünkü Bultmann, sinoptik geleneğin tarihsel sürecinin Yeni Ahit'le sınırlandırılmayacağı düşüncesindedir.

Bultmann sinoptik geleneğe dair yaptığı çalışma sonucunda onu yönlendiren saiklerin sinoptik geleneğin tarihine açıklık getirdiğini söyler. Bultmann'a göre Sinoptik geleneğe ait materyallerin erken dönem Filistin kilisesi döneminde apojetik ve inanç tartışmalarıyla derlenmeye başlandığını ifade eder. Bu materyallerin düzenlenme ihtiyacıyla kilisenin misyonunda yer alan İsa'nın kehanetlerinin ve apokaliptik söylemlerinin derlenmesi ve ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. İsa'ya dair söylemlerin derlenmesi ise kilise disiplinin ihtiyaçlarında kaynaklanmaktadır. Kilise tarafından olduğu gibi aktarılan İsa'ya dair rivayetlerin biyografik özdeyişler, mucize anlatıları olabileceğini düşünür. Bununla birlikte tabiki mucize anlatıları İsa'nın mesihliğine delil olarak propaganda ve

apolojetik amaçlı kullanılmakla beraber manevi bir sahiplik dışında özel bir amaç taşımadığı da görülmektedir.

Bultmann'a göre sinoptik geleneğin hazırlık aşamasında, kilise yeni bir edebi form oluşturmamış Yahudiliğin uzun zamandır kullanılan formları geleneksel formlarını kullanmışlardır. Bultmann ayrıca İsa'nın bizzat kendisi de bu formları kullanmış olma ihtimali üzerinde de durmaktadır.

Bultmann, Markus ve Q İncili'nde kullanılan sözlü gelenek ise bir organik bir bütünlük olmadan hem Rabbinik gelenekten unsurlar hem de geleneğin münferit unsurlarını içerdiği sonucuna varılmaktadır. Sinoptik geleneğinin derlenmesi, Rabbinik geleneğinin derlenmesinden farklılık göstermektedir. Bultmann'a göre sinoptik geleneğinin ayrıldığı nokta farklı otoritelerin hitaplarının birlikte sunulması değil İsa'nın sözlerinin ayrıştırılarak sunulmasıdır. Bultmann, Sinoptik İnciller'de aktarılan tüm olayların Helenistik Kilisesinin ürünü olduğunu da ifadelerine ekler. Bunun kökenine dair iki ihtimal üzerine durmaktadır. Birincisi, Helenistik Kilise Filistin geleneğinden almış olma ihtimali, ikincisi ise Helenistik Kilise sinoptik geleneğe ait materyali geleneğin formunda oluşturmasıdır.

İsa'nın hayatının birleşik şekilde sunma düşüncesi ise baskın konseptlerin bir birine bağlanmasıyla İncili oluşturma düşüncesine neden olmuştur. Bultmann'a göre İncil formunda karşımıza çıkan ilk İncil Markus İncili'dir. Markus İncili'nin kaynakları arasında derli toplu bir İncil olması mümkün görülmemektedir. Bultmann'a göre tabi ki kesin bir şekilde bu kanıtlanamaz ya da ondan önce bir İncil olmadığına dair kesin bir sonuç değildir ama olması oldukça güç bir ihtimaldir. Matta ve Luka içinde bu ihtimal geçerlidir. Onlar da Markus İncili'ni esas alarak oluşturulmuştur.

Gelenek genel olarak bir bütün halinde sunulmuştur. Sinoptik gelenekte anlatılan asıl hikaye Tanrı Oğlu acı çekmesi ölümü ve yüceltilerek göğe yükselmesidir. Hikayenin merkezinde çarmıha gerilmesi ve yeniden diriliş yatmaktadır. Mesih miti Markus'un İncili'ni oluşturmaktadır. Markus İncili, gizli Tanrı görünümleri içeren, biyografik bütünlüğü olmayan fakat kerigmanın miti odaklı bir bütünlüğe sahiptir. Matta ve Luka İncilleri de bu mitsel yönünü

desteklemişlerdir. Mucize anlatılarıyla, doğum anlatıları ve diriliş bayramıyla, genel olarak Markus İncili'ne ulaşmayan ama onlara ulaşan materyalleri aktarmışlardır. Tabi ki mit, geleneği bozmuştur.

Bultmann, Sinoptik İnciller'in biyografik ve tarihsel özellik taşımadığını ifade eder. Zira Sinoptik İnciller, İsa'nın insani kişiliğinden, görünümünden ve karakterine kökeninden eğitiminden ve gelişiminden hiçbir şey aktarmamaktadır. Sinoptik gelenek Bultmann'a göre İsa'nın kişiliğine dair bir şey söylemiyor ama İsa Mesih, Tanrı oğlu ve Kilise'nin efendisi olarak ele alıyor. Zira bu kavramlar Hristiyan inancında ortaya çıkan gelişen kavramlardır. Sinoptik İnciller'in biçimlendirilmesi onlardan önce oluşan formlar oluşturmaktadır. İncil'in formları da ancak Tanrı'nın bedenleşmesine dayalı kerigmanın ilan edilmesi temeline dayanmaktadır. Zira, Sinoptik İnciller diyolag formlarını tamamlamak ve kült ve mit arasında bağlantı kurabilmek için filozofların hatıraları ve yaşamlarına dair literatürden faydanlanmışlardır.

Bultmann, Sinoptik İncillerin sözlü geleneğe dair temellendirmelerini yaparken sadece üstü kapalı atıflar kullanarak okuyucuya bunu kabullendirme eğilimi içerisindedir. Fakat kendini bu düşünceye ulaştıran fikrî arkaplana dair daha detaylı bilgilendirmeler yapmaması meselenin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bultmann verdiği örneklerle ve açıklamalarla ulaşmaya çalıştığı erken dönem Hristiyan toplumuna dair net bir çerçeve sunmakta yetersiz kalmıştır.

Bultmann'ın uygulamış olduğu form eleştiri metodu sonucunda İsa'ya ait sözler geleneğine dair tatmin edici bilgiler verememektedir. Bultmann'ın kendisi de Tarihsel İsa'nın sözlerine, eylemlerine, kişiliğine ve karakterine ulaşamayacağını ifade eder. Ama bunun yanı sıra İsa'nın mesajına ulaşılabilirliğini söylemektedir. Bu düşünce Bultmann'ın mitolojiden arındırma yöntemine zemin oluşturmuştur. Bultmann'ın İsa'ya dair diğer çalışmaları baz alınarak İsa'nın mesajına ilişkin çalışmalar yapılması meseleye daha açıklık getirecektir.

KAYNAKÇA

- Anderson, Hugh: **“The So-Called Historical Jesus and the Historic Biblical Christ”**, Book Review, Philadelphia, Forthress Press, 1964
- Ashcraft, Morris: **Rudolf Bultmann**, ed.Bob E. Patterson,Texas, Word Books,1977
- Baird, William: **History of New Testament Research: From Jonathan Edwards to Rudolf Bultman**, vol. 2, Canada, Fortress Press, 2003
- Batuk, Cengiz, Kuşçu Emir: **Rudolf Bultman: Mitoloji ve Hermenötik Sorunu**, Ankara, Eskiyei Yayınları, 2013
- Bağır, Muhammed Ali: **Kutsal Kitap Eleştirisi (Doğuşu, Gelişimi ve Metodları)**, Sakarya Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilimdalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2009.
- Biçimsel Tenkitçilik: (çevrimiçi) <http://www.Hristiyan.net/mcdowell/30.htm>, 10.12.2018
- Bratcher, Dennis: **“Sacred Words? or Words about the Sacred?: A Basic Introduction to the Issues of Text Criticism”**, (çevrimiçi), 17.06.2019
- Brewer, Burton Keith: **“Models For The Oral Transmission Of The Gospel Traditions And The Problem Of Continuity:An Analysis An Evaluation”**, New Jersey, Drew University, 2005
- Buban, Michael: **The Place And Significance Of Historical Criticism In Biblical Hermeneutics**, Belgium, 2017

- Buckey, Donald Raymond: **Jesus And Faith: An Examination of The Significance Of The Historical Jesus for Christian Faith with Special Reference to Martin Kahler And Wilhelm Herrmann**, PhD, Religion, Yale University, 1966
- Bultmann, Rudolf: **History of The Synoptic Tradition**, trans. John Marsh, Oxford, Henderrickson Publishers, 1963.
-: "The Study of the Synoptic Gospels", **Form Criticism: Two Essay on New Testament Research**, New York, Harper Torchbooks, 1962, ss.11-76.
-: **Jesus Christ and Mythology**, ed. Roger Johnson, London, y.y., 1987.
-: "The New Approach to Synoptic Problem", **The Journal of Religion**, Chicago, The University of Chicago Press, Vol. 6, No. 4, 1926, ss. 337-362.
- "Rudolf, Bultmann: **Ana Britannica: Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul, Ana Yayıncılık, C.5, 1986, ss.99
- Collins, John J., "Form Criticism and Synoptic Gospels", **Journal of Biblical Literature**, Weston, Weston Colledge, S. 59., ss. 388-400.
- Çil, Ayşe: **Rudolf Bultmann'da Vahiy ve Mitoloji**, İstanbul, Hece Yayınları, 2015.
- De Vries, S. J.: "Biblical Criticism", ed. George Arthur Buttrick, **The Interpreter's Dictionary of The Bible**, ABD, Albingdon Press, 1991.

- Dibelius, Martin: **From Tradition to Gospels**, New York, Bertlam Lee Woolf, Charles Scribner's sons, 1935.
- Dunn, J. D. G.: **The Messianic Secret In Mark**, Tyndale Bulletin, 1970.
- Farmer, William R.: **The Synoptic Problem; A Critical Analysis**, North Carolina, Western North Carolina Press, 1976.
- Farrer, M.: "On Dispensing With Q", **Studies in the Gospels: Essays in Memory of R. H. Lightfoot**, Oxford, Blackwell, 1955
- Garaudy, Roger: **Aforozdan Diyaloga**, çev. Sadık Kılıç, İstanbul, 1996
- Guest, F. Eugene: **Validity In Biblical Interpretation: A Survey Of Changing Criteria From Karl Barth To Ernst Fuchs**, New York University, 1987.
- Gunkel, Herman: **The Legends Of Genesis**, New York, Schocken Books, 1901.
- Harman, Ömer Faruk: **Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları**, İstanbul, 1988.
-: "Tevrat'ın Yahudilikteki Yeri ve Tevrat'a Yönelik Tenkit Faaliyetleri", **Dinler Tarihi Araştırmaları VIII**, Ankara, 2012, ss. 27-38.
- Hayes, John H.,
Holladay, Carl R.: **Biblical Exegesis: A Beginner's Handbook**, Atlanta, John Knox Press, 1973.
- Hazard, Paul: **Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme**, terc. Erol Güngör, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1994.

- Henderson, Ian: “Rudolf Bultmann”, çev. Mehmet Dağ, **AÜİFD**, Ankara, c.29, 1987, ss. 145-185.
- Hezser, Catherine: **Jewish Travel in Antiquity**, Germany, Mohr siebeck, 2011.
- Hobbes, Thomas: **Leviathan**, Ed. A. R. Waller, Cambridge, Cambridge University Press, 1904.
- Johnson, David: A Brief Survey of Textual Criticism, (çevrimiçi), https://archive.org/details/ABriefSurveyOfTextualCriticism_941/page/n11, 10.05.2019
- Josephus: **The Antiquities of The Jews**, (çevrimiçi), http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0037-0103,_Flavius_Josephus,_The_Antiquities_Of_The_Jews,_EN.pdf, 12.06.2019
- Kegley, Charles W.: **The Theology of Rudolf Bultmann**, New York, Harper & Row Publiser, 1966.
- Klutz, Todd: **The Exorcism Stories In Luke-Acts: A Sociostylistic Reading**, Cambridge University Press, 2004.
- Kohler, Kaufmann,
- Ludwig Blau: “Exorcism”, **Jewish Encyclopedia**, 1906, (çevrimiçi), <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/5942-exorcism>.
- Kotan Şevket, **Kur’an ve Tarihseclilik**, İstanbul, Beyan Yayınları, bas. 2 , 2011.
- Kuşçu, Emir: **Mitoloji ve Varoluş**, İstanbul, Elis yayınları, 2006.

- Kutsal Kitap: (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri, Kitab-ı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Kore, Ekim 2014.
- Law, David R.: **The Historical-Critical Method: A Guide for the Perplexed**, New York, T&T Clark International, 2012.
- Mahmut, Salihoğlu: **Spinoza and the Bible**, İstanbul, y.y., 2012.
- McGinley, Laurence J: “Form Criticism of Synoptic Healing Narratives: The Principles of Form Criticism” Theological Studies, Vol.2, S.4, 1941, ss. 451-480.
-: “Form Criticism of Synoptic Healing Narratives:
.....
.....
- Mcnicol, Allan J.: **The Importance Of The Synoptic Problem For Interpreting The Gospels**, Texas, University Avenue, 2007.
- Nelson, Samuel Ferdinand: **The Implications of Form Criticism For A Knowledge of The Historical Jesus**, University of California, 1959.
- Nghaklianmawia: **Markan Priority and the Synoptic Problem**, Bengaluru, 2017,
- Ogden, Schubert M.: “Rudolf Bultmann”, **The Encyclopedia of Religion**, ed.Mircae Eliade, New York, The MacMillan Co., 1987, c.2, ss. 1321-1322.
- Philostratus, Flavius: **The life of Apollonius of Tyana; The Epistles of Apollonius and The Treatise of Eusebius**, terc. F.C. Conybeare, Oxford University, c.3. t.y.

- Porter Stanley E.,
Bryan R. Dyer: **The Synoptic Problem: Four Views**, Bacer Academic, 2016.
- Reid, George: “Biblical Criticism (Higher)”, **The Catholic Encyclopedia**, Vol. 4. New York: Robert Appleton Company, 1908.
- Reventlow, Henning: **History of Biblical Interpretation, Volume 4 : From the Enlightenment to the Twentieth Century**, terc. Leo G. Perdue, Atlanta, Society of Biblical Literature, 2009.
- Rishell, C.W.: **Higher criticism: An Outline of Modern Biblical Study**, New York, Hunt & Easton, 1893.
- Robert, B. J.: “Text, OT”, **The Interpreter's Dictionary Of The Bible : An Illustrated Encyclopedia**, Nashville, Abingdon Press, vol. 4, 1976, ss. 580-594.
- Rowlingson, D. T.: “Synoptic Problem”, **The Interpreter's Dictionary Of The Bible : An Illustrated Encyclopedia**, Nashville, Abingdon Press, vol. 4, 1976, ss.491-495.
- Sanday, William: **Studies in the Synoptic Problem: by Members of the University of Oxford**, Oxford, Oxford University Press, 1911
- Sarna, Nahum M.: “Bible”, **Encyclopedia of Judaica**, ed. Cecil Ruth, Jerusalem, Keter Publishing House
-: “Biblical Literature: Hebrew Literature”, **Encyclopedia of Religion**, ed. Mircae Eliade, 2. Baskı,

- Soulen, Richard N.
Soulen, R. Kendall: **Handbook of Biblical Criticism**, Cambridge, James Clarke &Co, 2002.
- Soulen, Richard: **Handbook Of Biblical Criticism**, Atlanta, J. Knox Press, 1981.
- Sparks, Kenton L.: “Form Criticism”, ed. Stanley E. Porter, **Dictionary of Biblical Criticism and Interpretation**, London and New York, Routledge, 2007.
- Spinoza, Benedict De: **Teolojik-politik inceleme**, terc. M. Kazım Arıcan, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2011.
- Standiford, James W.: “A Theological and Hermeneutical Understanding of The Messianic Secret In The Gospel Of Mark”, California, the Faculty of the Southern California School of Theology Claremont,
- Suetonius: **The life of Vespasian**, (çevrimiçi) http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Vespasian*.html
- Tanyu, Hikmet: “Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları:İlmî İnceleme ve Tenkidi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1966, c.14, ss. 95-124.
- Taşpınar, İsmail: **Rudolf Bultmann'ın Dinler Tarihi Araştırmalarına Katkısı**, Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 1997.
- Turner, Gene M.: **Form Criticism of The Old Testament**, Philadelphia, Fortress Press, 1971

- Viviano, Pauline A.: **“Source Criticism” To Each Its Own Meaning : An Introduction To Biblical Criticisms And Their Application**, Louisville, Westminster, John Knox Press, 1993, ss. 29-51.
- Wall, Joseph Patrick: **A History of Literary Studies of Bible**, Las Vegas, University of Nevada, 1995.
- Waltke, Bruce K.,
O'Connor, Michael Patrick: **An Introduction to Biblical Hebrew Syntax**, USA, Eisenbrauns, 1990.
- Wegner, Paul D.: **A Student's Guide to Textual Criticism of the Bible: Its History, Methods and Results**, U.S.A, An Imprint of Intervarsity Press, 2006.
- Westcott, Brooke Foss: **An Introduction to The Study of The Gospels**, Cambridge, London, Macmillan, 1881.
- Wikgren, Allen: **“Wellhausen On The Synoptic Gospels: A Centenary Appraisal”**, **Journal of the American Academy of Religion**, Vol. 12, S. 3, 1944, ss. 174–180,
- Wrede, William: **The Messianic Secret**, terc. J.C.G. Greig, Cambridge and London, James Clarke & Co, 1971.
- Yeung, Maureen W.: **Faith in Jesus and Paul: A Comparison with Special Reference to ‘Faith that Can Remove Mountains’ and ‘Your Faith Has Healed/Saved You’**, Mohr Siebeck, 2002.